

ปัญหาเศรษฐกิจของชาวนาในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

ปัญหาเศรษฐกิจของชาวนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าที่เด่นชัดคือ ปัญหาความยากจน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ทั้งทางด้านสังคม การเมืองและการปกครอง อาจกล่าวได้ว่าปัญหาด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมักมีสาเหตุมาจากความยากจนของพลเมืองส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นชาวไร่ชาวนานั่นเอง^๑

โครงสร้างโดยทั่วไปของชาวนาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ไม่ต่างไปจากปัจจุบัน คือ มีชาวนาที่มีฐานะดีและปานกลางอยู่กลุ่มหนึ่งซึ่งไม่ประสบปัญหาความยากจน แต่ก็เป็นเพียงชาวนากลุ่มน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนชาวนาทั้งหมด^๒ พวกนี้มักไม่ใช่ชาวนาที่แท้จริง เพราะมีโฉมที่ดินในการทำนาอย่างเคี้ยว^๓ ความยากจนของชาวนาเป็นเรื่องสำคัญที่เกิดจากสาเหตุหลายประการ หาได้เกิดจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง

^๑ธนาคารกรุงเทพจำกัด "ปัญหาเศรษฐกิจของชาวนาไทย," (กรุงเทพมหานคร : ธนาคารกรุงเทพจำกัด ๒๕๑๔) หน้า ๕ - ๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^๓พระยาสุรียานุวัติ, ทรัพย์สินศาสตร์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, ๒๕๑๔) หน้า ๖๐.

โดยเฉพาะเพียงอย่างเดียว^๑ และผลของความยากจนของชาวนาก็มีมากมาย ขณะเดียวกันผลที่สืบเนื่องจากความยากจนของชาวนาอาจเป็นสาเหตุให้เกิดความยากจนขึ้นอีกในลักษณะลูกโซ่ได้ในหลายกรณี ปัญหาของชาวนาที่เกี่ยวกับความยากจนที่จะไ้ศึกษา คือ

- ก. ปัญหาเงินทุน
- ข. ปัญหาที่ดิน
- ค. ปัญหาประสิทธิภาพการผลิตของชาวนา
- ก. ปัญหาเงินทุน

ทุนที่ใช้ในการทำนาของชาวนา แยกออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ^๒

๑. ทุนประจำ คือ ทุนที่ชาวนาได้ลงไปแล้วใช้ทำประโยชน์ได้นาน เช่น ไร่ซ้อโค กระบือ ซ้อเครื่องมือในการทำนา สร้างยุ้งฉาง สร้างโรงเรือนและที่อยู่อาศัย ทุนประเภทนี้คงคอยนานกว่าจะได้กลับคืน สิ้นสุดแล้วแต่ว่าทุนที่ลงไปนั้นจะมากน้อยเพียงไร

๒. ทุนหมุนเวียน คือ ทุนที่ชาวนาลงไปแล้วต้องไข่มกไปทันที เช่น ค่าอาหาร ค่าเครื่องอุปโภคบริโภค ค่าลูกจ้าง ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว ทุนประเภทนี้ จะใช้เวลานสั้นกว่าประเภทแรกก็ได้คืน คือ เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยววนวดข้าวขายข้าวก็ได้ทุนคืน

^๑ หจช, ร.๖ กษ.๑/๖, แมมเมอร์แรนคัมที่จะแก้ไขการทำนาที่เสื่อมทราม อยู่ให้กลับเจริญดีขึ้น ของ พระยาวงษานุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ

๓๑ ตุลาคม ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๓)

^๒ พระยาสุรียานุวัติ, ทวีปศาสตร์, หน้า ๗๔-๗๖.

เพื่อเข้าใจสภาพ ความลำบากของชาวนาที่ขาดแคลนทุนในการทำนา
ควรพิจารณาตัวเลขการลงทุน และรายไค้ของชาวนาโดยสังเขป ดังต่อไปนี้
(ชาวนาทำนาโดยเฉลี่ย ๒๐ ไร่ต่อ ๑ ครอบครัว)

ชาวนาที่ทำนาในปีแรกจะต้องลงทุนดังนี้

ก) ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว

พื้นที่นา ๑ ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าว ๐.๒๓๓ หาบ^๑

๒๐ ไร่ ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าว ๔.๗ หาบ

ราคาข้าวเปลือก หาบละ ๑.๕๐ - ๒.๐๐ บาท^๒

ดังนั้นราคาเมล็ดพันธุ์ข้าวต่อ ๒๐ ไร่ เป็นเงิน ๘.๕๐ - ๙.๔๐ บาท

ข) ค่าซื้อสัตว์พาหนะ

ควายตัวละ ๗๐ - ๑๒๐ บาท ตัวละ ๗๐ - ๘๐ บาท^๓

ค) ค่าอุปกรณ์

ไถ ราคา ๔ - ๕, ๘ - ๑๐ บาท แล้วแต่ชนิดของไม้^๔

^๑ Thailand and Her Agricultural problems, p. 115 อ้างใน
J.C. Ingram, Economic Change in Thailand, p. 63.

^๒ Ibid, p. 64 และ นักรทพิพย์ นาดสุภา, "ความคิดทางเศรษฐกิจของ
พระยาสุรียานุวัตร," ใน เศรษฐกิจการเมืองหรือเศรษฐกิจวิทยา เล่ม ๓, (ที่ระลึก
ในงานฌาปนกิจศพ นางกฤษณี วรสระริน ณ เบร่วัดธาตุทอง กรุงเทพฯ วันพุธ ที่ ๒๖
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๕) (พระนครฯ : บริษัทพิมพ์การพิมพ์, ๒๕๑๕) หน้า ๒๗.

^๓ J.C. Ingram, Economic Change in Thailand, p. 64.

^๔ Yai Suaphan Sanitwangse, An Outline of Rice Cultivation
in Siam, (Published by Ministry of Agriculture, 1911) p. 2.

เหล็กหัวไดอันละ .๒๕ บาท^๑

ดังนั้น ในการทำนาครั้งแรกจำนวน ๒๐ ไร่ ชาวนาต้องลงทุน ๘๓.๑๕ - ๑๓๔.๑๕ บาท ทั้งนี้ยังไม่คิดต้นทุนที่ใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัย ยุ้งฉาง อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เรือ เกวียน ฯลฯ และค่าแรงงานในการหักร้างบุกเบิกที่ดินซึ่งเป็นรายได้อีกของชาวนาคิดเฉลี่ย ชาวนาครอบครัวหนึ่งมีสมาชิก ๕ คน ทำนา ๒๐ ไร่ ผลิตข้าวเปลือกได้ ๑๐๐ หาบใน ๑ ปี^๒ ต้องมีรายจ่ายประจำที่เหล็กเลี้ยงไม่ได้ คือ คาราซการ ๖ หาบ (ข้าวเปลือกหาบละ ๒ บาท และเลี้ยงคาราซการครอบครัวละ ๒ คน) คานา ๕ หาบ ค่าคอกเปียและค่าเช่าที่ดินประมาณครึ่งหนึ่งของผลผลิตคือ ๕๐ หาบ รวมทั้งสิ้นที่ชาวนาต้องหักออกไปจากผลผลิต คือ ๖๑ หาบ คิดเป็น $\frac{๓}{๕}$ ของผลผลิตที่ได้ ชาวนาเหลือข้าวเป็นส่วนคนจริง ๆ เพียง $\frac{๒}{๕}$ ซึ่งในจำนวนข้าว $\frac{๒}{๕}$ ของผลผลิตที่ชาวนาเหลือนี้ต้องใช้ทั้งบริโภคและทำพันธุ์ ทั้งใช้แลกเปลี่ยนเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นตลอดปี ส่วนที่บริโภคอย่างน้อยประมาณ ๒๐ หาบ หรือ $\frac{๒}{๕}$ ของผลผลิตทั้งหมด^๓ หักไว้เป็นเมล็ดพันธุ์อีกประมาณ ๔.๗ หาบ^๔ คงเหลือข้าวเปลือกประมาณ ๑๕ หาบ คิดเป็นเงินประมาณ ๓๐ บาท ซึ่งเงินจำนวนนี้จะต้องจ่ายเป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตตลอดปี จึงเห็นได้ว่าชาวนาไม่สามารถจะชำระเงินที่กู้มาลงทุนในปีนี้ได้เลย ยิ่งในการทำนาปีแรก ชาวนาต้องมีรายจ่ายเป็นทุนมากกว่านี้อีก คือ ต้องสร้างที่อยู่อาศัย ยุ้งฉาง เรือ เกวียน ฯลฯ ค่าคอกเปียย่อมสูงกว่าที่ประมาณไว้ เงิน ๓๐ บาทนี้จึงไม่สามารถเก็บสะสมเป็นทุนในปีต่อไปได้ จำเป็นต้องกู้ยืมทุนมาทำนาใน

^๑ Ibid.

^๒ วัชรทิพย์ นาดสุภา, "ความคิดทางเศรษฐกิจของพระยาสุรียานุวัตร," ใน เศรษฐกิจการเมือง หรือ เศรษฐวิทยา เล่ม ๓, หน้า ๒๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ J.C. Ingram, Economic Change in Thailand, p. 64.

ปีต่อไปอีก ทำให้ชาวนาตกอยู่ในสภาพ "หนี้ใหม่ทับถมหนี้เก่ามากขึ้นทุกปี"^๑

เนื่องจากชาวนาส่วนใหญ่มีฐานะยากจน คังไคกล่าวมาแล้ว จึงเป็นสาเหตุให้ชาวนาเหล่านี้ไม่มีทุนสำหรับเริ่มทำนา จำเป็นต้องเริ่มทำนาคด้วยการกู้ยืมทุนเพื่อมาลงทุน ทั้งค่านการทำนาและการดำรงชีวิตระหว่างรอการเก็บเกี่ยวซึ่งหวังผลไม่ได้แน่นอน ถ้าหากเกิดการขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่มขึ้นในระหว่างที่ชาวนายังไม่ได้ผลผลิต ชาวนาก็จำเป็นต้องทิ้งนาไปชวนขวายนหาสิ่งทีขาดแคลนมาเพิ่มเติม ซึ่งนอกจากจะเสียเวลาและโอกาสในการทำนาแล้วยังเป็นเหตุให้ได้ผลผลิตน้อยลงอีกด้วย^๒ และอาจหาไม่ทันฤดูกาล นับว่าเป็นการเสียเปรียบอย่างมากต่อผู้มีทุนสำรองอยู่พร้อมมูล พระยาสุรียานุวัติไคกล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

...คนทำนา เมื่อลงมือไถคราคไปจนได้ตกกล้าดำนาแล้ว ยังจะต้องคอยไปอีกหลายเดือน จนกว่าชาวจะสุกไคเกี่ยวมาสี ค่ำ ผัก แล้วจึงหุงขาวนั้นกินไค ในระหว่างเวลาหลายเดือนนี้ ถ้าไม่ไคอาศัยเสบียงซึ่งไคเป็นทุนสำรองไวแแตกอนแล้ว ไทนเลยจะท่ำไปไค นอกจากเสบียงยังต้องมี เหงยา ไร่ไคที่ไคอาศัย ไค ทุบือ ไค คราค และเครื่องมือเครื่องไคต่าง ๆ ทั้งผูกนุงผาหมุควย ถ้าไม่ไคเตรียมของเหล่านี้สำรองไวไคพร้อม หรือเตรียมไวแแตกพอไคไคไคใน เวลาตองการก็ส่ำมารถทำนาคไคไคโดยสะดวก...^๓

การกู้ยืมเงินทูนในการทำนานั้น ชาวนาคองทำสัญญาใช้เงินต้นและคอกเบี้ย

^๑ พระยาสุรียานุวัติ, ทรัพย์ศาสตร์, หน้า ๑๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

คืน กำหนดภายใน ๑ ปี ให้เสร็จ^๑ ควบคู่การเอาตราจองหรือใบสำคัญ ๆ สำหรับ
ที่นำไปจำหน่าย ถ้าไม่ส่งคืนและดอกเบี้ยตามสัญญาภายในกำหนด ต้องยอมให้เจ้าของเงิน
ยึดเอาที่นา^๒

ผลประโยชน์ที่ชาวนาต้องเสียแก่เจ้าของเงิน แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

คือ

- ก) การใช้แรงงานแทนดอกเบี้ย
- ข) การชำระดอกเบี้ยเป็นเงินหรือสิ่งของ
- ก) การใช้แรงงานแทนดอกเบี้ย

ในระยะที่ระบบทาสยังไม่ถูกเลิกไปโดยสิ้นเชิงนั้น ผู้ใหญ่เงินมักใช้
วิธีเอาตัวผู้กู้เงินหรือบุตร ภรรยาเป็นประกันมากกว่าจะเอาที่ดิน ถ้าผู้กู้เงินไม่สามารถ
จ่ายดอกเบี้ย และเงินต้นได้ตามกำหนด ผู้กู้อาจตกอยู่ในสภาพทาสที่ยอมให้เจ้าของเงิน
ใช้เป็นแรงงานในการทำนา^๓ นับเป็นการแก้ปัญหาแรงงานทางหนึ่งในระยะแรกที่
เศรษฐกิจการค้าข้าวเริ่มขยายตัว ระบบการใช้แรงงานแทนดอกเบี้ยนี้ค่อย ๆ เสื่อม
ลง เมื่อระบบทาสถูกยกเลิก ทำให้ชาวนาเริ่มดังเลที่จะนำตัวเข้าไปผูกพันกับเจ้าของ
เงิน ในฐานะทาสเช่นเดิม และที่ดินมีราคาขึ้นสามารถใช้ที่ดินเป็นประกันแทนตัวบุคคลได้^๔

^๑ หจช, ร.๕ กษ.๓.๑/๕, หนังสือพระยามหาโยธา ข้าหลวงใต้ส่วนที่ดิน
แลสำรวจนามลตลกรุงเก่า กราบทูลพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย
เสนาบดีกระทรวงพระคลังสมบัติ, วันที่ ๗ กรกฎาคม, ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy
in Thailand, pp. 105 - 106, 223 - 224.

^๔ Ibid, p. 223 - 224.

อย่างไรก็ตาม ในระยะที่การทำงานในทุ่งรังสิตเจริญรุ่งเรืองนั้น ชาวนาจากเมืองต่าง ๆ ใ้พากันเข้ามาในทุ่งหลวงรังสิต แม้นในกรุงเทพก็ออกไปทำงานในทุ่งรังสิตกันมาก เพราะการหากินในกรุงเทพฝืดเคืองคงเนื่องจากค่าครองชีพสูงขึ้นและทำการค้าขายสู่ชาวต่างชาติไม่ได้ โดยที่ชาวนาเหล่านี้ส่วนใหญ่ต่างไม่สามารถจะช่วยเหลือกันได้ในด้านเงินทุน เลยชาวนาเหล่านี้จำเป็นต้องกู้เงินมาซื้อที่ดิน และลงทุนในการทำงานในทุ่งหลวงรังสิต ชาวนาบางรายยังคงให้สัญญาเอาตัวเองหรือสมาชิกในครอบครัวเป็นประกันว่าจะยอมให้เจ้าของเงินเอาตัวไปใช้แรงงานไ้ถ้าไม่สามารถใช้เงินคืนและดอกเบี้ยได้ตามกำหนด^๒ เจ้าของที่นาในทุ่งรังสิตบางรายทั้งผู้มีบรรดาศักดิ์และคนสามัญยังคงใช้วิธีการทำงานด้วยแรงงานจากลูกหนี้ของตน^๓ แสดงว่าชาวนาที่ยากจนต้องกู้เงินจากผู้อื่นมาลงทุนนั้น ต้องเห็นคเห็น้อยมาก คือต้องทำนาของตัวเอง แล้วยังต้องทำนาให้แก่เจ้าของเงินอีกด้วย ดังที่พระยาสุรียานุวัติกได้กล่าวไว้ว่า

^๑ หจข, ร.๖ กษ.๑/๖, แมมเมอร์แลนด์ม ที่จะแก้ไขการทำงานที่เสื่อมทรามอยู่ให้กลับเจริญดีขึ้น ของ พระยาวงษานุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ, ๓๑ ตุลาคม ๑๒๙. (พ.ศ. ๒๔๕๓).

^๒ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือ, เล่มที่ ๔๔, เรื่องที่ ๓๔๑๑ มีคำร้องของชาวนาถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรีหลายราย ในเดือนสิงหาคม ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๔)

^๓ หจข, ร.๕ กษ. แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๔๔, เรื่องที่ ๓๔๔๔, หนังสือพระยาชัยวิชิต ถึง พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีเกษตราธิการ, ๑๒ กรกฎาคม ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๔), หนังสือ ม.ร.ว.สุวพรรณ สนิทวงศ์ กับ พระปฏิบัติราชประสงค์ ถึง พระยาสุรศักดิ์มนตรีฯ วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๔) : และ หจข, ร.๕ กษ. เล่มที่ ๔๗, เรื่องที่ ๓๔๖๕ หนังสือ นายเกิด ถึง บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม, ๒๕ มิถุนายน ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๔)

... ชาวนาที่ยากจนซัดสนควยทุน ต้องออกแรงทำงานแต่ลำพังตัวควยความ
เห็นคเห็น้อยเพียงใด ย่อมจะเห็นปรากฏอยู่ทั่วไปแล้ว. การที่ชาวนาต้องทำนาให้
แก่เจ้าของเงิน นอกจากฉลีในคานความเห็นคเห็น้อยดังกล่าวแล้วย่อมมีผลกระทบต่อ
ตัวชาวนาโดยตรงควย คือ เป็นการจำกัดขอบเขตและเวลาในการทำนาของตัวชาวนา
เองให้น้อยลง เพราะต้องแบ่งเวลาทำนาซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดนั้นไปทำนาให้แก่เจ้าของ
เงินควย ซึ่งทำให้ผลผลิตของชาวนาผู้นั้นน้อยลงกว่าที่ควรจะได้ อันเป็นปัจจัยหนึ่ง
ทำให้ชาวนาที่ยากจนอยู่แล้วไม่มีผลผลิตส่วนเกินที่จะสะสมเอาไว้เพื่อเป็นทุนในการ
ทำนาต่อไปได้ ชาวนาจึงมีสภาพยากจนพอเลียงชีวิตในแต่ละวันเท่านั้นและถ้าปรากฏ
ว่ามีปัจจัยอื่น ๆ มาเป็นอุปสรรคในการทำนาอีกเพียงเล็กน้อยก็จะเพิ่มความยากจนแก่
ชาวนาประเภทนี้ยิ่งขึ้น

ข) การชำระคอกเบี้ยเป็นเงินหรือสิ่งของ

ตามกฎหมายลักษณะกู้ยืมและลักษณะทาสเดิมกำหนดอัตราคอกเบี้ยไว้
ค้ำลึงละเพื่องต่อเดือน^๒ คือ ชั่งละ ๒.๕๐ บาทต่อเดือน เท่ากับร้อยละ ๓๗.๕๐
ต่อปี ตามอัตรานี้เพียง ๓ ปีเท่านั้น คอกเบี้ยก็จะท่วมเงินต้น เป็นเหตุให้ชาวนาขาย
ลูกเมียและตนเองลงเป็นทาสไค่งาย^๓ รัฐบาลจึงตราพระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินและ
ขายตัวให้คักคอกเบี้ยเพียงชั่งละ ๑ บาทต่อเดือน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑^๔ เท่ากับร้อยละ

^๑ พระยาสุรียานุวัติ, ทรัพย์ศาสตร์, หน้า ๗๑.

^๒ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๕๓,

หน้า ๔๔๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ ประชุมกฎหมายประจำศก, เล่ม ๘ หน้า ๑๕ - ๒๔ อ้างในเรื่องเดียวกัน.

๑.๒๕ แต่ตามความเป็นจริงนั้น อัตราดอกเบี้ยที่ชาวนาต้องจ่ายแก่เจ้าหนี้สูงกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดถึง ๒ เท่า เช่น ในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ชาวนาในบริเวณคลองประเวศบุรีรมย์ต้องเสียดอกเบี้ยชั่งละ ๑.๕๐ - ๒ บาท^๑ คือ ร้อยละ ๑ บาท ๘๗ $\frac{๑}{๒}$ สต.ต. ถึง ๒.๕๐ บาทต่อเดือน เท่ากับร้อยละ ๓๐ ต่อปี ถ้าส่งข้าวเป็นดอกเบี้ยถึงชั่งละ ๔๐ สัก สักละ ๔๐ ทะนาน^๒ ซึ่งนับว่าเป็นอัตราดอกเบี้ยที่สูงพอสมควร

ในตอนปลายรัชกาลที่ ๕ สภาพการทำงานตกต่ำมาก ชาวนายากจนลงมาก อัตราดอกเบี้ยที่ชาวนาถูกลงทุนและใช้สร้อยประจำวันสูงขึ้นถึงชั่งละ ๑๕ บาทต่อปี คือร้อยละ ๑๕.๗๕ ต่อปี เป็นอัตราที่ต่ำสุด^๓ ที่สูงสุดถึงร้อยละ ๓๖ ต่อปี ถ้าชาวนาสัญญาส่งดอกเบี้ยเป็นข้าวยิ่งเสียเปรียบมาก คือ จำนวนข้าวเปลือกที่ส่งแทนเงินดอกเบี้ยนั้น "ถ้าคิดเป็นเงินที่จะซื้อขายได้ก็ยิ่งแพงกว่าส่งตนและดอกเบี้ยเงิน"^๔ อาจเป็น

^๑ หจข, ร.๕ กษ.๓.๑/๕, หนังสือพระยามหาโยธา ข้าหลวงไต่สวนที่ดินแลสำรวจนามณฑลกรุงเก่า กราบทูลพระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ๗ กรกฎาคม ๑๑๘ (๒๔๕๒)

^๒ เรื่องเดียวกัน, และ หจข, ร.๕ กษ.๓๑/๑๑, หนังสือพระยารัษฎานุพันธ์พินิตพิสัย, หลวงเสนีพิทักษ์ และ หลวงรัฐวิจิตรวิบูลย์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย, ๒๔ พฤษภาคม ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๕)

^๓ หจข, ร.๖ กษ.๑/๑๒, หนังสือพระยาวงษานุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๖ ที่ ๕๘/๑๐๕๓๗, ๑๗ กันยายน ๑๓๐ (๒๔๕๔)

^๔ J.C. Ingram, Economic Change in Thailand, pp. 66 - 67.

^๕ หจข, ร.๖ กษ.๑/๑๒, หนังสือพระยาวงษานุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๖ ที่ ๕๘/๑๐๕๓๕, ๑๗ กันยายน ๑๓๐.

จำนวนเงินถึง ๒๐ - ๑๒๐ %^๑ ที่เป็นเช่นนี้ อินแกรมกล่าวว่า (J.C. Ingram) เพราะชาวนาไม่มีความรู้ในการคำนวณต้นทุน - กำไร และดอกเบี้ยจากผลผลิต ทำให้ไม่สามารถคำนวณได้ว่าดอกเบี้ยหรือค่าเช่านั้นเมื่อคิดเป็นเงินแล้วสูงกว่า ๑๐๐%^๒ ผู้เขียนเห็นว่าน่าจะเป็นเพราะความจำเป็นบังคับให้ชาวนาต้องยอมเสียเปรียบดังกล่าวมากกว่า

ในกรณีที่ชาวนาสัญญาส่งข้าวแทนดอกเบี้ยนี้ เมื่อทำนาได้เจ้านี้ก็จะเก็บเอาข้าวเป็นเงินต้น และเอาดอกเบี้ยไปเกือบหมด^๓ ทำให้ความยากจนของชาวนายิ่งเพิ่มมากขึ้น ไม่สามารถจะสะสมทุนไว้ทำนาในปีต่อไปได้ จำเป็นต้องใช้วิธีขายฝากจำนำนาและพาหนะ เช่น เรือแพ ที่อยู่อาศัย เพื่อให้ได้เงินทุนไปทำนาปีต่อไป ในที่สุดเมื่อถึงฤดูกาลทำนาปีต่อไปชาวนาเหล่านี้ก็ต้องทวงนาของตนเองซึ่งขายฝากหรือจำนำไว้นั้นเอง ถ้าเป็นนาที่จำนำไว้เจ้านี้ก็เรียกเป็นข้าวหรือเงินตามที่ตกลงกัน ถ้าเป็นนาที่ขายฝากเจ้านี้ก็เรียกค่าไถ่การเท่ากับค่าเช่าที่เคยได้จากที่นา นั้น ตามหัวเมืองและมณฑลต่าง ๆ มักเรียกค่าเช่าที่นาสูงกว่าในกรุงเทพฯ คือ นาคีเรียกค่าเช่าที่ทำได้ในอัตราข้าว ๑๐ เกวียนต่อ ๔ เกวียน นาที่ไม่ดีเรียกเกวียนละ ๑๐ ถึง ๑๕ สัด และต้องจ่ายค่าเช่าล่วงหน้าด้วย^๔ ซึ่งชาวนาที่ต้องขายฝากหรือจำนำที่นาของ

^๑ J.C. Ingram, Economic Change in Thailand, pp. 66 - 67.

^๒ Ibid.

^๓ หจช, ร.๖ กษ.๑/๑๒, หนังสือพระยาวงษานุประพัทธ์ กราบบังคมทูล
รัชกาลที่ ๒ ที่ ๕๘/๑๐๔๓๗.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ เรื่องเดียวกัน.

ตนเองนั้นยากจนอยู่แล้ว เมื่อพบกับสภาพที่ต้องเขานาตัวเองทำเช่นนี้จำเป็นต้องกู้เงินคนอื่นมาจ่ายค่าเช่าล่วงหน้า เป็นการเพิ่มภาระหนี้สินยิ่งขึ้นอีก

พิจารณาถึงอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำสุดซึ่งละ ๑๕ บาทต่อปีนี้เท่ากับร้อยละ ๑๘.๗๕ และที่สูงสุดถึงร้อยละ ๓๐ - ๕๐^๑ นั้นนับว่าเป็นภาระที่หนักมากอยู่แล้ว แต่ถ้าวานาจ่ายคืนเป็นสิ่งของ คือ ข้าวเปลือกแล้วยิ่งหนักกว่าอัตราดอกเบี้ยที่กล่าวนี้มาก^๒ ถ้ามีเงินกว่าไร่หนึ่งคน ที่มีเงินกับมือหนึ่งคน ถ้ามีเงินในการ

^๑ J.C. Ingram, Economic Change in Thailand, p. 65.

^๒ Ibid.

ห้ามเอาโฉนดบาง เมื่อชำระหนี้และดอกเบี้ยแล้ว ชาวที่เหลือก็แทบไม่ยอมวิโกล^๑

ปัญหา "การตกขาว" ก็เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมานานหลายปีแล้ว เรื่องโฉนดบาง
"การตกขาว" คือการให้ชาวบ้านยืมเงินไปโดยสัญญาว่าจะไถ่ขาย แขนงเงินในราคาต่ำกว่า
ที่ซื้อขายกันธรรมดา กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านขาดเงินมาก็จะไปยืมเงินจากนายเงินโดย
สัญญาว่าจะชำระหนี้ยกขาว เมื่อดอกเมื่อเวลาเก็บเกี่ยวได้ นายเงินจะเป็นฝ่ายกำหนด
ราคาขายขณะที่ทำสัญญาโดยที่ราคาขายต่ำกว่าราคาขายขณะนั้นมาก อาจเพียงครึ่ง
หนึ่งของราคาขณะที่ทำสัญญา เมื่อชาวบ้านเก็บเกี่ยวได้ก็ต้องนำข้าวมอบให้แก่เจ้าของ
เงินตามราคาที่ทำสัญญากันไว้ แม้ราคาขายขณะไถ่ขายนั้นจะสูงอย่างไรก็ตาม
ชาวบ้านก็ไม่สามารถไถ่ราคาขายตามราคาของตลาดได้ ทั้งเจ้าของเงินจะไม่ยอมรับ
ชำระหนี้เป็นเงินยกขาว ชาวบ้านต้องเสียเปรียบแก่ผู้ตกขาว เพราะไม่สามารถขายข้าว
ในราคาของตลาดได้ ทางราชการเห็นความลำบากของชาวบ้านในเรื่องนี้ จึงได้
ประกาศห้ามตกขาว แก่ชาวบ้านในพ.ศ. ๒๔๒๐^๓ กำหนดราคาชาวบ้านจะกู้เงินโดย
ทำสัญญาส่งข้าวแทน เงินต้น และดอกเบี้ยจะต้องที่ราคาขายตามราคาตลาดขณะชำระ
หนี้กัน ห้ามเจ้าของเงินคร่ำครวญต่ำกว่าราคาของตลาด ถ้าเจ้าของเงินไม่ยอมให้
ชาวบ้านฟ้องร้องได้ แต่การตกขาวคงไม่หมดไปโดยความที่ชาวบ้านจริงๆยากจนไม่มีเงิน
ทุนและเงินค่างขวัญประจำบ้าน เป็นลัทธิชาวบ้านจำยอมเสียเปรียบเจ้าของเงินตลอดมา
จากการกมความเข้มแข็งไม่ยอมลดฐานะชาวบ้านฟ้องร้องผู้ตกขาวคร่ำครวญ แต่กลับพบ
ว่าพอถากเงินใครมีประโยชน์จากการตกขาวจนรวบรวมมีเงินให้ชาวบ้านเขาทำกินจนละหลายๆ
ในรายงานของ เจ้าพระยาบางนาประสิทธิ์ ในพ.ศ. ๒๔๕๔^๔ แสดงให้เห็นว่า

^๑ พหุ. ร.๖ กษ. ๑/๑๒, หนังสือพระยาบางนาประสิทธิ์ เสนาบดีกระทรวง
เกษตรฯ. กรมบังคับกรมหลวงรัตนกาลที่ ๒ ที่ ๕๕/๑๐๕๓๗, ๑๗ กันยายน ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔)

^๒ "ประกาศห้ามมิให้ตกขาว แก่ชาวบ้าน", ราชกิจจานุเบกษา, ๘ (อาทิตย
เดือน ๘ ขึ้น ๘ ค่ำ ๒๔๒๐): ๗๕-๗๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน

^๔ เรื่องเดียวกัน

^๕ พหุ. ร.๖ กษ. ๑/๑๒, หนังสือพระยาบางนาประสิทธิ์. กรมบังคับกรม
รัตนกาลที่ ๒ ที่ ๕๕/๑๐๕๓๗.

"ประกาศห้ามมิให้ตกขาวแก่ชวานา" ซึ่งออกในปี ๒๔๒๐ มิได้มีผลต่อชวานาเท่าใดนัก ความยากจนบังคับให้ชวานาต้องยอมรับวิธีการตกขาวว่าเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตของเขา

ผลประการหนึ่งของการที่ชวานาต้องกู้เงินมาลงทุนทำนาและใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ระหว่างรอเก็บเกี่ยวนั้น คือ ชวานาต้องรีบขายข้าวทันทีที่ได้ผลิตผล ไม่สามารถจะเก็บไว้รอราคาข้าวให้สูงขึ้นได้ ส่วนใหญ่ของขายข้าวเสียดังแต่ขายยังอยู่ในลานนวดข้าว เพื่อให้ได้เงินทันกำหนดค่าใช้จ่ายตามสัญญา^๑ เมื่อชวานาส่งข้าวไปขายรวมกันทำให้ราคาข้าวถูกลง แมชวานาจะราคาถูกลงเพียงใด ชวานาก็จำเป็นต้องขาย เมื่อขายข้าวแล้วบางทีก็ไม่พอใช้หนี้เงินทุนที่กู้ยืมมา และค่าใช้จ่ายประจำวัน ค่าอุปโภคบริโภคในการเลี้ยงชีพ จำเป็นต้องเป็นหนี้ต่อไป พอปีต่อมาจะทำนาก็เป็นหนี้เข่อีก^๒ ชวานาต้องวิตกถึงภาระหนี้สินที่มีอยู่เดิม ซึ่งเจ้าหน้าที่อาจเรียกร้องขึ้นมาเมื่อไรก็ได้ แล้วชวานาก็อาจถูกริบ วิว ควาย อันเป็นแรงงานสำคัญในการทำนาไป^๓ จากนั้นชวานาก็จะถูกบังคับให้ทำสัญญาเช่าโคกระบือของตนเองมาทำนาต่อไป^๔

^๑ พระยาสุรียานุวัติ, ทรัพย์ศาสตร์, หน้า ๗๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ หจข, ร.๖ กษ.๑/๖, แมมเบอร์แรมคัมที่จะแก้ไขการทำนาที่เลื้อบทรามอยู่ให้กลับเจริญดีขึ้น ของ พระยาวงษานุประพัทธ์

^๔ พวงเพชร สุรัตนวิภูด, "เปรียบเทียบผลงานของ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๓๕," (๑๘๘๒ - ๑๘๓๒), (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, แผนกวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๖) หน้า ๕๑.

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความยากจนของชาวนาเป็นสาเหตุให้ชาวนามิไม่มีทุนทำนา และใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน จำเป็นต้องเริ่มการทำนาคด้วยการเป็นลูกหนี้ และเข้านาผู้อื่นทำ จากตัวเลขทุนและกำไรของชาวนาที่ไคกล่าวมาแล้วเห็นได้ว่า ในปีที่ธรรมชาติเป็นปกตินั้น รายไคกับรายจ่ายของชาวนาก็เกือบจะเท่ากัน เมื่อคิดถึงเงินทุนที่ไคกู้ยืมมาแล้วยังไม่พอชำระแก่เจ้านี้ ดังนั้นถ้าปีใดธรรมชาติอันเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่งไม่อำนวยให้ ทำให้การทำนาของชาวนาไคลดน้อยลงหรือไม่ไคผลเลย ย่อมทำให้ชาวนาเหล่านี้ต้องยากจนหนักยิ่งขึ้นไป นอกจากที่ชาวนาต้องแบ่งผลผลิตถึง ๓ ส่วนให้แก่รัฐบาลเป็นค่าราชการ ค่านา ค่าเช่าและดอกเบี้ยอันทำให้ผลผลิตที่เหลือนั้นน้อยเกินไปที่จะชำระหนี้สินอันเป็นการตอกย้ำความยากจนของชาวนาให้แน่นยิ่งขึ้น และการที่ชาวนาต้องถูกบังคับโดยทางอ้อมให้ต้องขายข้าวในขณะที่ข้าวราคาตกก็ถือ การที่ชาวนาต้องยอมรับระบบ "การตกข้าว" ก็คือ ล้วนเป็นปัจจัยที่เพิ่มความยากจนให้แก่ชาวนาทั้งสิ้น ชาวนาที่ต้องทำนาในที่ทำเลที่ไม่ดี เช่นในภาคอีสาน หลังจากหักส่วนที่ต้องจ่ายแก่รัฐบาลและเจ้าของเงิน เจ้าของที่ดินแล้วชาวนาเองเหลือข้าวแทบไม่พอบริโภค^๑ เสมือนว่าการที่ชาวนาต้อง อุตสาหะตากแคะฝนทนลำบากมาเป็นหนักหนานั้นก็ไม่ทำให้เกิดผลเป็นทรัพย์สินของตัวขึ้นได้ เท่ากับออกแรงทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นฝ่ายเดียวเป็นแท้ ๓ เป็นที่นาสมเพชนัก^๒ ความยากจนของชาวนาซึ่งมิเป็นทุนอยู่แล้วนั้น เมื่อรวมกับความล้มเหลวของการทำนา ย่อมทำให้ชาวนามิมีความยากไร้อยู่ในฐานะที่สุดจะทนทานได้ เมื่อมีปัจจัยอื่นมาสนับสนุน และมีผู้นำอาจทำให้ชาวนาเหล่านี้ก่อการขบถต่อรัฐบาลได้ไม่ยากนัก ดังเช่นกรณีขบถผู้มีบุญภาคอีสาน เมื่อ

^๑ ธีรทิพย์ นาดสุภา, "ความคิดทางเศรษฐกิจของพระยาสุรียานุวัตร,"

หน้า ๒๗.

^๒ พระยาสุรียานุวัตร, ทรัพย์สินศาสตร์, หน้า ๗๒.

พ.ศ. ๒๔๔๔ - ๒๔๔๕ ซึ่งเกิดจากความยากจนของชาวนาทางภาคอีสาน บวกกับ ความกดดันที่ชาวนาได้รับจากชนชั้นปกครองระดับท้องถิ่น เป็นสาเหตุหนึ่งในหลาย สาเหตุที่ชาวนาเข้าร่วมทำการขบถต่อรัฐบาล ภายใต้ผู้นำที่ใ้ศาสนาเป็นเครื่องมือชี้ให้ชาวนาเห็นว่า จะโค่นล้มกับสภาพชีวิตที่ดึกดำบรรพ์ได้สำเร็จ

อย่างไรก็ตาม ปัญหาความยากจนของชาวนา เป็นปัญหาสำคัญที่ทุกคน ทราบดี แต่การแก้ไขนั้นยากมาก ดังที่พระยาสุรียานุวัติไ้กล่าวไว้ในหนังสือ ทรัพย์สินศาสตร์ตอนหนึ่งว่า

...จะทำประการใด จึงจะมีทุนให้ชาวนาพอใช้โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย วิวาแรงนัก และจะทำประการใดจึงจะให้ชาวนามีกำไรยิ่งขึ้นเป็นปัญหา อันยากที่จะแก้ไข...^๒

ข. ปัญหาที่ดิน

๑. โอกาสในการถือครองที่ดิน

ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ปัจจัยหนึ่งในสามปัจจัย ซึ่งได้แก่ ทุน ที่ดิน และแรงงาน ปรากฏว่าตามกฎหมายที่เข้ามาแต่โบราณนั้น กำหนดให้ประชาชนคนไทยสามารถจับจองที่ดิน ซึ่งถือว่าเป็นของกษัตริย์ได้โดยเสรีเพียงแต่ต้องแจ้ง แก่เจ้าหน้าที่ของทางราชการ อันได้แก่ เสนา นายระวาง นายอกร ให้ไปคู่อ

ดูรายละเอียดใน ยุกา ชุมจันทร์, "ขบถผู้มีบุญ (ค.ศ. ๑๙๐๑ - ๑๙๐๒)," เก็บความจาก John B. Murdoch, "The 1901 - 1902," "Holy Man's Rebellian" Journal of Siam Society (Janary, 1974) V. 62 Part 1, pp. 47 - 66. ในจุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, (กรกฎาคม ๒๕๑๘) : ๘๒ - ๑๐๐.

^๒พระยาสุรียานุวัติ, ทรัพย์สินศาสตร์, หน้า ๗๓.

ที่ต้องการจับจองและออกหลักฐานการจับจองให้แก่ผู้ขอจับจอง โดยกำหนดว่าใครจับจองที่ดินโดยไม่ปฏิบัติตามกฎหมายดังกล่าวจะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย ซึ่งอาจมีโทษถึงตายได้^๑

กฎหมายฉบับดังกล่าว แสดงว่าตามหลักการแล้วประชาชนทุกคนมีสิทธิที่จะขอจับจองที่ดินที่ใดก็ได้เพื่อทำการประกอบอาชีพ และตั้งที่อยู่อาศัย ตามที่ตนเห็นว่าจะเป็นทำเลที่เหมาะสมที่สุดในการประกอบอาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่คือการทำนาทำไร่ทำสวนมาแต่นั้นเอง แต่โดยวิธีการแล้ว ฐานะทางสังคมของผู้จับจองมีส่วนกำหนดคุณภาพของที่ดินที่จับจองมากกว่าคือ การจับจองที่ดินในสมัยนั้น ที่แห่งใดที่มีความอุดมสมบูรณ์ดี ผู้ที่มีอำนาจและผู้มีบรรดาศักดิ์มักจะไปจับจองที่ดินไว้เป็นจำนวนมาก ๆ จนหมด^๒ ก่อนที่ชาวนาที่ยากจนจะทราบ ครั้นพอชาวนาที่ยากจนและอยู่ห่างไกลทราบจะไปจับจองบางที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ก็หมดเสียแล้วซึ่ง "เป็นเหตุอย่างหนึ่ง ที่จะบังคับให้คนต้องจำใจไปทำการในที่ดินอันเลวทรามได้ล้นอย่างไม่คุ้มกับความเหน็ดเหนื่อยที่ออกแรง"^๓

การที่ชาวนาที่ยากจนพลาดโอกาสในการ เป็นเจ้าของที่ดินอันอุดมสมบูรณ์ ต้องไปจับจองที่ดินที่ขาดคุณภาพในการทำนา นอกจากจะมีผลให้การทำนาได้ผลผลิตไม่ดีแล้ว ยังเพิ่มค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตประจำวันอีกด้วย เพราะการไปมาติดต่อ กับตัวเมืองลำบากกันดาร แม้สิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตเป็นชนิดที่มีคุณภาพต่ำ แต่ก็ปรากฏว่ามีราคาสูงขึ้นเพราะการขนส่งลำบาก ต้องเสี่ยงต่อการถูกโจรกรรม^๔

^๑"พระอัยการเบิกเสร็จ มาตรา ๓๖," อ่างใน พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ, "คำสอนเรื่องประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย," วิจิตรสาร เล่ม ๑, หน้า ๑๘ - ๑๙.

^๒ประสิทธิ์ แก้วสิงห์, "การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๓," หน้า ๗๗.

^๓พระยาสุรียานุวัติ, ทวีปศาสตร์, หน้า ๘๖.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

นอกจากนี้ยังทำให้ชาวนาเหล่านี้ไม่มีโอกาสได้ฟังความคิดเห็นและความรู้ต่าง ๆ
 แต่อย่างใด จึงมีความมั่งคั่งน้อย ไม่มีความต้องการที่จะปรับปรุงการอาชีพให้ก้าวหน้า
 แต่อย่างใด เพียงแต่ผลิตเพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้ไปชั่ววันเท่านั้น^๑ จึงเป็นปัจจัยให้
 สภาพความยากจนของชาวนาเหล่านี้ไม่ได้รับการแก้ไขแต่อย่างใด

โอกาสในการครอบครองที่ดินที่ดีของคนชั้นสูงมีมากกว่าคนชั้นชาวนาที่เห็น
 ได้ชัดคือการได้จากการพระราชทานโดยตรง เช่น การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ทรงได้ชุกคลองมหาสวัสดิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๓ เพื่อพระราชทานที่ดินสองฝั่ง
 คลองแก่พระเจ้าลูกยาเธอ^๒ ทั้งยกค่านาพระราชทานให้ตลอดเวลาที่ครอบครองที่ดิน
 คุ้ม^๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ได้มีการชุกคลองประเวศบุรีรมย์ เพื่อพระราชทานที่ดิน
 ๒ ฝั่งคลองแก่พระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ^๔ ครั้นไม่พอที่จะพระราชทานตามที่
 ทรงต้องการ ก็ให้จับจองให้แก่พระเจ้าลูกเธอและพระเจ้าลูกยาเธอที่ยังไม่ได้ในคลองที่
 จะชุกใหม่คือคลองเปรง^๕ ครั้นเมื่อได้ชุกคลองเปรงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ แล้วจึงได้จับ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^๒ นายพลเอกเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ,
 (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพัฒน์การ, ๒๔๘๔) ข้าราชการกระทรวงเกษตรา-
 ธิการพิมพ์ช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพลเอก เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์
 (ม.ร.ว.สทาน สนิทวงศ์) วันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิริน-
 ทราวาส หน้า ๑๓๔.

^๓ กิตติ ตันไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย" หน้า ๑๓๔.

^๔ หจข, ร.๕ กษ. แนนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๕, เรื่องที่ ๘๓๐๓,
 พระบรมนามาภิไธย ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ ไวยวัฒน์, ที่ ร.ที่ ๔, ๒ ส.ว. ๒
 วัน ๓ ๖ ๕ คำ กักราช ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๓๐)

^๕ เรื่องเดียวกัน.

จองที่คืนริมฝั่งคลองเปรงฝั่งหนึ่งพระราชทานแก่พระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ
 อีกฝั่งหนึ่งนั้นให้โอกาสแก่ผู้ที่ออกเงินช่วยชุกคลองได้จับจอง^๑ นอกจากนี้วิธีการที่ได้รับ
 พระราชทานโดยตรงดังกล่าวแล้ว พวกเจ้านาย ข้าราชการและผู้มีบรรดาศักดิ์ ยังมี
 มีโอกาสดีกว่าประชาชนในการที่ย่อมรู้เรื่องราว และความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเรื่อง
 ต่าง ๆ ได้ดีกว่าและเร็วกว่า ดังนั้นเมื่อผู้มีบรรดาศักดิ์เหล่านี้เห็นว่าการค้าชาวกำลัง
 เป็นสิ่งที่ทำรายได้ให้แก่ผู้เกี่ยวข้องไต่มา พวกนี้มีความพร้อมทั้งทุนและแรงงาน เห็น
 กว่าชาวนาทั่วไป จึงใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์ด้วยการจับจองที่คืนที่อุดมสมบูรณ์
 ไวกอนชานา เพื่อใช้ชาวไพร่ของตนทำนบ่าง ให้ชาวนาเช่าที่นบ่าง และในที่สุด
 เพื่อขายที่นาให้แก่ชานา ด้วยการชุกคลองเข้าไปยังบริเวณที่เห็นว่าเป็นที่ป่าไม่มี
 ใครจับจอง หรือมีแค่น้อยมาก เพราะการเข้าออกลำบาก เมื่อชุกคลองผ่านเข้าไป
 ยังที่คืนดังกล่าวแล้ว กฎหมายให้อ่านาแก่ผู้ชุกสามารถมีกรรมสิทธิ์เหนือที่คืน ๒ ฝั่ง
 คลองได้ ดังนั้นผู้มีบรรดาศักดิ์ เจ้านาย เชื้อพระวงศ์ จึงใช้วิธีการหาที่คืนเพื่อจับ
 จองเป็นกรรมสิทธิ์ด้วยการชุกคลองเข้าไปยังป่าต่าง ๆ แล้วครอบครองที่คืนเหล่านั้น
 หรือมอบให้แก่ญาติพี่น้องหรือชาย หรือให้ชานาเช่า ดังเช่น การชุกคลองดำเนินสะดวก
 ของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ในสมัยรัชกาลที่ ๔^๒ ใน
 รัชกาลที่ ๕ ก็มีผู้มีบรรดาศักดิ์จับจองที่คืน เพื่อจุดประสงค์ดังกล่าวหลายราย เช่น
 พระยาสุวงศ์ไวยวัฒน์ ชุกคลองอุดมชลจร ใน พ.ศ. ๒๔๓๑ - ๒๔๓๒^๓ พระราชา-
 ภิมล (เพ็ง) และจมีนสมุหพิทาน (คั่น) ชุกคลอง พระราชาภิมลใน พ.ศ. ๒๔๓๓ -

^๑ นายพลเอกเจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์, "ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ,"
 หน้า ๑๔๖ และ กิตติ ตันไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย" หน้า ๔๕ - ๔๖.

^๒ กิตติ ตันไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย" หน้า ๖๕.

^๓ เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า ๑๔๕ -
 ๔๕.

๒๔๔๒^๑ และ พระยาบรรพชาสิงหนาท (เจ๊ก) ชุคคลองพระยาบรรลือ ซึ่งชุกตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๕ จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๒ ยังไม่เสร็จ พระยาบรรพชาถึงแก่กรรมลูกชายของ พระยาบรรพชาขออนุญาตชุกต่อ แต่ทางราชการไม่อนุญาต^๒ เป็นต้น ฯลฯ

นอกจากผู้มีบรรดาศักดิ์จะสามารถชุกคลองเพื่อจับจองที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง ดังกล่าวได้แล้ว ผู้มีทุนและมีบรรดาศักดิ์ยังมีวิธีการที่จะครอบครองที่ดินที่ติดต่อกัน ประชาชนทั่วไป คอยการจับจองหรือซื้อที่ดิน ๒ ฝั่งคลองที่ผู้มีบรรดาศักดิ์ด้วยกันชุกขึ้น ในท้องที่ต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะมีโอกาสรู้ต่อกันประชาชนว่า จะมีการชุกคลองที่ใด ๆ บ้าง ประกอบกับความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างผู้มีบรรดาศักดิ์ด้วยกันก็ช่วยให้การจับจองง่ายขึ้น เช่น กรณีที่พระภิกษุสมมติบริบูรณ์ ชุกคลองภาษีเจริญในสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้น ปรากฏว่าที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง "...เป็นที่ดินของท่านขุนนางและเจ้านั้นมากกว่า ที่ของราษฎรชาวเมือง เพราะท่านขุนนางและเจ้านั้นมีอำนาจมาก..."^๓ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อรัฐบาลชุกคลองเปรมประชากรขึ้นเป็นคลองแรกในรัชกาลนี้แล้วก็ได้เปิดให้ พลเมืองจับจองที่ ๒ ฝั่งโดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมชุกคลองและภาษีคลองแต่อย่างใด ทั้งสิ้น^๔ แต่ปรากฏว่า ชาวราชการได้เข้าไปจับจองที่ดินไว้คนละมาก ๆ จนเกินความ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙ - ๑๕๐, และ กิตติ ตันไทย "คลองกับระบบ เศรษฐกิจของไทย" หน้า ๑๐๑.

^๒ เจ้าพระยาวางษานุประพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า ๑๕๑ - ๑๕๒ และ กิตติ ตันไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย," หน้า ๑๐๗ - ๑๑๐.

^๓ "เรื่องคลองที่ชุกใหม่," หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder ๒(๙ กันยายน ๒๔๐๙) : ๘๐ - ๘๑.

^๔ ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และ คณะ, "ประกาศคลองนครเป็องเขตร," ประชุมกฎหมายประจำศก, เล่ม ๙ (พระนคร : โรงพิมพ์เคลิเมิ้ล, ๒๔๗๘) หน้า ๒๐๒.

สามารถที่จะทำที่ดินซึ่งเดิมเป็นป่ารก เต็มไปด้วยข้างป่า เป็นที่หวาดกลัวของชาวบ้าน^๑ ให้กลายเป็นที่นาได้ คงปล่อยให้เป็นที่ป่ารกต่อไป ข้าราชการบางคนจับจองไว้ถึง ๒,๐๐๐ ไร่ ชาวนาจริง ๆ ไม่ได้จับจอง เพราะเกรงกลัวบารมีของบรรดาผู้เป็น ข้าราชการมีบรรดาศักดิ์^๒ จึงต้องไปบุกเบิกที่ดินเพื่อทำมาหากินในบริเวณที่ห่างไกล กันการซึ่งไม่เป็นที่ต้องการของผู้มีทุน และผู้มีบรรดาศักดิ์ คงจะเห็นได้ในกรณีทุ่งหลวง วังสีด ก่อนที่บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามจะชุกคลองผ่านเข้าไปนั้น เดิมเป็นป่ารก สำหรับข้างป่าหากิน ไม่เป็นที่ต้องการ เพราะอยู่ห่างไกล แต่ชาวนายากจนซึ่งไม่สามารถหาที่ดินที่ดีทำนาได้ เขาไปตั้งทำนอยุ่ ดังปรากฏในรายงานของพระยาวิเศษ- โภชนา ข้าหลวงเทศมณฑลกรุงเทพฯ ตอนหนึ่งว่า

...ข้าพเจ้าเห็นว่าในทุ่งบริษัทนี้ เมื่อแรกบริษัทลงมือชุกคลอง...เป็นที่ป่า รุกและป่าชุกคองแทบทั้งสิ้น หาผู้ทำนอยาก มีบางก็แห่งละเล็กน้อย เป็นคนซัดสน แทะ จึงได้เขาไปหักร้างทำนา แต่พอเป็นเสียบ้างเลี้ยงชีพ...^๓

ในระยะเวลาที่เศรษฐกิจการค้าข้าวของไทย กำลังเจริญรุ่งเรืองในช่วง ๑๐ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๔๓^๔ เป็นระยะที่มีการตื่นตัวในการจับจองที่ดินกันมาก ตั้งแต่คนชั้นสูงจนถึงชาวนาทั่วไป ชาวนาในบริเวณกรุงเก่าเริ่มมีที่ดินที่จะขยายการทำนอย่อยลง จำเป็นต้องขยายออกไปสู่รอบนอกของบริเวณที่ทำนอยุ่เดิมเรื่อย ๆ แต่มีข้อจำกัดว่า ทางตะวันออกของกรุงเก่าเป็นที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ จนไปถึงทิวเขา

^๑ กิตติ ตันไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย," หน้า ๙๕.

^๒ ร.ศ.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และ คณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก, เล่ม ๙ หน้า ๒๐๒.

^๓ หจข, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๓, รายงานพระยาวิเศษโภชนาไปตรวจที่นาตำบลต่าง ๆ ที่ ๑๐๓/๑๖๔๐

^๔ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 41.

คงพญาเย็น ชาวตากแล้วความแห้งแล้งและสัตว์ป่า จึงไม่ขยายไปทางนั้น ส่วนทางตะวันตกของกรุง เกาแน่นก็หวังแน่นอนในเรื่องน้ำท่วมทุ่งนาไม่ได้ ชาวนาเหล่านี้ จึงมุ่งหน้าที่จะขยายลงมาทางใต้ ซึ่งเป็นทุ่งรกร้าง และมีปัจจัยดึงดูดให้ชาวนาแถบนี้ ขยายลงมาคือเป็นบริเวณอยู่ใกล้เมืองหลวงใหม่^๒

การที่ชาวนามุกเบิกลงมาใกล้กรุงเทพานั้น ต่างมุ่งหาที่ดินที่เหมาะสมในการทำนา คือเป็นบริเวณที่มีคลองหรือแม่น้ำผ่าน แต่บริเวณที่มีลักษณะดังกล่าวนี้มักเป็นที่ที่มีเจ้าของแล้วเป็นส่วนใหญ่เพราะผู้บังคับ ข้าราชการและเจ้านายได้จับจองไว้แล้ว ดังนั้นชาวนาเหล่านี้จึงต้องเข้ามาในฐานะผู้เช่าที่นา หรือผู้ซื้อที่ดินด้วยราคา ที่ค่อนข้างสูง เชื่อพระวงศ์บางท่านได้ดำเนินการ ชุกคลองในที่ดินที่จับจองไว้แล้วแบ่ง ที่ดินขายให้แก่ชาวนาได้ทำไร่องาม ดังเช่น กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ตอนแรกก็เพียง ชุกคลองลำกระโคงกว้างเพียง ๓ คอก เชื่อมต่อนอนน้ำในบริเวณที่ที่ใดทรงจับจองไว้ที่ทุ่งหนองทอง ภายหลังแบ่งที่ดินขายให้ชาวนา^๓ ครั้นเห็นว่าได้กำไรดี จึงทรง คิดจะขยายการชุกคลองให้กว้างขวางในรูปแบบบริษัท เพื่อชุกคลองในที่ดินที่พระองค์ได้ จับจองไว้ในทุ่งดงละคร แขวงเมืองนครนายก แล้วแบ่งที่ดินขายแก่ชาวนาที่กำลังขยาย ตัวเข้ามาในแถบนี้หากำไรต่อไป^๔

^๑ Ibid., p. 40.

^๒ Ibid., p. 41.

^๓ หจข, ร.๕ กษ. แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๔๕, เรื่องที่ ๓๔๐๖, ลายพระหัตถ์ พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นอดิศรอุดมเดช กราบทูลพระเจ้านองยาเชอ กรมพระยาคำวรงราชานุภาพ, ๑๑ กุมภาพันธ์ ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

^๔ หจข, ร.๕ กษ. แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๔๕, เรื่องที่ ๓๔๐๖, ลายพระหัตถ์ พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ถึงพระยาศุภศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ, ๕ กรกฎาคม ๑๑๓ (๒๔๓๗)

เมื่อบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามเข้าดำเนินการชุกคลองในทุ่งหลวงรังสิต นั้น เป็นระยะที่คนกำลังแตกตื่นซื้อที่ดินในเขตคลองรังสิตกันมาก โดยเฉพาะคน กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นพวกขุนนาง ข้าราชการ และเชื้อพระวงศ์เป็นส่วนใหญ่ เพราะมี โอกาสทราบความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ดีกว่าชาวบ้านทั่วไปดั่งใดกล่าวแล้ว คนสามัญ ก็มีแต่ "ผู้ที่มีทรัพย์" บุคคลดังกล่าวส่วนใหญ่เข้าจับจองที่ดินเป็นแปลงใหญ่ ๆ โดยที่ มิได้มุ่งหวังทำนาเอง แต่หวังเอาไว้อาศัยต่อเอากำไรหรือให้เช่า^๒

ตารางที่ ๓ แสดงการถือครองที่ดินขนาดต่าง ๆ ในทุ่งรังสิต

ขนาดที่ดิน/ไร่	เจ้าของที่ดิน/คน
๐ - ๑๔๙.๙	๔๑๓
๑๕๐ - ๒๙๙.๙	๑๓๓
๓๐๐ - ๔๔๙.๙	๔๓
๔๕๐ - ๕๙๙.๙	๒๐
๖๐๐ - ๗๔๙.๙	๑๓
๗๕๐ - ๘๙๙.๙	๑๘
๙๐๐ - ๑๐๔๙.๙	๑๕
๑๐๕๐ - ๑๑๙๙.๙	๖
๑๒๐๐ - ๑๓๔๙.๙	๔
๑๓๕๐ - ๑๔๙๙.๙	๑
๑๕๐๐ ขึ้นไป	๒๔

ที่มา : หจข, ร.๕ กษ, บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม, เล่ม ๑, ๒, ๔, " ๘, กษ, หนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๑, กษ, เพาะปลูก เล่ม ๒๒, กษ, ๓.๓, กษ, ๘.๔ ก, ร.๕/๑ น. ๓.๒ ก, น.๔๑.๔, และ ร.๖ กษ.๕, อ่างใน สุนทรী อาสะไวย์, "ประวัติโครงการรังสิต" ไม่ปรากฏหน้า

^๑ ุกรายละเอียดได้ในงานวิจัยของ สุนทรী อาสะไวย์, เรื่องประวัติโครงการ- รังสิต, สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พิมพ์ค.

^๒ เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏหน้า.

ตารางนี้รวบรวมจากที่ดินในเขตรังสิตที่มีการถือครองและที่มีการตกลงซื้อขายระหว่างบริษัทกับผู้ซื้อในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๔๔ พบว่า ในจำนวนเจ้าของที่ดินทั้งหมด ๖๕๔ คน มีที่ดินรวมกันจำนวน ๒๓๕,๘๒๒ ไร่ ในจำนวนนี้ ๕ % ของผู้มีที่ดินขนาดใหญ่ที่สุดมีที่ดินรวมกัน ๑๑๓,๕๓๕ ไร่ เท่ากับ ๔๘.๑๐ % ของเนื้อที่ทั้งหมด ซึ่งเมื่อดูรายชื่อของบุคคลกลุ่มนี้ พบว่า เป็นกลุ่มของผู้มีฐานะดี ซึ่งได้แก่ พระราชวงศ์ ข้าราชการ พ่อค้า และคนมีเงิน ซึ่งเป็นคนกรุงเทพฯส่วนใหญ่

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เรืองเคียงกัน.

ตารางที่ ๔

รายชื่อเจ้าของที่ดินซึ่งมีหลักฐานโฉนดที่บริษัทชุกคดองแลคยูนาสยามตั้งแต่ ๑,๐๐๐ ไร่ ขึ้นไป

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๔๓

ที่	ชื่อ - สังกัด	จำนวนที่ ขอเป็น ไร	ตำบลที่นา	ปีที่ขอ	ที่อยู่	ที่มา
๑	พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์- ประวัติ (คนสกุลเกษมศรี)	๑๗,๘๕๕	คลองขอยที่ ๖,๘, ๑๐ เนื้อรังสิต	๒๔๔๒	วังริมวัดพระ เชตุพน กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคดองฯ เล่มที่ ๘
๒	บริษัทลำไทร (มีหุ้นส่วน คือ บาคหลวงเคซาล นายห้างเคียงฮัวเฮง นายห้างกวางยี่ฮัว คีเซียง เคียมฮัวเสง บวน ฮัวเสง และ พรรคพวก	๘,๐๐๐	คลองขอยที่ ๑๑,๑๒	๒๔๔๑- ๒๔๔๒	กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ เพาะปลูก เล่มที่ ๒๒/๔๔๖
๓	พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นสรพรศาสตร์ ศุกกิจ (คนสกุลทองแถม)	๗,๐๐๐	คลองขอยที่ ๑๐,๑๑	๒๔๔๑	กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. ๓๓/๒๐
๔	พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหมื่นนราธิปประพันธิ พงศ์ (คนสกุลวรวรรณ)	๗,๐๐๐	คลองขอยที่ ๗ ฝั่งใต้	-	กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕/๑ น.๓.๒ ก/๑๑๓

ที่	ชื่อ - สังกัด	จำนวนที่ ชื่อเป็น ไร	ค่าปลั๊ก	ปีที่ซื้อ	ที่อยู่	ที่มา
๕	บริษัทชุกคลองแลคูนา- สยาม	๖,๕๘๔	คลองซอยที่ ๔,๖,๘ ๑๐,๑๒,๑๔	๒๕๔๓	ริมคลองผดุง กรุงเกษม กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัท ชุกคลอง เล่มที่ ๗,๘
๖	พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นอภิศรัทธุมเดช (คนสกุลสุขสวัสดิ์)	๖,๔๑๓	คลองซอยที่ ๑๐, ๑๑,๑๒	-	กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕/๑ น.๓.๒ ก/๕๖
๗	พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร (คนสกุลคัคณางค์)	๕,๔๓๐	คลองซอยที่ ๘,๑๒ เหนือรังสิต	๒๕๔๒	เชิงสะพาน คำรังสิต กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัท ชุกคลอง เล่มที่ ๘
๘	พระสรสาแดง สังกัด ทหารเรือ	๔,๐๕๕	คลองซอยที่ ๔,๑๐ ๑๒	๒๕๔๓	ริมวัดบุปผา- ราม กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุก คลอง เล่มที่ ๗
๙	นายยัง สังกัดสยาม	๔,๐๐๐	คลองซอยที่ ๑๔ เหนือรังสิต	๒๕๔๓	ตำบลบางรัก โรงเรียนเด็ก กรุงเทพฯ	
๑๐	ม.ร.ว.สุพรรณ สนิทวงศ์	๓,๓๐๕	คลองซอยที่ ๔,๑๒ เหนือรังสิตและ คลองซอยที่ ๓,๔ ไทรรังสิต	๒๕๔๓	ต.บางรัก กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง เล่มที่ ๗ พระยา สิทธิ์ศักดิ์ สนิทวงศ์, โชคชตาชีวิตที่พอใจ

ที่	ชื่อ - สังกัด	จำนวนที่ ซื้อเป็น ไร่	ตำบลที่นา	ปีที่ซื้อ	ที่อยู่	ที่มา
๑๑	พระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า ยุคลทิฆัมพร (คนสกุลยุคล)	๓,๐๐๐	คลองข่อยที่ ๑๕,๑๖	๒๔๓๘	กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕. หนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๗.
๑๒	สยามเกษตรบริษัท(มร. เวสเทินโฮลท์ ชาวเคิน- มาร์ค)	๓,๐๐๐	คลองรังสิต, คลอง ข่อยที่ ๒	๒๔๓๗	กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง เล่มที่ ๒/๒๕
๑๓	นายถนมา สังกัดพระบรม โอรสาธิราช	๒,๕๒๐	คลองข่อยที่ ๑๐,๑๒	๒๔๔๓	ถนนสาทร กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง เล่มที่ ๘
๑๔	นายเทียม มหาคเล็ก วรเดช	๒,๔๐๐	คลองข่อยที่ ๔,๘, ๑๐	๒๔๔๓	หลังแกววัด กัลยาณมิตร กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง เล่มที่ ๘
๑๕	ร้อยโทพวง สังกัดกรม ยุทธนาธิการ	๒,๐๕๕	คลองข่อยที่ ๑๐,๑๒ เหนือคลองรังสิต	๒๔๔๓	ตึกแถวปากคลอง ตลาด	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง เล่มที่ ๗
๑๖	อาโดฟ มุลเลอร์ (บุตร พระปฏิบัติราชประสงค์)	๒,๑๐๐	คลองหกวาสายบน ฝั่งเหนือระหว่าง คลอง ๓ - ๔	-	กรุงเทพฯ	
๑๗	สมเด็จพระนางเจ้า เสาวภาผ่องศรี พระบรม ราชินีนาถ	๒,๐๐๐	คลองรังสิตตอน ระหว่างแม่น้ำเจ้า- พระยาภิรมย์คลองเปรม	-	พระบรมมหา ราชวัง	หจข. ร.๖ กษ.๕/๑๐

ที่	ชื่อ - สังกัด	จำนวนที่ ซื้อเป็น ไร่	ตำบลที่นา	ปีที่ซื้อ	ที่อยู่	ที่มา
๑๘	ร.ช. ชันเฑเรสกี อำแดงวา พระเจ้านองยาเชอกรม ขุนพิทยลาภพฤฒิชาคา (คนสกุลโสมกุล)	๑,๘๓๐	ใกล้คลองเชียงราก คลองซอยที่ ๑๒ เหนือรังสิต	-	คลองน้อย กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง เล่มที่ ๘.
๒๐	นายหวัง อำแดงเอี่ยม กับพวก	๑,๖๕๐	คลองซอยที่ ๑๒ เหนือรังสิต	ก่อน ๒๔๓๗		หจข. ร.๕ กษ. หนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๗
๒๑	คุณจอมมารคาแพ	๑,๖๑๒	คลองซอยที่ ๖ เหนือรังสิต	-	ในพระราชวัง กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. หนังสือเก่า, เล่มที่ ๘
๒๒	คุณเพิ่ม	๑,๖๐๐	คลองซอยที่ ๑๔	๒๔๔๓	ริมสวนถ่าน กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๘
๒๓	แม่ปุก บังคับสยาม	๑,๕๐๐	คลองซอยที่ ๑๔	๒๔๔๓	ปากคลองบาง รักษ์ กรุงเทพฯ	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง เล่มที่ ๘
๒๔	พระยาศรีสุนทรโวหาร สังกัดกระทรวงเกษตรา- ธิการ	๑,๕๐๐	คลองซอยที่ ๑๒	๒๔๔๓	ริมถนนพระพุทธ บาท	หจข. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๘

ที่	ชื่อ - สังกัด	จำนวนที่ ซื้อเป็น ไร่	ตำบลที่นา	ปีที่ซื้อ	ที่อยู่	ที่มา
๒๕	พระยาราชาครองเมือง	๑,๕๐๐	คลอง ๖ วาระหว่าง คลอง ๓ - ๔	๒๔๔๐		หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๔
๒๖	นายพูน แม่เล็ก สังกัด นครบาล	๑,๓๕๐	คลองซอยที่ ๔ เหนือรังสิต	๒๔๔๓	ถนนดินสอ กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๔
๒๗	หลวงวารีราชาฤๅกต	๑,๓๓๕	คลองซอยที่ ๔,๖	๒๔๔๔	ตรงข้ามศาล เจ้าเก่า กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๔
๒๘	นายลา สามี เกษร ภรรยา สังกัดกรมทหารปืนใหญ่	๑,๒๖๐	คลองซอยที่ ๔,๖, ๑๔	๒๔๔๓	ตรงซุง บางรักษ์ กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๔
๒๙	พระเจ้าลูกเธอกรมหมื่น ราชบุรีดิเรกฤทธิ์	๑,๒๕๗	คลองซอยที่ ๔	๒๔๓๘	กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. หนังสือเก่า, เล่มที่ ๔๗
๓๐	หลวงคำรังแพทยาคุณ	๑,๒๐๐	คลองซอยที่ ๑๔	-		หจช. ร.๕ กษ. หนังสือเก่า เล่มที่ ๔๗
๓๑	นายชำนานฎอักษร นายชูป	๑,๑๐๐	คลองซอยที่ ๔	๒๔๓๕		

ที่	ชื่อ - สังกัด	จำนวนที่ ซื้อเป็น ไร่	ตำบลที่นา	ปีที่ซื้อ	ที่อยู่	ที่มา
๓๒	ขุนภักดิ์ จัน ภรรยา สังกัด กระทรวงเมือง	๑,๐๘๐	คลองขอยที่ ๑๒	๒๔๔๓	คลองบาง เขื่อนหนึ่ง กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง เล่มที่ ๘
๓๓	ทานแดง	๑,๐๕๐	คลองขอยที่ ๑๐	๒๔๔๓	คำหนักส้มเค็ด พระบรมราชินีนาถ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๘
๓๔	จันทวงเฮียงซิง เฮียฮวด บึงคับฝรั่งเศษ	๑,๐๕๐	คลองขอยที่ ๑๕	๒๔๓๕		หจช. ร.๕ กษ. หนังสือเก่า, เล่มที่ ๘
๓๕	หลวงไมตรีวานิช (น้อง)	๑,๐๕๐	คลองขอยที่ ๑๐ เหนือรังสิต	๒๔๔๓	วัดยานนาวา กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๘
๓๖	หลวงมนตรีพจนกิจ (ดี)	๑,๐๒๐	คลองขอยที่ ๘ เหนือรังสิต	๒๔๔๓	เชิงสะพาน เหล็ก วัด ตะเคียน กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๘
๓๗	จันสุข อำแดงฟุ้ง จันผูกปี	๑,๐๒๐	คลองขอยที่ ๘	-	คลองบางกอก ใหญ่ หน้าวัด สังฆะจาย กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๘

ที่	ชื่อ - สังกัด	จำนวนที่ ซื้อเป็น ไร่	ตำบลที่นา	ปีที่ซื้อ	ที่อยู่	ที่มา
๓๘	หลวงวิจารณ์สาดี สังกัด กระทรวงเกษตรราชการ	๑,๐๒๐	คลองข่อยที่ ๘ เหนือรังสิต	๒๔๔๓	ตำบลสะพานหัน กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๘
๓๙	อำแดงทองคำ	๑,๐๐๐	คลองข่อยที่ ๖	๒๔๔๓	ศาลเจ้าเก่า กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๘
๔๐	นายภ บิดานายกอน สังกัดพระยารัตนสมบัติ	๑,๐๐๐	คลองข่อยที่ ๑๔	๒๔๔๓	คอนเมือง กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง เล่มที่ ๘
๔๑	จันไซเทียนโป่ จันตูกปี	๑,๐๐๐	คลองข่อยที่ ๑๔	๒๔๔๓	ตำบลบางเจี๋ย สวนตลาดคนอย กรุงเทพฯ	หจช. ร.๕ กษ. บริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๘
๔๒	นายทรัพย์ สังกัดกรม- หลวงประจักษ์ฯ	๑,๐๐๐	คลองข่อยที่ ๑๔ เหนือรังสิต	๒๔๔๓		
๔๓	โตะยี่ลี เตะภูรยา อำแดงทับ โตะกะเซ็น โตะฮเคช	๑,๐๐๐	คลองข่อยที่ ๑๐	๒๔๓๕		
รวม ๔๓ คน		๑๒๑,๐๓๐				

ที่มา : สุนทรী อาสะไย้, "ประวัติโครงการรังสิต" ไม่ปรากฏหน้า

เรือบรรทุกข้าวในคลองรังสิต

พญา

W.A Graham Siam V.2, London : Alexander Moring Limited,
The Dela More Press, 1924.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จะเห็นได้ว่าผู้ที่ครอบครองที่ดินขนาดใหญ่ในทุ่งรังสิตเป็นเชื้อพระวงศ์และข้าราชการเป็นส่วนใหญ่ พวกนี้มีโอกาสซื้อที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสามารถขายได้ราคาดีไว้มาก่อน ที่เหลือจากนี้ส่วนใหญ่เป็นที่ดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่ค่อยมีราคา ชาวนาธรรมดาจึงจะมีโอกาสจับจองซื้อได้ การที่เป็นเช่นนี้ น่าจะสืบเนื่องมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้

ก) กฎหมายเปิดโอกาสให้ผู้มีบวรศักดิ์สูงได้ถือครองที่ดินเป็นจำนวนมากกว่าชาวบ้านธรรมดา เช่น ในประกาศชุกคลอง พ.ศ. ๒๔๒๐ กำหนดให้ผู้ที่ต้องการจับจองที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง ออกเงินช่วยชุกคลองหรือออกแรงแทนเงินก็ได้เพื่อป้องกันการจับจองที่ดินไว้เกินความสามารถที่จะทำให้เกิดประโยชน์ได้^๒ และถ้าหากผู้ใดจับจองไว้โดยไม่ทำให้เกิดประโยชน์ถึง ๕ ปี รัฐบาลจะยึดที่ดินนั้นคืน^๓

ประกาศฉบับดังกล่าวยอมแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเปิดโอกาสให้แก่ผู้มีบวรศักดิ์และข้าราชการผู้มีบวรศักดิ์ ซึ่งมีทั้งเงินที่สามารถจะซื้อที่ดินที่ดีได้เป็นจำนวนมากกว่าและมีทั้งแรงงานคือข้าทาสบริวารที่พร้อมจะทำที่ดินเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ได้ภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดได้โดยไม่มียาก ผิดกับชาวบ้านทั่วไปที่ไม่มีเงินและแรงงานที่จะทำเช่นนั้นได้

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๐ ยังได้ยกเลิกกำหนดเวลาในการถือครองที่ดินที่ไม่ได้ทำประโยชน์ ให้มีการถือครองที่ดินได้อย่างถาวร^๔

^๑ หจช, ร.๕ กษ.๔/๕, รายงานตรวจการกองชาหลวงเกษตร ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑)

^๒ ร.ศ.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และ คณะ, "ประกาศชุกคลอง" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม ๘, หน้า ๒๒๑ - ๒๒๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน

^๔ "ประกาศออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.๑๒๐," ราชกิจจานุเบกษา, ๑๘(๒๒ กันยายน ๑๒๐) : ๓๗๐ - ๓๗๒.

ทั้งนี้เพราะรัฐบาลถือว่าไคภาชีที่ดินแล้ว เท่ากับเป็นการส่งเสริมให้มีการถือครองที่ดิน ขนาดใหญ่ขึ้นเอง กรมหลวงดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวในที่ประชุมเสภาภิบาล ร.ศ. ๑๒๖ เกี่ยวกับการถือครองที่ดินตอนหนึ่งว่า

...การทำนา ทำสวนแต่โบราณคนละอย่างกับเดี๋ยวนี้ แต่ก่อนนั้นหาที่ดินพอจุนแรงทำคนละ ๑๐ ไร่ ๑๕ ไร่ ก็พอจะปลูกอะไรขึ้นได้ พอได้เก็บขายๆ เชือกินไปวันหนึ่ง ๆ ก็สบายไม่ต้องกังวลอะไรอีก วิธีทำมาหากินอย่างใหม่นี้ ผู้มีทุนรอนมากบางที่เช่าหุ่กันหลาย ๆ คนตั้งเป็นบริษัทขึ้น การที่ทำก็ไม่แต่เฉพาะครอบครัวคน ๒ คนตั้งแต่ก่อน ไซ้จางลูกจ้างทุ่มทำเป็นกวูรใหญ่ ที่สุดจนทำนาในทุ่งหลวงก็ถือมีอย่างนี้และนับวันจะมากขึ้นทุกที ความต้องการของคนพวกนี้ต้องการหาที่ดินใหม่มากให้พอแก่ทุนที่ลงทุนซึ่งขออนุญาตจากรัฐบาลผู้เป็นเจ้าของที่ดิน ปัญหาขอคุณว่ารัฐบาลควรให้หรือไม่ ขอนี้เห็นโคงายคือว่า การปกครองทุกวันนี้ ผู้คิดกับแต่ก่อนเหมือนกัน ความสำเร็จในสิ่งทั้งปวงอยู่ที่เงิน รวมความว่ารัฐบาลต้องการเงิน ที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าอยู่นั้นไม่มีอะไร เมื่อมีผู้ทำเป็นเรือกสวนไรนาขึ้น ภาชีอากาศเฉพาะที่ดินนั้นก็ได้ และยังไคภาชีซาออกเพิ่มขึ้น นี้ว่าโดยตรงยังมีไคทางข้อมอีก คือว่ากุลีที่เขามาอยู่ก็ไคภาชี เป็นประโยชน์ถึง ๓ ชั้นดังนี้ ซึ่งเป็นยุติว่ารัฐบาลต้องอุดหนุนให้ผู้ทำการ เพาะปลูกมากที่สุดที่จะทำได้...

การปรับปรุงการออกโฉนดที่ดินดังกล่าว เป็นผลสะท้อนที่มีแนวโน้มก่อให้เกิดระบบเกษตรกรรมโดยผู้มีทุนทรัพย์เป็นเจ้าของที่ดิน และชาวนาส่วนใหญ่เป็นผู้เช่าทำในเวลาต่อมา^๒

สิ่งที่ควรพิจารณาอีกประการหนึ่งคือ การที่กฎหมายให้อำนาจในการจับจองที่ดินแก่ผู้ทำการซุกคลอง เขาไปในที่ดินที่ยังไม่มีผู้จับจองครอบครอง ดังนั้น ทุกคนจึง

^๑"รายงานการประชุมเสภาภิบาล ร.ศ. ๑๒๖," เสภาภิบาล ๔, (๑ มกราคม ๑๒๖) : ๑๓๗ - ๑๓๘.

^๒ประสิทธิ์ แก้วสิงห์, "การปรับปรุงการเกษตรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ," หน้า ๗๕.

น่าจะมีโอกาสที่จะจับจองที่ดินได้โดยการชุกคลอง แต่ปรากฏว่าการชุกคลองนั้นมีค่าใช้จ่าย^๑ ผู้ที่จะดำเนินการชุกคลองได้นั้นจะต้องมีทุนทรัพย์และอิทธิพลมากพอที่จะเป็นที่เชื่อถือของผู้ที่จะออกเงินช่วยชุกคลอง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าผู้ที่ขอพระบรมราชานุญาตชุกคลองเพื่อจับจองที่ดินชายท่ากำไรนั้น ส่วนใหญ่เป็นพวกข้าราชการและเจ้านายชั้นสูงทั้งสิ้น เช่น กรมหมื่นนอติศรอุดมเดช เป็นหัวหน้านำพี่น้องและข้าราชการ รวม ๕๒ คน^๒ ขอจับจองที่นาทุ่งแสนแสบฝั่งตะวันออก จำนวน ๕๓,๕๐๐ ไร่^๓ เพื่อจะชุกคลองผ่านเข้าไป แล้วแบ่งขายหลักเลี้ยงการตอซื้อที่จากบริษัทชุกคลองแลคนุตสยาม^๔ ตัวอย่างอีกรายหนึ่งคือ พระยาคำรงราชพลพิณผู้กับพวกขอจองที่ดินทุ่งโค้ว แขวงกรุงเทพฯ ๓๐,๐๐๐ ไร่ ควบคู่กับประสงค์เดียวกัน^๕ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ชาวนากรรมด้ายอมหมดโอกาสที่จะเป็นผู้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตชุกคลอง

^๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๒/๓๐, หนังสือหลวงเสนาพลสิทธิ เจ้ากรมเรือตั้งคู่ชักขวา ฝ่ายพระราชวังบวร กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, วันที่ - กรกฎาคม ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓)

^๒ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๒, ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นนอติศรอุดมเดช ถึง พระยาภาสกรวงศ์เกษตราธิบดี, ๒๕ กันยายน ๑๐๘. (พ.ศ. ๒๔๓๓).

^๓ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๒, สำเนาหนังสือที่ ๑๘๓ หน้า ๒๓ รายชื่อผู้ขอจองที่นาโดยกรมหมื่นนอติศรอุดมเดช เป็นหัวหน้า

^๔ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๒, หนังสือพระยาภาสกรวงศ์เกษตราธิบดีกราบทูลกรมหมื่นสมมติอมรพันธ์ ราชเลขาธุการ, ๓๑ ตุลาคม ๑๐๘ และ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๒, หนังสือประแดงจันอักษร เสมียนตรา กรมพระนครบาลถึง นายฝั่ง มหาคเล็กผู้ทำการแทนขุนรุดอักษร เสมียนตรากรมนา

^๕ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๒, หนังสือพระยาภาสกรวงศ์เกษตราธิบดี กราบทูลกรมขุนสมมติอมรพันธ์ราชเลขาธุการ, ๓๑ กรกฎาคม ๑๐๘. (พ.ศ. ๒๔๓๓)

นอกจากนี้ ระบบราชการที่มีขั้นตอนซับซ้อนและชักช้าในการพิจารณาคำขอพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตชุกคลองก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งสำหรับชาวนาธรรมดา เพราะชาวนายอมไม่กล้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับข้าราชการ แม้จะเป็นการติดตามไต่ถามเรื่องราวของตนเองก็ตาม ส่วนผู้มีทรัพย์สิน เช่น ข้าราชการและเจ้านายส่วนใหญ่ก็สามารถติดตามไต่ถามเรื่องราวของตนได้ และเร่งรัดให้รวดเร็ว เช่น กรณีกรมหมื่นสรรพศาสตร์ศุภกิจ ร่วมหุ้นชุกคลองกับนายโละมะหาคเล็ก และขุนวิเศษสาครินทร์ บิดา ยื่นเรื่องราวขออนุญาตชุกคลองแต่เรื่องได้เงียบหายไป กรมหมื่นสรรพศาสตร์ศุภกิจต้องทรงติดตามเร่งเร้าถวายลายพระหัตถ์ต่อผู้หลายฉบับ^๑ ผู้เขียนไม่พบเอกสารว่าการขอพระราชทานพระบรมราชาอนุญาตครั้งนี้สำเร็จหรือไม่

ข) ผู้มีทรัพย์สินมั่งคั่ง พระบรมวงศ์านุวงศ์ และข้าราชการมักทราบข่าวความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการซื้อขายและจับจองที่ดินไกววกเร็วกว่าชาวนา นอกจากนี้บางครั้งการชุกคลองบางสายก็ไม่มีประกาศให้ประชาชนรู้ เช่น ใน ร.ศ. ๑๑๑ รัฐบาลได้อุญาตให้บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามทำการชุกคลอง ๔๓ สาย โดยไม่ได้ประกาศให้ประชาชนรู้^๒ ข้าราชการสามารถไปค้ำซื้อและจับจองที่ดินไกววกคนอื่น นอกจากนี้ข้าราชการผู้ใหญ่บางคนก็พยายามแสวงหาประโยชน์ให้แก่เจ้านาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหวังผลประโยชน์ความดีความชอบในตำแหน่งราชการ ดังเช่นเมื่อ นายพันโทพระฤทธิจักรกำจรได้รับคำสั่งให้หาที่ตั้งเมืองชัยภูมิ นายพันโทพระฤทธิจักรกำจรรักได้หาที่ตั้งเมืองในท่าเล

^๑ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๕, เรื่องที่ ๓๔๐๑ เรื่อง ขุนโยนโยก ขุนวิเศษ ขอพระบรมราชาอนุญาตชุกคลอง ตำบลบ้านไผ่พระ แขวงกรุงเก่า.

^๒ หจข, ร.๕ กษ.๘.๘ ก./๓๕, รายงานของกรมการไต่สวนให้ไต่ถามความจริงในที่นารายวิวาตระหว่างบริษัทกับข้าราชการ กราบบังคับมทูลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งสำเร็จราชการต่างพระองค์, ๑๑ ตุลาคม ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐).

ที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่ที่ดินของเจ้าจอมมารดาโหมค และจอมมารดาแพ เป็น
ประการสำคัญ ดังเห็นได้จากหนังสือกราบเรียนเจ้าจอมมารดาโหมคว่า

...ถ้าได้ตั้งเมือง ขึ้นในที่กลางหว่างนั้น จะเป็นประโยชน์ในที่ได้เท่ากรณา
ทั้งสองเป็นอันมาก...ถ้าตั้งเมืองขึ้นในที่นี้ผู้คนก็จะมาประชุมกันมาก คงจะเกิด
ผลเจริญขึ้นตามเวลาเป็นสำคัญไป ๑. ในชั้นคุณสร้างคลองขึ้นใกล้เมืองตั้งที่
เกล้ามมโคกะมากกราบไต่เท่านั้น รับประกันได้ว่าคงมีคนเช่าอยู่ทันที ๒. ที่
ต่อ ๆ ไปจะเป็นตาทหารกรุกเช่นเมืองสร้างใหม่ ในประเทศอเมริกา...หรือ
ทำบ้านเปิดไทรราษฎรไทยจีน หรือข้าราชการลงซื้อซื้อทำบ้าน ทำสวนอยู่ นับว่า
ได้ผลทั้งในทางราชการและผลประโยชน์ในส่วนใดเทว คือไม่ตองออกเงินหลวง
ชุกคลองทำถนน เงินผู้ซื้อตองการออกเอง ส่วนใดเท่ากรณาก็เลือกที่ใดที่คัก
เอาไว้ทำประโยชน์ต่อไป...

ค) การดำเนินงานของบริษัทชุกคลองแลคนาสยามในระยะแรกเป็นการตัด
โอกาสของชาวนารายย่อยที่จะเข้าซื้อที่ดิน เพราะบริษัทตองการที่จะชุกคลองเพื่อ
จำหน่ายที่ดินเป็นสำคัญ^๒ ดังนั้นจึงตองการจะขายที่ดินแปลงใหญ่ ด้วยการวางระเบียบ
กำหนดขนาดของที่ดินว่าผู้ที่จะซื้อที่ดินจากบริษัทตองซื้อแปลงละไม่ต่ำกว่า ๑๒๐ ไร่^๓
จึงเป็นการเปิดโอกาสให้แก่ผู้มีทุน รวมทั้งผู้มีบรรดาศักดิ์ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ
กวนซื้อที่ดินไว้ให้เขาและขาย เพื่อหวังกำไร ดังที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกล่าว
ไว้ว่า

^๑ หจข, ร.๕ กษ.๓.๓/๓๐, หนังสือนายพันโทพระฤทธิจักรกำจร ผู้วราชการ
เมืองชัยบุรี ประธานกราบเรียน คุณจอมมารดาโหมค, ๑ พฤษภาคม ๑๒๐ (๒๔๔๔)

^๒ หจข, ร.๖ กษ.๕/๔, พงศาวดารบริษัทชุกคลองแลคนาสยาม หน้า ๗๑ - ๗๒.

^๓ หจข, ร.๕ กษ, หนังสือเก่า, เล่มที่ ๕๑ เรื่องที่ ๔๔๗๕, แรงความของ
บริษัทชุกคลองแลคนาสยาม เรื่องการจะขายที่นาริมคลองรังสิตประยูรศักดิ์, ๑ มิถุนายน
๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

...คนกรุงเทพฯลงทุนซื้อที่นา จากบริษัทไวคนละมาก ๆ มีใจว่าจะมาทำเอง หวังว่าน่าจะเป็นสิ่งที่คุ้มค่าในเบื้องต้นๆ ในกาลสมัยหนึ่ง มีคนซื้อที่เก็บไว้นานก็ขายกันไคราคูสูง เล่นซื้อเล่นขายกันมากเช่นนี้ ในพระมหานคร แลแล้วก็ลามไปถึงทุ่งรังสิตด้วย...

ส่วนชาวนาทั่วไปไม่สามารถที่จะ "เล่นซื้อเล่นขาย" ที่ดินได้ เพราะไม่มีเงินพอที่จะซื้อที่ดินขนาดใหญ่ ๆ ตามที่บริษัทกำหนดได้

ง) การที่ชาวนาต้องโยกย้ายที่หากินบ่อย ๆ เนื่องจากการทำนาของไทยยังอาศัยน้ำตามธรรมชาติอย่างเดียว^๒ เมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนน้ำ หิ้งน้ำทำนาและบริวาร ชาวนาต้องโยกย้ายเพื่อหาแหล่งน้ำที่ดีกว่าเสมอ^๓ การโยกย้ายของชาวนาซึ่งเป็นการแก้ปัญหาอย่างหนึ่งของชาวนา เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวนาไม่ค่อยทราบความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการจับจองที่ดินในบริเวณที่จะซุกคลองใหม่ กว่าจะรู้ก็มักไม่ทันพวกคนมีเงินและข้าราชการขุนนางคั่งกลาวมาแล้ว และแม้ชาวนาจะมีเงินพอที่จะซื้อที่ดินที่ซึ่งบุคคลกลุ่มคั่งกลาวไม่ต้องการแล้ว เพราะเป็นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์^๔

กล่าวโดยสรุปได้ว่า มีปัจจัยหลายประการที่เป็นสาเหตุทำให้ชาวนามีโอกาสน้อยกว่าผู้มีเงินและ ผู้มีบรรดาศักดิ์ ในการถือครองที่ดินที่มีทำเลดีและมีความอุดมสมบูรณ์ ถ้าชาวนาจะทำนาในที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ก็ต้องทำนาในฐานะผู้เช่า ถ้าจะไม่เช่าก็ต้องไป

^๑ หจช, ร.๖ กษ.๕/๔, พงศาวดารบริษัทซุกคลองแลคนาสยาม, หน้า ๖๕ - ๗๑.

^๒ ชวี เกชาวัต, สภาพพื้นฐานของเศรษฐกิจประเทศไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์ประเสริฐศรี, ม.ป.ป.) หน้า ๑๐.

^๓ หจช, ร.๕ กษ.๘.๒/๒๕, ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ๑๘ ตุลาคม ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

^๔ กิติ ทัตไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย," หน้า ๑๔๕.

ทำนาในที่ดินที่กันการซึ่งไม่เป็นที่ต้องการของผู้มีบรรพการแล้ว ดังจะเห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งในรายงานการตรวจราชการใน ร.ศ. ๑๑๕ ของกรมพระยาคำรงราชานุภาพว่า

...ที่นาที่คั้นนํักจะมีผู้มีบรรพการ หรือผู้มีทรัพย์จับจองหวงห้ามเอาไว้จนเกินกำลังที่จะทำไค ส่วนราษฎรจะทำนาก็ทำที่ຍาก ควดยที่คึดกไปเป็นของคณมั่งมีเสียหมด จะทำก็ตองเสียค่าเช่า ถาหาไม้ก็ตองเที่ยวแสวงหาที่นาออกไปไกลถิ่นถานขานเรื้อน ไคความลำบาก ภาให้สินอุตสาหะเสียโดยมาก...

โอกาสในการมีกรรมสิทธิ์ครอบครองที่ดินอันเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ซึ่งมีไม่เท่ากันระหว่างชาวนากับคนมั่งมีนั้น เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างฐานะของทั้งสองฝ่าย ผู้ที่สามารถครอบครองที่ดินที่มีคุณภาพดี และจำนวนมาก ย่อมเป็นฝ่ายได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพิ่มความมั่งคั่งให้แก่ผู้ครอบครองขึ้นเรื่อย ๆ ตรงกันข้ามกับชาวนาซึ่งคงออกแรงทำเพื่อการดำรงชีวิตอยู่เท่านั้น ยิ่งถาตองเช่าที่ดินทำนาควดยแล้วยอมจะตองถูกบังคับให้แบ่งผลิตผลส่วนเกินเป็นค่าเช่าและคอกเบี้ยเพิ่มความมั่งคั่งให้แก่เจ้าของที่ดิน ขณะที่ความยากจนของชาวนาก็ยังคงมีอยู่และอาจมากขึ้น

๒. ความขัดแย้งเรื่องที่ดิน

นับตั้งแต่อุตสาหกรรมผลิตและค่านำตาลของไทยตกต่ำลงตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๓^๒ เป็นต้นมา เกษตรกรไทยเริ่มหันมาสนใจการปลูกข้าวแทนดังกล่าวดแล้ว

^๑ หจข, ร.๕ ม.๒.๑๔/๑๔, รายงานตรวจหัวเมืองปักข์ใต้ ร.ศ. ๑๑๕ ของกรมหมื่นคํารงราชานุภาพ ส่งมากับหนังสือนําส่ง, วันที่ ๗ ธันวาคม ๑๑๗ (พ.ศ.๒๔๔๑)

^๒ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 46.

จุดสนใจในการหาทำเลการทำนาดูเหมือนจะพุ่งมาทางฝั่งตะวันออกของกรุงเทพฯ การขุดคลองเปรมประชากรเป็นคลองแรก ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นับว่าเป็นครั้งแรกที่เปิดทุ่งรกร้างฝั่งตะวันออกให้เป็นทุ่งนา และจากการที่มีผู้จับจองที่ดินริมฝั่งคลองเปรมประชากรฝั่งใหญ่ บางรายถึง ๒,๐๐๐ ไร่ ดังกล่าวแล้วนั้น แสดงให้เห็นว่าได้มีความคิดเห็นคุณค่าของที่ดินสูงขึ้นแล้ว อย่างไรก็ตามก็ปรากฏว่ามีเพียง ๒ - ๓ รายเท่านั้นที่สามารถมีแรงงานทำที่ดินทั้งหมดที่จับจองให้เกิดประโยชน์ ส่วนใหญ่ปล่อยให้ดินไว้ให้รกร้างทำให้มองเห็นได้ว่าผู้ครอบครองซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้มีอิทธิพลในสังคม มิได้หวังที่จะทำนาในที่ดินที่จับจอง แต่หวังที่จะเอาไปขายเพื่อค้ำกำไรในวันหน้าเท่านั้น แม้ว่ารัฐบาลจะพยายามแก้ไขปัญหานี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น วางระเบียบให้รัศมีในการจับจองที่ดินริมฝั่งคลองที่ขุดต่อ ๆ มา การกำหนดให้ผู้ขอจับจองต้องออกเงินช่วยขุดคลอง และเปิดโอกาสให้คนจนออกแรงช่วยขุดคลองแทนเงิน ดังกล่าวมาแล้ว แต่ดูเหมือนว่าจะไม่ได้ผลนัก ดังเห็นได้ในระยะที่ประชาชนเริ่มแสวงหาที่ดินเพื่อการทำนากันมาก เพราะเป็นระยะที่ข้าวมีราคาดีขึ้น^๒ มีผู้ขอออกเงินช่วยรัฐบาลขุดคลองประเวศบุรีรัมย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ - ๒๔๒๓^๓ ซึ่งเป็นคลองแรกที่รัฐบาลชดเชยการใหญ่ของการจับจองที่ดินช่วยออกเงินค่าขุดคลองในอัตราไร่ละ ๑ - ๑.๕๐ บาท^๔ เพื่อแก้

^๑ Ibid, p. 48.

^๒ หจข, ร.๕ กษ.๔.๔/๓, พระบรมราชโองการรัชกาลที่ ๕ ให้ประกาศแก่ราษฎรที่ถือที่ดินทำไร่ ทำนา ในพระราชอาณาจักร, ๑๒ มกราคม ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑)

^๓ เจ้าพระยาวางษาประพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า ๑๔๐ -

ปัญหาตั้งกล่าว แม้จะต้องเสียค่าชุกคลองแต่ก็มีผู้ขอจับจองกันมากจนที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง
ไม่พอ ต้องขยายที่ให้ผู้ขอจับจอง ด้วยการชุกคลองแยกอีก ๔ คลอง^๑ แต่ผู้ที่ออก
เงินช่วยชุกคลองเหล่านี้ล้วนเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ และมีทรัพย์สินส่วนใหญ่นั้นบุคคลเหล่านี้
ไม่ได้ทำนาเองแต่จับจองที่ดินไว้เพื่อให้เช่าทำ ชาวนาจริง ๆ มีน้อยมาก^๒ อยู่
นั่นเอง

ความต้องการที่ดินที่เหมาะสมสำหรับทำนา นอกจากจะทำให้เกิดการบุก
เบิกที่ดินตามคลองที่ขุดขึ้นใหม่แล้ว แม้ตามคลองเก่าที่ขุดในรัชกาลก่อน ๆ ซึ่งไม่เคย
มีคนสนใจก็พากันเข้าไปจับจองเป็นที่ทำนากันหมด เช่น คลองแสนแสบ ซึ่งพระวิภาค-
ภูวค (James MacCarthy) ได้รายงานการสำรวจคลองนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ว่า
ตอนเหนือคลองแสนแสบนั้นไม่มีใครทำนาเลย เพราะเป็นบริเวณที่มีอันตรายจากชาว
ป่ามาก^๓ หลังจากนั้นประมาณ ๗ ปี พระวิภาคภูวค ได้เข้าไปในบริเวณคลอง
แสนแสบอีกครั้งหนึ่ง และได้รายงานว่า ป่าได้ถูกตัดเตียนไปหมด มีชาวนาตั้งโรงนา
ทั่วไปโดยไม่กลัวชาวป่า ชาวป่าถูกขับตอยออกไปคนเข้าไปครอบครองแทน^๔ เป็นที่

^๑ เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตรธิการ, หน้า ๑๔๑.

^๒ หจช, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๕๒, เรื่องที่ ๔๐๑๔, หนังสือ
เจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ๒๓ ตุลาคม ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕)

^๓ หจช, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๒๒, หนังสือพระวิภาคภูวค เจ้ากรมแผนที่ถึง
พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตรพาณิชย์, คำแปลที่ ๒๓๑๖, ๖ เมษายน
๑๑๔ (พ.ศ. ๒๓๔๔) และ หจช, ร.๕ กษ.๑/๕, หนังสือเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์-
วิวัฒน์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ๑๖ พฤศจิกายน ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๕)

^๔ หจช, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๑๑, หนังสือพระวิภาคภูวค เจ้ากรมแผนที่ถึง
พระยาสุรศักดิ์มนตรี, ๖ เมษายน ๑๑๔.

น้ำสังเกตุว่าผู้ครอบครองที่ดินบริเวณคลองแสนแสบซึ่งเป็นคลองเก่านี้มักเป็นชาวนาจริง พวกนี้ครอบครองจับจองที่ดินแปลงละไม่มาก ระหว่าง ๕๐ - ๒๐๐ ไร่^๑ ในระยะนี้เองเริ่มทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นทั้งราคาซื้อขายและเช่า โดยขึ้นกับทำเลของที่ดินที่สามารถจะมีน้ำทำนาได้เหมาะสมเพียงไร ไฮเดก กล่าวไว้ใน รายงานโครงการ ทดน้ำ ไขน้ำ สำหรับเขตที่ราบแห่งลาดแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ ว่า ที่นาจะถูกหรือแพงขึ้นก็ว่าเป็นที่น้ำท่วมบ่อยมากวันหรือน้อยวัน นาฟางที่ลุ่มที่สุดที่อยู่ตรงกลางของคลองจะมีราคาแพงที่สุด ประมาณไร่ละ ๔๐ บาท ค่าเช่าไร่ละ ๕ - ๑๐ บาท แต่ที่นาตอนที่อยู่ปลายคลองริมแม่น้ำจะมีราคาถูกกว่าอาจจะมีราคาเพียง ๑๐ - ๒๐ บาท ค่าเช่าเพียงไร่ละ ๑ - ๒ บาทเท่านั้น แต่ถ้านาที่อยู่ริมแม่น้ำ และเป็นที่ยลุ่มน้ำท่วมได้นาน ๆ ก็ยังมีราคาแพงที่สุด^๒

นับตั้งแต่บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต พิเศษ ทำการชุกคลองภายในพระราชอาณาจักรได้ในกำหนด ๒๕ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑^๓ เป็นต้นมาที่จะเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาเกี่ยวกับที่ดิน และตั้งแต่บริษัทได้รับพระบรมราชานุญาตชุกคลองในทุ่งรังสิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓^๔ นั้น ได้มีผู้ต้องการที่ดินเพิ่มขึ้นมากมาย จนถึงกับมีผู้ยื่นความจำนงซื้อที่ดินจากบริษัทถึง ๒ เท่าของจำนวนที่ดินที่บริษัทสามารถตอบสนองผู้ลงชื่อไว้ได้เพียง ๑ ใน ๓ เท่านั้น แม้ว่าบริษัทจะต้องเดินเครื่องจักร

^๑David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 103.

^๒หจข, ร.๕ กษ.๕/๕, รายงานโครงการ ทดน้ำ ไขน้ำ สำหรับเขตที่ราบแห่งลาดแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ของ มิสเตอร์ ไฮมันจวน เกอ ไฮเดก, มกราคม ๑๒๑ (๒๔๔๕) หน้า ๓๕

^๓หจข, ร.๕/๑ น.๔๑.๔/๓, เล่ม ๑ หนังสือพระบรมราชานุญาตชุกคลอง, วันที่ ๑๗ มกราคม ๑๐๗ (พ.ศ. ๒๔๓๑)

^๔หจข, ร.๕/๑ น.๔๑.๔/๓ เล่ม ๓ หนังสืออนุญาตชุกคลองรังสิต, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๑๐๕ (พ.ศ. ๒๔๓๓)

ชุดคลองตลอด ๒๔ ชั่วโมงก็ไม่สามารถจะเปิดที่ดินไถรวดเร็วและพอแก่ความต้องการของชาวนาและผู้หวังว่ารวยจากการจับจองที่ดินไถขายในวันหน้า

ความต้องการที่ดิน ที่มีน้ำสำหรับทำนาและมีทางคมนาคมหรือขนส่งข้าวได้สะดวก มีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณทุ่งรังสิตเป็นบริเวณที่สามารถตอบสนองความต้องการดังกล่าวได้ ทั้งยังไม่ห่างไกลจากกรุงเทพฯเกินไป ๓๖ กิโลเมตร ทำให้ที่ดินในทุ่งรังสิตมีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังเห็นได้จากราคาที่ดินที่นายจอห์นสตัน (Johnston) ไถรวบรวมจากเอกสารใน หจช. ไว้ดังนี้

ปี พ.ศ.	ราคา, บาท/ไร่
๒๔๒๓	๑.๐๐
๒๔๓๓	๔.๒๕
๒๔๓๕	๕.๓๐
๒๔๓๗	๔.๘๐
๒๔๓๘	๖.๓๐
๒๔๔๑	๓.๕๐
๒๔๔๒	๒๒.๖๗
๒๔๔๔	๓๕.๐๐
๒๔๔๕	๒๖.๕๐
๒๔๔๖	๓๕.๐๐
๒๔๔๗	๓๗.๕๐

ที่มา : David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 121

^๑ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, pp. 59 - 60.

เห็นได้ว่าช่วงที่ราคาที่ดินในทุ่งรังสิตขยายตัวอย่างรวดเร็ว คือ ระยะเวลาตั้งแต่ ๒๕๓๓ - ๒๕๔๔. ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับการขยายตัวของเศรษฐกิจ ระยะเวลาที่ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินในบริเวณนี้มีมากมายจนกลายเป็นคดีวิวาทระหว่างชาวนากับชาวนา ชาวนากับผู้มีบรรดาศักดิ์ ชาวนากับบริษัท และบริษัทกับผู้มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งไม่ว่าคดีจะเกิดขึ้นระหว่างใครกับใครก็ตาม ชาวนาส่วนหนึ่งต้องเป็นฝ่ายได้รับความลำบากเสมอ

สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดิน

การที่ที่ดินในระยะ ๒๕๓๓ - ๒๕๔๔ มีราคาสูงขึ้นอย่างรวดเร็วขึ้น เป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการแก่งแย่งกันครอบครองที่ดิน ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการวิวาทแย่งชิงที่ดินใดทางหนึ่ง?

ในที่นี้จะพิจารณาถึงสาเหตุอื่นที่เป็นสาเหตุแห่งการวิวาทแย่งชิงที่ดิน มักเกิดทางบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาอันเป็นบริเวณสัมปทานของบริษัท ชุกคลองแลคูนาสยาม และท่าบ่อโลกไคยง นับว่าเป็นปัญหาสำคัญที่มีผลกระทบต่อชาวนาในบริเวณนี้มาก สาเหตุแห่งการวิวาทที่ควรพิจารณา คือ

- ก) ระเบียบและกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินไม่รัดกุม
- ข) การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง
- ค) การกำหนดขอบเขตของท้องดินไม่ชัดเจน
- ง) วิธีจัดการของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามและขอความในสัญญาระหว่างรัฐบาลกับบริษัทไม่รัดกุม

๑๗๖๖, ร.๕ กษ, แผนกข้าหลวงออกโฉนด, เล่มที่ ๒ เรื่องที่ ๒๕, ตอนที่ ๑ หนังสือของพระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ที่ ๔๔/๑๖๔๘, ๒๗ มกราคม ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒)

ก) ระเบียบและกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินไม่รื้อกุม

ก่อนที่เจ้าพระยาภาสกรวงษ์จะรับตำแหน่งเกษตราธิบดี ใน พ.ศ.

๒๔๓๑^๑ นั้น การจักระบบถือครองที่ดินและระบบการเก็บภาษีค่านา ยังไม่เป็นระเบียบที่รัดกุม กล่าวคือ ทางรัฐบาลใช้วิธีการให้ประมูลผูกขาดเก็บภาษีค่านา เช่นเดียวกับภาษีอื่นๆ โดยผู้ที่ประมูลได้ชื่อตัวฤชากร เรียกว่า เสนา ผู้ที่ได้เป็นเสนาจะเป็นผู้ออกไปเก็บเงินค่านาจากชาวนา และออกหลักฐานกรรมสิทธิ์การถือครองที่นาให้แก่ชาวนาค่าย^๒ โดยเสนาต้องเป็นผู้ร่างแบบหนังสือสำคัญต่าง ๆ เช่น ตราจองใบเสร็จต่าง ๆ เอาเองตามความพอใจ ส่วนค่าธรรมเนียมในการออกหลักฐานการถือครองที่ดินที่เสนาออกให้แก่นักเสนาเป็นผู้ได้ ครั้นถึงสมัยเจ้าพระยาภาสกรวงษ์รับตำแหน่งเกษตราธิบดี ได้ปรับปรุงวิธีการเกี่ยวกับการเก็บค่านาและการออกหลักฐานกรรมสิทธิ์ที่ดินให้รัดกุมขึ้น โดยการเลิกระบบประมูลซื้อตัวฤชากร ให้มีเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการออกเก็บเงินค่านาโดยตรงเรียกว่า ขาหลวงกรมนา^๓ ขาหลวงกรมนามีหน้าที่ออกหลักฐานกรรมสิทธิ์ที่ดินค้าย เก็บค่าธรรมเนียมการออกกรรมสิทธิ์เป็นของหลวง นอกจากนี้ทางราชการยังจัดพิมพ์แบบ ใบเหยียบย่ำ ตราจอง และใบเสร็จต่าง ๆ ให้เป็นแบบเดียวกัน

จะเห็นได้ว่าระบบการออกหลักฐานแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินทะเลหลวงมากชาวนาที่ได้รับใบเสร็จค่านาจากเสนาหรือขาหลวงกรมนาจึงเก็บใบเสร็จค่านาไว้อ้างสิทธิครอบครองที่ดินก็ได้ ความยุ่งยากเกิดขึ้นเพราะไม่ได้จักระบบลงทะเบียน

^๑ เจ้าพระยาวางษานุพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า ๓๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

หลักฐานการครอบครองไว้ที่ส่วนกลาง การเปลี่ยนผู้ครอบครองที่ดินไม่ได้ทำกันอย่าง
รัดกุม ยิ่งกว่านั้น เมื่อเปลี่ยนตัวผู้เดินประเมินฯ อาจใช้แบบฟอร์มในการประเมิน
ของคนใหม่ และอาจออกหลักฐานการถือครองให้แก่ผู้อื่นในที่ดินที่เสนาคนเก่าได้ออก
ไว้แล้ว เพราะไม่มีศูนย์กลางสำหรับการตรวจสอบ ทะเบียนที่ดิน ดังนั้นแม่เสนา
หรือข้าหลวงกรมฯจะทำงานนี้ด้วยความซื่อตรงเพียงไร ความผิดพลาดอาจเกิดได้ง่าย
มาก ไม่ว่าจะเป็นความผิดพลาดด้วยความไม่ตั้งใจหรือจงใจก็ตาม เพราะที่ดินผืนเดียว
อาจมีผู้อ้างสิทธิครอบครองหลายคน คนหนึ่งอาจถือใบเหยียบย่ำ คนอื่น ๆ อาจถือใบ
จอง ตราแดง ซึ่งออกโดยผู้เดินประเมินคนละคน ความยุ่งยากจึงเกิดขึ้นดังที่
พระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นมรพงศ์ศิริพัฒน์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า กล่าว
ไว้ในร่างข้อบังคับหวงห้ามที่ดิน ตอนหนึ่งว่า

...ตามกฎหมายเกิมนั้น ให้อำนาจอำนาจนั้นเป็นผู้ถือใบเหยียบย่ำให้แก่
ราษฎร อำเภอกำนันก็ออกให้ทับที่กันบาง ซ้ำกันบาง เกิดความยุ่งยาก...

เมื่อคำนึงถึงว่า อำเภอกำนันเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับชาวนามากที่สุด และ
มีพื้นที่รับผิดชอบเพียงในตำบลของตนซึ่งไม่กว้างขวางนัก น่าที่จะทราบว่าที่นาของ
ใครอยู่ที่ใดไม่น่าเกิดปัญหาออกหลักฐานใบเหยียบย่ำซ้อนที่กัน แต่ตามทางที่ปฏิบัติ
อำเภอกำนันมักออกหลักฐานใบเหยียบย่ำ โดยไม่ได้ออกไปรังวัดให้แน่นอน^๒ จึง
ทำให้เกิดปัญหาออกใบเหยียบย่ำซ้อนกัน

ในสมัยที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ
(พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๓๙) ได้พยายามปรับปรุงระบบการออกหลักฐานกรรมสิทธิ์ที่ดิน

^๑ หจช, ร.๕ กษ, แผนกข้าหลวงออกโฉนด, เล่มที่ ๒ เรื่องที่ ๒๕
ตอนที่ ๑ รายงานเสนาบดีสภา, ๑๘ กุมภาพันธ์ ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

^๒ หจช, ร.๕ กษ.๔.๔/๑๒, หนังสือเจ้าพระยาเทเวศวงศ์วิวัฒน์ กราบ
บังคมทูลรัชกาลที่ ๕.

ให้รัดกุมขึ้น เช่น คิดที่จะนำเอาวิธีการทำโฉนดแผนที่แบบใหม่มาใช้ เพื่อแก้ปัญหาการครอบครองที่ดินซ้อนทับกัน จึงจัดตั้งกรมแผนที่ และโรงเรียนการทำแผนที่ขึ้นที่วังสระปทุมวัน^๑ แต่การดำเนินงานล่าช้าไม่ทันกับเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดคดีวิวาทเรื่องที่ดินกันมากขึ้นได้ จนต้องออกประกาศ งดออกตราจองซึ่งมีตราจองที่ทับที่กันมากเหลือเกิน^๒

อย่างไรก็ตาม ในสมัยที่เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ (พ.ศ. ๒๔๔๒ - ๒๔๕๒) กำลังเป็นระยะที่ปัญหาวิวาทเรื่องที่ดินทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ดูเหมือนจะได้รับมอบหมายให้แก้ปัญหานี้ โดยเฉพาะ หลังจากที่กระทรวงพระคลังไม่สามารถจะแก้ไขได้*

เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ได้ปรับปรุงระเบียบเกี่ยวกับที่ดิน และแก้ไขข้อพิพาทเรื่องที่ดินด้วยการตั้งขบวนการพิเศษจัดการที่นา ให้มีอำนาจทั้งทางตุลาการและทางตุลาการ เข้าไปดำเนินการแก้ไขคดีวิวาทที่กำลังรุนแรงในบริเวณที่ดินของบริษัท^๓ และตั้งพระยาประชาชีพบริบาล (เผิง แสงชูโต) เป็นข้าหลวงเกษตราธิการไปทำการทดลองออกโฉนดที่ดินแบบใหม่ในมณฑลกรุงเก่า การออกโฉนดแบบใหม่นี้เพื่อแก้ปัญหาการออกตราจองทับที่ดินกัน ด้วยการทำแผนที่อย่างละเอียด ทั้งให้ทำโฉนดเป็น ๒ ฉบับ ให้

^๑ เจ้าพระยาวางฆานุประพัทธ์, ประวัติกระทรวงเกษตราธิการ, หน้า ๔๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

* กระทรวงเกษตราธิการได้ถูกยุบ หลังจากที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีลาออกจากตำแหน่งเสนาบดี เมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ งานในหน้าที่ของกระทรวงเกษตราธิการถูกยกไปรวมอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และได้ตั้งกระทรวงเกษตราธิการขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ โดยมีเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เป็นเสนาบดี

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕

เจ้าของที่ดินถือไว้ ๑ ฉบับ ทางราชการเก็บไว้ที่หอทะเบียนที่ดิน ๑ ฉบับ เมื่อ
เจ้าพระยาเทเวศร์ฯ เห็นว่าการดำเนินการดังกล่าวโดยล้งจึงค่อย ๆ ขยายไปในมณฑล
กรุงเทพฯ และมณฑลอื่น ๆ ต่อไป

อย่างไรก็ตาม ปัญหาวิวาทเรื่องที่ดินก็ยังไม่สามารถแก้ไขได้ ดังที่สมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงคำรบราชานุภาพ ทรงกล่าวในที่ประชุมเทศาภิบาล ใน
ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) ความว่า การหวงห้ามที่ดินทุกวันนี้ดูเหมือนไม่มีหลักเกณฑ์
อะไร เพราะแต่เดิมวิธีที่กระทรวงเกษตราธิการใช้อยู่อย่างเก่าคือ ให้อำนาจกำนัน
ออกใบเหยียบย่ำ และชำระหลวงกรมนาออกใบจอง ทำให้เกิดความยุ่งเหยิงทั่วไป พอ
กระทรวงเกษตราธิการมารวมกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ก็เล็งวิธีดังกล่าวคดีวิธี
ใหม่ส่งออกไปตามหัวเมือง แต่ชำระหลวงเทศาภิบาลก็ร้องว่าทำให้เรียบร้อยไม่ได้
ฉะนั้นเวลานี้จึงไม่มีวิธีใดที่จะจัดเรื่องหวงห้ามที่ดินให้เรียบร้อยได้^๒

ข) การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้อง

สืบเนื่องจากสาเหตุข้อแรก เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องร่วมมือกับผู้มีบรรดา-
ศักดิ์ อาศัยช่องโหว่ของกฎหมายหาประโยชน์ให้กับตัวเองและพวกพ้องด้วยการออก
โฉนดตราจองปลอมขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการออกตราจองสำหรับที่นาอันจะต้องมีตราของ
ชำระหลวงเสนา กรมการและกำนันทองที่ประทับพร้อมกันทั้ง ๓ ดวง จึงจะเป็นตราจอง
ที่ถูกต้อง ดวงตราทั้ง ๓ ดวงนี้ เมื่อผู้เป็นเจ้าหน้าที่ออกตราจองที่นำไปแก่ชาวนาแล้ว
ก็มีใตส่งคืนแก่ทางราชการ ดังนั้น ถ้าใครได้เป็นชำระหลวงเสนา กรมการ อำเภ

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕ - ๔๖.

^๒ หจข, ร.๕ ม.๒.๑๑/๖, การประชุมเทศาภิบาล ครั้งที่ ๗, ๑๖ กันยายน
๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

กำหนด ในปีหนึ่งแล้ว ก็มีช่องทางที่จะคบคิดกันออกตราจองให้แก่ใคร ๆ ก็ได้ เพราะ
 ดวงตรานั้นอยู่กับบุคคลทั้ง ๓ ตลอดเวลา แม้วาจะพ้นจากหน้าที่ดังกล่าวแล้วหรือถึง
 แก่กรรมไป ดวงตรานั้นอาจตกอยู่ในความครอบครองของบุตร ภรรยา หรือญาติพี่น้อง
 บุคคลเหล่านี้สามารถนำตราไปออกตราจองให้ใครก็ได้ เพียงอ้างปีที่ออกให้อยู่ใน
 ระหว่างเวลาที่เจ้าของตราดำรงตำแหน่งดังกล่าว เป็นสำคัญ^๑ ดังนั้นผู้มีบรรดาศักดิ์
 และผู้มีทรัพย์หรือแม้แต่ชาวนาเองก็สามารถมีหลักฐานตราจองทุจริตได้ไม่ยาก โดยการ
 มีความสัมพันธ์ส่วนตัวหรือให้เงินพิเศษแก่ผู้ถือดวงตราเหล่านั้น ในบางกรณีเจ้าพนักงาน
 ก็อาจต้องให้ความร่วมมือกับผู้มีบรรดาศักดิ์ทำการออกตราจองทุจริตให้แก่เจ้านายหรือ
 ผู้มีบรรดาศักดิ์ด้วยความจำใจ^๒ ยิ่งกว่านั้นการออกใบแทนโฉนดนั้นออกให้ง่ายและ
 เสียค่าธรรมเนียมถูกกว่า ดังนั้นชาวนาจึงนิยมขอใบแทนมากกว่าโฉนดตัวจริงซึ่งทาง
 เจ้าหน้าที่ออกให้อย่างง่ายง่าย ทำให้รัฐขาดรายได้ค่าออกโฉนดและทำให้เกิดการ
 ออกโฉนดและใบแทนโฉนดซ้อนกันได้ง่าย เกิดการแย่งชิงที่นากันมากขึ้น^๓

นอกจากนี้ความบกพร่องไม่เด็ดขาดในระบบตุลาการก็มีส่วนทำให้เกิดคดียิวาท
 เรื่องที่นายคียื่อ กล่าวคือ เมื่อมีการพิจารณาคดีที่น่าจะตัดสินความจริงว่า ฝ่ายใดเป็น
 ฝ่ายถูก ฝ่ายใดเป็นฝ่ายผิด จนการพิพากษาเสร็จสิ้นไปแล้วทางศาลาการก็ไม่สามารถ
 บังคับให้ฝ่ายผิดมอบที่นาให้ฝ่ายถูกได้โดยเร็ว ก็ทำให้ฝ่ายผิดซึ่งมักเป็นผู้มีอิทธิพลสามารถ
 ใช้อุปบายถ่วงการครอบครองที่ดินที่ได้มาด้วยการทุจริตต่อไปได้ คดีที่ควรจะสิ้นสุดก็ยืดเยื้อ

^๑ กิตติ ตันไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย," หน้า ๖๕๘, และ
 พวงเพชร สุรัตนกุล, "เปรียบเทียบผลงานของเสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ
 พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๗๕," หน้า ๓๐ - ๓๑.

^๒ หจข, ร.๖ ม.๑๗/๑๓, หนังสือเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ
 กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๖, ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๖๑.

^๓ พวงเพชร สุรัตนกุล, "เปรียบเทียบผลงานกระทรวงเกษตรราชการ,"
 หน้า ๓๑.

ต่อไปไม่จบสิ้น เป็นเวลาหลายปี ดังเช่นคดีระหว่างหลวงอาทิตย์บุตรเทศ และพรรคพวก ผู้มีบรรดาศักดิ์กับชวานาและบริษัท เป็นต้น^๑ ซึ่งจะได้อธิบายถึงต่อไป

ความบกพร่องในการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานมีอย่างกว้างขวาง ดังที่ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงกล่าวไว้ว่า

... โขเหยียบยำ ทรายจอง ทรายแดง โฉนดเป็นหนังสือที่เจ้าพนักงานออกให้ แต่ใครเป็นเจ้าพนักงานนั้นตอบหาจ่ายไม่ เพราะเหตุว่าในเรื่องนั้นแล้ว ไม่ค่อยมีเวลาที่ไม่มีการเหลวไหลแต่สักคราวเดียว มีประกาศบางไม่มีบาง มีอย่างหนึ่งทำอย่างหนึ่ง วิทนาลิมแบบที่เคยทำบางที่มีคำสั่งเจียบ ๆ ไม่มีใครรู้นอกจากในใจของเจ้าพนักงานนั่นเอง และคำสั่งนี้จะถอนเมื่อไรก็ไม่รู้... การเป็นดังนี้ ในโรงศาลจึงยอมรับหนังสือมากกว่าเป็นใบอนุญาตให้ได้ในกฎหมาย เพราะถ้าไม่รับและตรวจละเอียดจริงแล้ว บางที่จะไม่มีหนังสือสักฉบับเกี่ยวที่ไขไต่ถูกตอง...^๒

นับว่า การปฏิบัติของเจ้าพนักงานเกี่ยวกับที่ดินมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดคดีวิวาทเรื่องที่ดินมากที่สุด

ค) การกำหนดเขตการปกครองไม่ชัดเจน

เนื่องจากการจัดเจ้าหน้าที่ปกครองในระดับท้องถิ่นยังไม่รัดกุม ทำให้ท้องที่บางแห่งที่อยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอหรือจังหวัดไม่สามารถกำหนดได้แน่นอนว่า

^๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๓๕, หนังสือเจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์เสนาบดี และกระทรวงเกษตรฯ กราบบังคับมทูลรัชกาลที่ ๕, ที่ ๓๓/๑๐๕๖ วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒), และ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๔๐, หนังสือพระยาประชาชีพบริบาล กราบบังคับมทูลรัชกาลที่ ๕, วันที่ ๓๐ มกราคม ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

^๒ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, หัวข้อเล็กเซอร์ที่ดิน, โรงเรียนกฎหมายที่ดิน กระทรวงยุติธรรม, กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๓ หน้า ๖ - ๗, อ้างใน สุนทร อัสสะไวช์, "ประวัติโครงการรังสิต," ไม่ปรากฏหน้า.

เส้นแบ่งเขตอำเภอหรือจังหวัดอยู่ตรงไหน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องที่ที่กั้นการ
เจ้าหน้าที่ของทางราชการมักไปไม่ถึง ชาวนาผู้ขอจับจองต้องขอจับจองจากอำเภอ
กำนันที่ตนคิดว่าเป็นเจ้าของท้องที่ ดังนั้นชาวนาแต่ละคนจึงขอเหยียบย่ำจากอำเภอ
กำนันต่างอำเภอกันไปในที่ดินผืนเดียวกัน ทำให้ที่ดินผืนเดียวกันมีผู้ถือใบเหยียบย่ำหลายคน
แต่ละคนก็ถือใบเหยียบย่ำต่างอำเภอกันไป เช่น ในเขตตำบลป่ารางจืด จังหวัดนครปฐม
เป็นตำบลที่ติดต่อกัน ๓ อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอพระปฐม อำเภอตลาดใหม่
เป็นท้องที่กั้นการไปมายาก เขตของอำเภอไม่แน่นอน ชาวนาไคยยื่นเรื่องราวขอเหยียบ
ย่ำสับสนกันหมด

...บางคนก็ยื่นต่ออำเภอพระปฐม บางคนก็ยื่นต่ออำเภอเมือง บางคนก็ยื่น
ต่ออำเภอตลาดใหม่ แลที่แห่งเดียวกันยื่นทับกันถึง ๒ ฉบับก็มีบาง ๓ ฉบับก็มี
บ้าง เพราะที่นั้นยังไม่ไคยแบ่งเป็นอาณาเขตว่าอำเภอใดติดต่อกันเพียงไหน
ครั้นจะปักปันเขตอำเภอในเวลานี้ จะยึดถือสิ่งใดเป็นเครื่องหมายใหม่ก็คง
ยังไม่ไคยเพราะพื้นที่เป็นป่าพง สูงถึง ๓ ศอกบาง ๔ ศอกบาง...

กรณีเช่นนี้ชาวนาต่างก็ไม่ยอมซึ่งกันและกัน เพราะต่างก็ถือว่าใบเหยียบย่ำ
ของตนถูกต้องตามกฎหมาย เพราะอำเภอกำนันเป็นผู้ออกให้เช่นเดียวกัน แม้จะต่าง
อำเภอกันก็ไม่มีผู้ใดสามารถชี้ชัดได้ว่าที่ดินผืนนั้นอยู่ในเขตอำเภอใด แม้แต่เจ้าหน้าที่
ของทางราชการเอง จนทางมณฑลนครไชยศรีต้องยึดที่ดินที่วิวาทระหว่างชาวนาคืน
หมดแล้วให้ชาวนาประมูลราคา ใครให้ราคาสูงก็มีสิทธิ์ครอบครองที่นั้น^๒

^๑ หจช, ร.๕ กษ.๔.๔/๑๔, หนังสือพระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม
ข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครไชยศรี กราบทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย, วันที่ ๒ กรกฎาคม ๑๒๑
(พ.ศ. ๒๔๔๕)

^๒ หจช, ร.๕ กษ.๔.๔/๑๔, หนังสือพระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ แทนราชปลัด
ทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ถึง พระยาศรีสุนทรโวหาร ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตรา-
ธิการ, วันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕)

จะเห็นว่ากรกระทำของมณฑลนครไชยศรีนี้เป็นกรไม่ยุติธรรมแก่ชาวนา
ผู้ขอเหยียบย่ำอย่างยิ่ง เพราะการประมูลราคากันนั้นยอมเป็นการเปิดโอกาสให้แก่
มีทรัพย์สินได้เข้าถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งชาวนาไ้บุกเบิกทั้งขอจับจองต่ออำเภอกำนันควย
แล้ว แต่ไม่มีเงินพอที่จะแข่งประมูลได้ ต้องสูญเสียที่ดินไป โดยไม่ใช้ความผิดของชาว
นาเลย แต่เป็นความบกพร่องของทางราชการท้องถิ่นที่ไม่สามารถกำหนดเขตท้องที่
ในการปกครองให้ชัดเจนลงไปต่างหาก

ง) วิธีจัดการ ของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามและขอความในสัญญาระหว่าง
รัฐบาลกับบริษัทไมรัคกัม

จากขอความในสัญญาที่รัฐบาลทำกับบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๓๑ ข้อ ๔ ตอนหนึ่งว่า

...คลองโคกคลองหนึ่งที่ได้รับอนุญาตให้ขุดใหม่ แลได้ออกทุนของ
ผู้รับอนุญาตชุกเองนั้นถว้ได้ขุดเสร็จ แล้วเมื่อใด ที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง ที่ไม่มีผู้ใด
จับจอง เป็นเจ้าของไว้แต่เดิม วกตั้งแต่ฝั่งคลองขึ้นไปฝากละ ๕๐ เส้น
๒ ฝากรวม ๑๐๐ เส้น จนตลอดลำคลองที่ขุดใหม่นั้นให้ผู้รับอนุญาตถือว่าเป็นผู้
รับอนุญาตได้จับจองไว้แล้วตั้งแต่วันที่ลงมือชุกคลองนั้นมา...

ที่ว่าบริษัทมีอำนาจจับจอง ที่ดิน ๒ ฝั่งคลองที่ยังไม่มีผู้จับจองเป็นเจ้าของ
นั้น กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงวิจารณ์ความหมายของคำว่า "จับจอง" ว่าทำให้
เข้าใจได้ ๒ ทาง คือ

...คนสามัญเข้าใจว่าเข้าไปหักร้างถางพงในที่ว่างถือไว้แล้วก็เรียกว่าจับจอง
ไม่ต้องคำนึงถึงเรื่องจะต้องทำให้เกิดประโยชน์ภายใน ๓ ปี อีกทางหนึ่ง
คำว่าจับจองนี้เข้าใจว่าจับจองตามประกาศเดินประเมินนาที่มีขอมัญด้วยว่า ถ้า
ผู้ใดมีใบจองแล้วต้องทำให้เกิดผลภายในกำหนด ๓ ปี และไม่ไ้ละทิ้งเกิน

กำหนด ๓ ปีไปด้วย ในส่วนบริษัทนั้นมีความคิดว่าให้บริษัทถือว่าไค้ของที่ดิน ๒ ฝั่งคลอง ตามพระราชบัญญัติซึ่งว่าด้วยการจับจองที่นา ซึ่งต้องเขาใจว่าประกาศเดินประเมินน่านนั้นเอง...

รวมความได้ว่า ความเข้าใจคำว่า จับจอง ของชาวนาทั่วไปกับบริษัท ชุกคลองแลคูนาสยามไม่เหมือนกัน ดังนั้นปัญหาจึงเกิดขึ้น กล่าวคือ ชาวนาที่อาศัยอยู่ในที่ดินแห่งหนึ่งและหักร้างทางพงท่าที่ดินนั้น เป็นนาโดยไม่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่นาใด ๆ เลย หรืออาจจะมีเพียงใบเหี้ยบย่ำ หรือใบเสร็จค่านา ก็เข้าใจเอาตามที่ "คนสามัญเข้าใจกัน"^๒ ว่าตนจับจองที่ดินนั้นแล้ว และยิ่งกว่านั้นผู้ที่ไม่มีใบตราจองตาม ที่ระบุไว้ในสัญญา แต่มีหลักฐานอย่างอื่น เช่น โฉนด ตราแดง หรือหนังสือสัญญาซื้อขาย จะถือว่าไม่ใช่ใบจองตามที่ระบุไว้ในสัญญาและบริษัทสามารถยึดที่ดินที่มีหลักฐานดังกล่าว ได้หรือไม่ยังเป็นปัญหา เพราะข้อความในสัญญาไม่ชัดเจน นอกจากนี้ข้อความที่ว่า "ถ้าได้ชุกเสร็จแล้วเมื่อใด ที่ดิน ๒ ฝั่งคลองที่ไม่มีผู้ใดจับจองเป็นเจ้าของไว้แต่เดิม" นั้นก็ไม่ชัดเจน คือคำว่า "แต่เดิม" นี้จะหมายถึงก่อนวันทำสัญญาชุกคลองหรือจะหมายถึงก่อนกำหนดเวลาที่ปรากฏในหนังสืออนุญาตชุกคลองเป็นคลอง ๆ ไป และข้อความที่ว่า บริษัท "ชุกเสร็จแล้วเมื่อใด" จะหมายถึงเสร็จเป็นสาย ๆ ไป หรือเสร็จสักริมหนึ่ง สักมีไค้* และการห้ามจับจองที่ดินตั้งแต่วันที่บริษัทลงมือชุกคลองนั้น ๆ เป็นการยาก

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕ - ๗๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗

* สกิม (Scheme) หมายถึง โครงการจัดระบบชลประทานเพื่อการเกษตร และการขนส่งในพื้นที่บริเวณใดบริเวณหนึ่ง ซึ่งอาจมีการชุกคลองหลายสาย สร้าง ทำนบ ประตูน้ำ และจัดการต่าง ๆ ที่จะทำให้น้ำเพียงพอแก่การเพาะปลูกในบริเวณ นั้น อาจต้องใช้เวลาในการดำเนินงานตามสกิม เช่น โครงการชุกคลองในทุ่งหลวง รังสิตของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม เป็นต้น

สำหรับชวานาจะรู้ว่าบริษัทลงมือชุกคลองเมื่อไร กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรง
วิจารณ์ว่า "จับจองพื้นดินลง ๓ ที่ แล้วทอคั้งเวลาไว้ จะเรียกว่าลงมือชุกคลอง
หรือ"^๑

ความไม่ชัดเจนของข้อความในสัญญาดังกล่าว เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิด
คดีวิวาทเรื่องที่ดินระหว่างบริษัทกับชวานา

นอกจากความไม่ชัดเจนเพียงพอของสัญญา วิธีการที่บริษัทใช้ดำเนินการธุรกิจ
การขายที่ดินของบริษัทยังเป็นต้นเหตุแห่งความยุ่งยากได้อีก กล่าวคือ การที่บริษัทออก
หนังสือที่เรียกว่าใบกรอกให้แก่ผู้ซื้อที่ดิน โดยมีใควางระเบียบให้รัดกุมและทางบริษัท
เองก็มีใคออกสำรวจที่ดินเสียก่อนว่าที่ใคมีชวานาตั้งทำนอยูก่อนแล้วบ้าง แต่กลับใช้
วิธีออกใบกรอกตามแผนที่ใคอยู่ในกรุงเทพฯ^๒ บริษัทจึงอาจออกใบกรอกทั้ที่ ๆ ชวานา
"จับจอง" ทำนอยูก่อนแล้วโดยมีหนังสือสำคัญชนิดอื่น จึงเกิดการวิวาทระหว่างผู้ทำ
นอยูก่อนกับผู้ถือใบกรอกของบริษัท ในระยะแรกที่บริษัทชุกคลองใหม่ ๆ นั้นบริษัทได้ปล่อยให้
ชวานาเข้าไปบุกเบิกที่ใคอยู่ในเขตสัมปทานของบริษัท โดยมีใคห้ามปรามเพราะระยะ
แรก ๆ นั้นบริษัทหาคนซื้อที่ใค คั้งที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงกล่าวไว้ว่า

...ในชั้นต้นบริษัทหาคนที่ใคซื้อที่ใคในทุ่งรังสิตใคช่วยมีจำนวนราษฎรไม่
เท่าไร ก็มีที่ใคพอ ๆ ทำใคนอยูกแล้ว พวกที่ใคไม่มีที่ใคิน ตูองเป็นคณอยูกใคที่ใคใหม่
ที่บริษัทเบิกทางใค คณอยูกสักนอยูกเมื่อพลเมืองใคทวีขึ้นบวง จึงมีคณเขาไป
อ่าใคไร โดยบริษัทใคห้ามปรามแต่ชั้นคณที่ใคนเหล่านึคเขาไป...^๓

^๑ เรื่องใคยวกัน, หน้า ๗๘.

^๒ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก./๑๗, รายงานกรรมการตรวจคณที่ดิน
จังหวัดทุ่งคู ทุ่งบางเขนเหนือ ทุ่งหนองจอก แขวงกรุงเทพฯ ตำบลบางพูน แขวงเมือง
ปทุมธานี แลตำบลบางไผ่ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา, ที่ ๕๓๖/๑๑๕, วันที่ ๕ พฤศจิกายน
๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

^๓ หจข, ร.๖ กษ.๕/๔, พงศาวดารของบริษัทชุกคลองแลคณาสยาม, หน้า ๖๕.

การที่บริษัทไม่ห้ามปรามชาวนาที่บุกเข้าไปดางที่ป่าทำนาในเขตของบริษัท ตั้งแต่แรก แม้จะไม่ได้ซื้อที่ดินจากบริษัทนั้น น่าจะเป็นเพราะบริษัทต้องการจูงใจให้คนเข้าไปซื้อที่ดินของบริษัท ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ที่ดินที่เป็นป่ารกของบริษัทจะถูกหักร้างดางให้เตียนเป็นที่นา ทำให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้นโดยบริษัทไม่ต้องลงทุน หลังจากนั้นบริษัทก็ขายที่ดินดังกล่าวให้แก่ผู้อื่นในราคาสูงขึ้น ทำให้เกิดการวิวาทแย่งที่นาขึ้นขึ้นระหว่างผู้บุกเบิกกับผู้ซื้อจากบริษัท ดังที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงวิจารณ์ไว้อีกตอนหนึ่งว่า

...บริษัทใช้วิธีแอกเวอร์ไคส์ ๆ นี้ก็คือ บริษัทปล่อยให้ราษฎรทำป่าดงเป็นนา พ่างไพ่มาก เพื่อให้บริเวณนั้นดูเป็นบริเวณมั่งคั่ง ซึ่งเป็นเหตุให้บริษัทกับราษฎรวิวาทกันเป็นการใหญ่... ราษฎรเหล่านี้ถือวิสาสะทำนาไปจนนุปลูกกลายเป็นนาพ่าง มีราคาสูงกว่าธรรมดาที่บริษัทให้คนกรอก เป็นนาคีเช่นนี้แล้วบริษัทกับคนกรอกก็จะแย่งเอาเสียเฉย...

จากสาเหตุต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด ทำให้คดีวิวาทเรื่องที่ดินซ้ำซ้อนและเกิดขึ้นระหว่างบุคคลหลายฝ่าย ยากแก่การแก้ไขของรัฐบาล ดังที่คณะกรรมการตรวจตัดสินเรื่องคดีที่นาไคกล่าวไว้ว่า

...มูลเหตุของคดีเหล่านี้ที่เกิดขึ้นเพราะ คุราจองและไบเสรีจสำหรับที่นา ซึ่งข้าราชการและราษฎรพวกหนึ่งได้อื้อไวแผลอาจว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ถูกจองแล้ว ความพระราชกำหนดกฎหมาย บริษัทจะเอาที่นาในตราจองนั้นไปจำหน่ายให้แก่ผู้อื่น ฝ่ายบริษัทชุกคลองแลคนาสยาม คัดค้านว่าตราจองเหล่านี้ เป็นตราจองที่ไม่สุจริต แลทั้งที่ราษฎรอีกพวกหนึ่ง ร้องว่าที่นานั้นไคเป็นผู้หักร้างดางพ ทำที่นามากอนมีไบเหยียบย่ำก้านั้น แลบางรายได้รับหนังสือสำคัญจากบริษัท ชุกคลองแลคนาสยามบาง พายหลังพวกที่ถือตราจองจึงไคออกไปตั้งทำนา

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐ - ๑๐๕.

เนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าข้าวเฟื่องฟูในระยะประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๔๓ ที่ดินกลายเป็นสิ่งมีค่า ราคาสูงขึ้นเรื่อย ๆ ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ปัญหาการเช่าที่นาของชาวนาในทุ่งรังสิต ซึ่งเป็นบริเวณที่มีลักษณะการถือครองที่ดินติดกับบริเวณที่นาเดิมแถบมณฑลกรุงเก่า กล่าวคือ ในที่นาแถบนั้น ส่วนใหญ่เจ้าของที่ดินทำนาเอง ผู้เช่าทำนามีน้อย ส่วนที่ดินที่เปิดใหม่บริเวณทุ่งรังสิตมีผู้เช่าทำมากกว่าเจ้าของนาทำเอง^๑ ที่นาแถบนี้เป็นของผู้ที่ไม่ใช่ชาวนาถึง ๘๐ - ๙๐ %^๒ เจ้าของที่ดินเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นผู้มีทุนทรัพย์^๓ ได้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ พ่อค้า และผู้มีอันจะกินทั้งหลาย^๔ ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพฯ^๕ ชาวนาที่พากันอพยพเข้าไปทำนาในบริเวณนี้ส่วนใหญ่เข้าไปในฐานะผู้เช่านาเท่านั้น ซึ่งจำแนกออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ^๖

^๑David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, pp. 111 - 112.

^๒หจช, ร.๕/๑ น.๓.๒ ก/๑๑๖, เล่ม ๒, หนังสือพระยานนทบุรีผู้ว่าราชการเมืองรัตนบุรี ถึงเจ้าพระยามรราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล, วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๓)

^๓หจช, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๒, รายงานประชุมชาวนาทุ่งคลองรังสิต, วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒)

^๔สุนทรী อาสะไวย์, "ประวัติโครงการรังสิต" ไม่ปรากฏหน้า

^๕หจช. ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระยารัษฎานุทัศนพิทักษ์, หลวงเสนีพิทักษ์ และหลวงวิจิตรวิบูลย์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ, ๒๔ พฤษภาคม ๑๒๘ (๒๔๔๘)

^๖หจช, ร.๕ กษ.๓.๒/๒๘, ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ ถึงพระยาอภิรักษ์ราชฯ, สำเนาที่ ๘๐๘, ๓๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๗.(พ.ศ.๒๔๔๑)

(๑) ชาวนาที่มีทุนแต่ไม่มีที่นาทำ ต้องเขานาทำโดยลงทุนของตนเอง โดยจ่ายค่าเช่าให้แก่เจ้าของที่นา

(๒) ชาวนาที่มีทุนบ้างแต่ไม่พอแก่การทำนา ต้องมาเขานาทำและขอยืมทุนจากเจ้าของนา ซึ่งเจ้าของนาไถ่ค่าเช่าและคอกเบี้ย

(๓) ชาวนาที่ไม่มีทุนเลยและเป็นทาสควย เจ้าของที่ดินช่วยไถ่ตัวมาแล้วออกทุนให้ทำนา โดยทำหนังสือสัญญาแบ่งผลผลิตที่ไถ่คนละครึ่ง จนกว่าจะหมดค่าตัวที่ไถ่มา

สำหรับผู้เป็นเจ้าของที่นาแปลงใหญ่นั้น นอกจากจะแบ่งที่นาขายและให้เขาแล้วอาจทำนาของตนเองด้วยวิธีดังต่อไปนี้

(๑) ทำนาเองโดยจ้างลูกจ้าง ให้ค่ากิน ค่านุ่งห่ม แลค่าจ้างตามสัญญา

(๒) ทำนาเองโดยการเช่าทาส ให้ค่ากินและนุ่งห่ม ลดค่าตัวให้โดยคิดเป็นเงินครึ่งหนึ่งของค่าจ้างธรรมดาจนกว่าจะหมดค่าตัวแล้วให้ค่าจ้างเท่าลูกจ้างธรรมดา

ปัจจัยสำคัญที่สุดที่สนับสนุนให้ทุ่งรังสิตเป็นที่สนใจของคนทุกชั้น น่าจะเป็นเพราะการเห็นทางที่จะร่ำรวยจากโอกาสที่เศรษฐกิจการค้าข้าวกำลังรุ่งเรือง คนจึงสนใจลงทุนซื้อที่นาและทำนากันมาก ผู้ที่เข้าไปซื้อที่ดินทุ่งรังสิตส่วนใหญ่เป็นคนในกรุงเทพฯ ซึ่งรู้ภาวะทางเศรษฐกิจดีที่สุด เพราะกรุงเทพฯ เป็นแหล่งค้าขายที่สำคัญของประเทศ นอกจากคนสามัญแล้ว แม้แต่คนที่รับราชการก็ใช้เวลาว่างพอที่จะปลีกตัวได้ออกไปทำนาในทุ่งรังสิต เมื่อมีราชการก็กลับมาทำราชการให้ภรรยาดูแลนาแทน^๒ ปัจจัยอีกประการหนึ่ง คือ การปฏิรูปทางสังคม การเมือง และการปกครองที่สำคัญที่สุด

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ หจช, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๕๒, เรื่องที่ ๔๐๐๖, คดีวิวาทที่นา และ หจช, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๕๒, เรื่องที่ ๔๐๐๕, คดีวิวาทที่นา, อ้างใน สุนทรีย์ อาสะวีย์, "ประวัติโครงการรังสิต" ไม่ปรากฏหนา.

คือ การเลิกระบบไพร่ และระบบทาส มีผลให้แรงงานอิสระจำนวนมากขึ้น ดังได้
 เคยกล่าวไว้แล้ว คนเหล่านี้ถูกผลักดันให้จำเป็นต้องหากินเลี้ยงตัวเองในที่กินที่เกิด
 ขึ้นใหม่ ที่เห็นได้ชัด คือ แรงงานจากพวกชาวตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถลงมารับ
 จ้างหรือตั้งหลักแหล่งทำนาในทุ่งรังสิตได้ เพราะไม่มีภาระผูกพันที่จะต้องอยู่ในภูมิภาค
 เพื่อรับใช้มูลนายและข้าราชการ เนื่องจากได้เสียเงินค่าราชการแล้ว ส่วนทาสนั้น
 ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าได้อพยพเข้ามา ปรากฏเพียงว่า พวกเจ้านายข้าราชการและ
 คนมีเงินซึ่งมีทาสได้ใช้ทาสของตนเข้าไปทำนาในที่นาของตน แล้วลดค่าตัวให้จนกว่า
 จะหมด เช่นกรณีพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นต้น^๒ ในกรณี
 เช่นนี้ เมื่อทาสเป็นไทแล้วก็จะยังทำนาต่อไป อาจจะเป็นฐานะถูกจ้างนายเฒ่าหรือผู้เช่า
 นาของนายเฒ่าก็ได้

ปัจจัยอีกประการหนึ่งคือ ความเสื่อมโทรมของการทำนาบริเวณอื่น ทำให้
 ชาวนาพากันอพยพเข้าไปในทุ่งรังสิต เช่น บริเวณที่นาแถบคลองประเวศบุรีรมย์ ซึ่ง
 เคยเป็นบริเวณที่นาที่ดีเมื่อตอนที่มีการขุดคลองนี้เสร็จใหม่ ๆ ในช่วงระหว่าง
 พ.ศ. ๒๔๒๓ - พ.ศ. ๒๔๓๓ แต่ปรากฏว่า หลังจากนั้นคลองก็ขึ้นเขิน การทำนา
 ไม่ได้ผล ทั้งยังถูกรบกวนด้วยวัชพืชและสัตว์กัดกินต้นข้าวและถูกแย่งน้ำจากการขุดคลอง
 รังสิตด้วย ทำให้ชาวนาในบริเวณดังกล่าวพากันอพยพเข้าไปยังทุ่งรังสิตร่วมกับชาวนา

^๑ หจข, ร.๕/๑น.๔๔.๑/๔๐, หนังสือพระยาสุรนาถเสนา ผู้ว่าราชการ
 เมืองธัญบุรี ถึง พระยาสุโขมนัยวินิต เสนาบดีกระทรวงนครบาล ที่ ๒๑๔/๒๔๗๖,
 ๓๑ ธันวาคม ๑๒๖.

^๒ หจข, ร.๕ กษ.๓.๒/๒๔, ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเชอกรมหมื่น
 นราธิปประพันธ์พงศ์ ถึง พระยาอภัยราชา, สำเนาที่ ๘๐๔, ๓๐ เมษายน ๑๑๗.

ที่ประสบปัญหาคล้าย ๆ กันจากดินเค็ม เช่น จากคลองแสนแสบ ปทุมธานี^๑ และพวก
ที่อพยพมาจากชายฝั่งทะเลตอนใต้ที่ประสบปัญหาทำนาไม่ได้เพราะถูกน้ำเค็มไหลเข้า
มาตามคลอง ซึ่งพวกตัดฝั้นและจากซุกเข้ามาเพื่อขนพื้นและจาก เมื่อนานเข้าคลอง
เหล่านี้ขยายกว้างขึ้น น้ำเค็มท่วมนาทำให้เสียหายถึง ๕๐,๐๐๐ ไร่^๒ พวกชาวนา
เหล่านี้พากันอพยพเข้าไปในทุ่งหลวงรังสิตด้วยความเชื่อมั่นว่า การจัดระบบคลองของ
บริษัทซุกคลองแลคูนาสยามจะช่วยให้พวกคนสามารถทำนาได้ดีกว่าเค็มที่ตนเคยทำ
ด้วยการมีน้ำพอแก่การทำนา และมีการคมนาคมสะดวก

เหตุที่มีการเขานาในอัตรารุงในทุ่งรังสิต

ดังที่กล่าวแล้วว่า การทำนาในทุ่งรังสิตมีอัตรารุงเขานาทำสูงกว่าบริเวณ
ที่นาตั้งเค็ม คือมีผู้เขานาทำถึง ๔๐ - ๕๐ % ปัญหาที่ควรพิจารณา คือ เหตุใดจึงมี
การเขานาทำในอัตรารุง เช่นนี้ นับตั้งแต่เริ่มเปิดที่ดินแห่งนี้ที่เค็ม สาเหตุน่าจะเนื่อง
จากปัจจัยต่อไปนี้

(๑) จากการที่บริษัทวางหลักเกณฑ์ในการจำหน่ายที่ดินแปลงใหญ่ ๆ เขานา
นั้นคือ แปลงหนึ่งไม่ต่ำกว่า ๑๒๐ ไร่ ดังกล่าวแล้ว เป็นข้อจำกัดให้ชาวนาทั่วไปซื้อที่นา
ไว้เป็นของตนเองได้น้อยลง เพราะชาวนาสวนใหญ่ยากจน ไม่มีทุนพอที่จะซื้อที่นาแปลง
ใหญ่ ๆ เช่นนั้นได้ ขณะเดียวกัน การมีแรงงานจำกัด เป็นปัจจัยให้ชาวนาไม่สามารถ

^๑ The Wandering Cultivator, The Bangkok Times, (1 May 1912) : 18.

^๒ Vander Heide, General Report on Irrigation and Drainage in the Lower Menan Valley, (Bangkok 1903) p. 26, footnote and p. 66. อ้างใน สุนทรีย์ อาสะวีย์, "ประวัติโครงการรังสิต" ไม่ปรากฏหน้า.

จะครอบครองที่นาขนาดใหญ่ได้ เพราะการอพยพเข้าไปในบริเวณนี้ในระยะแรกต้อง
ต่อสู้กับภัยธรรมชาติรอบคาน ถ้าสมาชิกคนใดคนหนึ่งในครอบครัวล้มป่วย ก็จะทำให้
เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงาน และปัญหาในการรักษา นอกจากนี้แม้เมื่อลงมือปลูก
ข้าวแล้ว ยังมีอันตรายรอบคาน เช่น อาจถูกโจลลงข้างป่าเหยียบย่ำเสียหายหมดก็ได้^๑
ดังนั้น ในระยะการบุกเบิกที่ดินในปีแรก ๆ ชาวนาจึงมักได้ที่ดินอย่างมากเพียง ๕ -
๑๐ ไร่^๒ อย่างไรก็ตาม ชาวนาก็ไม่มีความจำเป็นต้องมีที่ดินขนาดใหญ่ ๆ เพราะเกิน
กำลังที่จะทำได้ อย่างไรก็ตามในระยะต่อมาบริษัทก็ขอมจำหน่ายที่ดินแปลงเล็ก ๆ
ขนาด ๔๐ - ๕๐ ไร่ เมื่อได้ชุดลดลงไปมากแล้วใน พ.ศ. ๒๔๔๒^๓ แต่ปรากฏว่า
ต่อมาบริษัทก็จะหาเรื่องวิวาทกับชาวนาผู้บุกเบิกที่นา และมีหลักฐานที่ดินไม่ชัดเจนและ
ขณะคดีความนั้นยังอยู่ระหว่างการพิจารณาของศาล ทางบริษัทก็จะขายที่นาค่อให้ผู้มี
เงินและมีอำนาจ ซึ่งก็เป็นการบังคับให้ชาวนาที่ทำนาก่อนต้องกลายเป็นผู้เช่า
ไป หรือเมื่อศาลพิพากษาคัดสินให้บริษัทชนะ ชาวนาที่ทำนาก่อนก็ต้องกลายเป็นผู้เช่า
นาของบริษัทไปโดยปริยาย

(๒) การดำเนินงานของรัฐบาลเกี่ยวกับรายได้จากภาษีที่ดิน เช่น การ
ออกประกาศออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ให้สิทธิแก่ผู้เป็นเจ้าของที่ดิน
อย่างถาวร ไม่ว่าจะได้ทำประโยชน์หรือไม่ก็ตาม^๔ การมีโฉนดที่ดินจึงเป็นโอกาส

^๑ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 104.

^๒ สุนทร อาสะไวย์, "ประวัติโครงการรังสิต," ไม่ปรากฏหน้า

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ "ประกาศออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. ๑๒๐," ราชกิจจานุเบกษา, ๑๘

ให้คนจับจองที่ดินไว้มาก ๆ โดยไม่ต้องหวังว่าที่ดินจะหมดอายุ การปรับปรุงอัตราค่านาคตามประกาศแก่วีธีและพิกักเก็บเงินค่านา ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) กำหนดให้เก็บภาษีที่ดินหวงห้ามในราคาต่ำมากคือ ไร่ละ $\frac{2}{3}$ ของอัตรานาคูโค ซึ่งแบ่งเป็น ๕ ชั้น* ดังได้กล่าวไว้แล้วนั้น เท่ากับเป็นการสนับสนุนให้มีผู้ซื้อที่ดินไว้มาก ๆ เพราะไม่มีภาระต้องเสียภาษีให้รัฐบาลมากนัก แม้ว่าจะเป็นที่ ๆ ยังไม่ได้ทำประโยชน์หรือยังหาคนเช่าไม่ได้ก็ตาม

ในส่วนรัฐบาลนั้น ขณะที่ที่ดินกำลังเป็นที่ต้องการของคนทุกชั้น รัฐบาลมีแนวโน้มสนับสนุนการถือครองที่ดินขนาดใหญ่ เพราะรัฐบาลสามารถเก็บภาษีได้เพิ่มขึ้นดังที่ปรากฏในพระราชดำรัสของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ในคราวประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๒๖^๑ ดังกล่าวแล้ว ดูเหมือนรัฐบาลจะคำนึงถึงรายได้ที่จะได้จากผู้ถือครองที่ดินขนาดใหญ่มากเกินไป โดยมีได้คำนึงว่า ผู้ถือครองที่ดินขนาดใหญ่นั้นไม่ได้ทำนาเอง จะมีบ้างก็ส่วนน้อย ส่วนใหญ่แล้วเป็นการเอาที่ดินไปแบ่งเป็นแปลงย่อย ๆ ให้ชาวนาเช่าทำมากกว่า ดังนั้นเรื่องภาษีที่รัฐบาลหวังจะได้จากผู้ครอบครองที่นาผืนใหญ่ จึงตกเป็นภาระของชาวนาผู้เช่าทั้งสิ้น

* อัตรานาคูโคที่กำหนดตามประกาศแก่วีธีและพิกักเก็บเงินค่านา ร.ศ. ๑๒๔

นาเอก	ไร่ละ	๑	บาท
นาโท	"	๔๘	อัฐ (๗๕ ส.ท.)
นาตรี	"	๔๐	อัฐ (๖๒ $\frac{2}{3}$ ส.ท.)
นาจัตวา	"	๓๒	อัฐ (๕๐ ส.ท.)
นาเบญจจะ	"	๒๔	อัฐ (๓๗ $\frac{2}{3}$ ส.ท.)

^๑"รายงานประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๒๖," เทศาภิบาล, ๔(๑ มกราคม ๑๒๖) : ๑๓๗ - ๑๓๘.

(๓) โคกล่าวมาแล้วว่า โอกาสในการที่จะเช่าถือครองที่ดินที่คั้นนั้นอยู่กับบรรดาคนชั้นสูงและผู้ร่ำรวยมากกว่าชาวนาทั่วไป พวกนี้สามารถถ่วงซื้อที่ดินไว้เป็นจำนวนคนละมาก ๆ แล้วแบ่งที่ดินเป็นแปลงย่อย ๆ เพื่อหากำไรจากการให้เช่านาเช่า และขายต่อในราคาสูง ทำให้กลุ่มบุคคลดังกล่าวได้รับกำไรถึง ๓๐๐ - ๔๐๐ %^๑ แรงจูงใจที่ทำให้ผู้มีทุนทรัพย์และมีอำนาจถ่วงซื้อที่ดินในทุ่งหลวงไว้คนละมาก ๆ นอกจากกำไรมหาศาลในการขายที่ดินแล้ว การให้เช่าที่ดินก็เป็นสิ่งดึงดูดใจอีกสิ่งหนึ่ง กล่าวคือ ราคาที่ดินซึ่งซื้อจากบริษัทเป็นครั้งแรกมีราคาไร่ละ ๔ - ๖ บาท^๒ หลังจากนั้นให้เช่านาเช่าไร่ละ ๑ - ๒ บาทต่อปี^๓ และปรากฏว่าในช่วงระยะเวลาเพียงไม่กี่ปีเจ้าของที่นา ก็จะไถ่คืนที่ดินที่ซื้อที่ดินคั้น ดังนั้นคนชั้นสูงและคนมั่งมีจึงนิยมการค้าที่ดินและให้เช่าที่ดิน เพราะเห็นว่าเป็นทางที่จะสร้างความมั่งคั่งที่มั่นคงกว่าอย่างอื่น ดังจะเห็นได้จากทัศนคติของพระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นนราธิประพันธ์พงศ์ ซึ่งทรงเป็นเจ้าของที่นารายใหญ่รายหนึ่งในทุ่งรังสิตว่า

...ได้ใคร่ครวญและทดลองการค้าขายมาหลายประการแล้ว เห็นควยเกล้าว่าบันดากิจใจ ๆ ในกรุงสยามสำหรับผู้ที่ควรจะทำเพื่อหาเลี้ยงชีพ ฤาเพื่อโชชนให้สืบผลอันมั่นคงในปัจจุบันนี้ยากจะมีดีเสมอการค้าที่ดิน และที่ดินในสมัยนี้ยากจะมีผลเสมอนที่นาให้ชาวนาเช่าทำ...

^๑Land Lord, "Courses," The Bangkok Times (25 September 1909) : 7 - 8.

^๒David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 107.

^๓หจข, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระยารัชฎภินท์พิพัทธ์, หลวงเสนีพิทักษ์และหลวงรัฐวิกรมวิบูลย์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ, ๒๔ พฤษภาคม ๑๒๕ (๒๔๔๕).

^๔หจข, ร.๕ กษ, แผนกเพาะปลูก เล่มที่ ๑๕ เรื่องที่ ๒๕, ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นนราธิประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ๑๔ ตุลาคม ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

ผู้มีกำลังทรัพย์พอที่จะซื้อที่ดินในทุ่งรังสิตได้ จึงพากันซื้อที่ดินไว้วางไว้
ประสงค์ดังกล่าว ซึ่งกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงกล่าวไว้ "เล่นซื้อเล่นขาย"^๑
และบุคคลกลุ่มนี้มีความภาคภูมิใจจากกลุ่มของตนเป็นผู้ทำให้ทุ่งรังสิตมีความเจริญรุ่ง
เรืองทำให้ชาวนามีที่ทำมาหากินดั้งเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้

...ดินแดนอันกว้างใหญ่...ล้วนเป็นดินแดนที่ไม่มีคุณค่าอะไรเลยในระยะ
เริ่มแรก ไม่ไหลผลประโยชน์แก่ใครเลย...เมื่อบริษัทได้รับสัมปทานขุดคลอง
ในทุ่งนี้ และลงมือทำเพื่อหวังที่ดินแดนที่ขาย เงินค่าขุดคลองเหล่านั้นคือพวกเรา
และได้ทุ่มเงินทุนเพื่อเปิดตำบลขึ้น ด้วยทุนและความพยายามของพวกเรา
โดยรวมประชาชนไว้ใ้คลุมากเช่นนี้...จะต่องโง่เขลาอีกสักเท่าใด สำหรับ
ประชาชนที่ยากจนเหล่านี้ และไม่เคยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลในการ
ปรับปรุงทุ่งนี้...^๒

นอกจากชนชั้นสูงแล้วเจ้าหน้าที่ชั้นสูงของรัฐบาลตามหัวเมืองก็ยังนิยมการ
หาประโยชน์จากการจับจองที่ดินในบริเวณที่ทราบว่าจะมีการขุดคลองเข้าไปไว้เป็น
จำนวนมาก^๓ ทั้งนี้ก็โดยหวังผลประโยชน์จากที่ดิน

(๔) เจ้าของที่ดินรายใหญ่ ๆ มีที่ดินมาก ๆ นั้น แม้ว่าจะสามารถทำนาของ
ตนเอง แต่ส่วนใหญ่จะให้ชาวนาเช่าทำมากกว่า เพราะไม่ต้องเสี่ยงกับการเสียหาย
เพราะการทำนาต้องอาศัยธรรมชาติซึ่งไม่สามารถควบคุมได้ ดังที่ไ้กล่าวถึงที่คณะ

^๑ หจข, ร.๖ กษ.๕/๔, พงศาวดารบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม, หน้า ๒๕ - ๓๑.

^๒ Land Lord "Couses," The Bangkok Times, (25 September 1909) : 7 - 8.

^๓ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 107.

^๔ Ibid, p. 81.

ของกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ดังกล่าวแล้วว่า ผลประโยชน์ในที่ดินนั้น "ยากที่จะ
มีผลเสมือนที่นาให้ชาวนาเช่าทำ"^๑ นอกจากนี้การเลิกทาสของรัฐบาลเริ่มมีผล
กระทบต่อเจ้าของที่ดินเหล่านี้ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ ฉะนั้นการให้เช่านาจึงเป็น
การสะดวกที่สุด พวกนี้จึงแสวงหา ชักชวนชาวนาจากหัวเมืองต่าง ๆ เช่น เพชรบุรี
อยุธยา อ่างทอง ฯลฯ ให้มาเช่านาของตนทำ^๒

ความขัดแย้งระหว่างเจ้าของที่นากับชาวนาผู้เช่าที่นา

ในระยะแรกที่บริษัทชุกคลองใหม่ ๆ นั้น ผู้ที่ซื้อที่ดินของบริษัทส่วนใหญ่เป็น
ชาวกรุงเทพฯ ซึ่งซื้อที่ดินผืนใหญ่ ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ก่อนที่ชาวนาจากที่ต่าง ๆ
จะเข้ามาหาที่ดินทำนาในบริเวณนี้ บรรดาเจ้าของที่ดินได้ใช้วิธีที่จะทำให้ที่ป่าที่ตนซื้อ
ไว้ ได้รับความบุกเบิกให้เป็นนาพ่าง ด้วยการชักชวนชาวนาจากหัวเมืองต่าง ๆ เข้า
มาทำนาในที่ดินที่ใคร่ซื้อไว้ เพื่อเป็นการล่อใจให้ชาวนาเช่าที่กว้างขวางพ่างเป็นนา
ฝ่ายเจ้าของที่ดินจะปล่อยให้ชาวนาบุกเบิกที่ป่าทำนาโดยไม่เก็บค่าเช่า^๓ ที่ใดที่
ชาวนาบุกเบิกเป็นนาที่สมบูรณ์แล้ว เจ้าของนาที่มีที่ดินไม่มากนักก็จะเก็บค่าเช่าเป็น
ผลผลิตประมาณไร่ละ ๔๐ ลิตร เท่ากับ ๑๐ % ของผลผลิตที่ได้ นอกจากนี้ผู้มีทุนทรัพย์

^๑ หจข, ร.๕ กษ, แผนกเพาะปลูก, เล่ม ๑๕ เรื่องที่ ๒๕, ลายพระหัตถ
กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ๑๘ ตุลาคม ๑๑๘. (พ.ศ. ๒๔๔๒)

^๒ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice
Economy in Thailand, pp. 109 - 110.

^๓ หจข, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระยาวิชัยภูมิพิพัทธ์, หลวงเสนาพิทักษ์
และหลวงรัฐวิกรมวิบูลย์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ, ๒๔ พฤษภาคม ๑๒๕
(๒๔๔๕)

^๔ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๔๘, เรื่องที่ ๓๕๑๑,
หนังสืออำนวยการถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, วันที่ ๓๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๒
(พ.ศ. ๒๔๓๖)

มากก็จะใช้วิธีการชุกคลองขนาดเล็กในบริเวณที่ดินของตน เป็นการล่อใจให้ชาวนาเข้ามาบุกเบิกที่ป่าคงให้เป็นนา^๑

เมื่อข่าวความอุดมสมบูรณ์ของการทำนาในทุ่งรังสิตและเจ้าของที่ดินก็ใจดี ไม่เก็บค่าเช่าในระยะแรก ๆ แพร่หลายออกไป ชาวนาในที่ต่าง ๆ ที่พบกับการทำนาไม่ไค้ผล ต่างก็หึ่งที่นาเดิมอพยพเข้ามาในทุ่งรังสิตมากขึ้นทุกที ที่ใดที่ชาวนาไค้สร้างเป็นนาปางบริบูรณ์แล้ว เจ้าของนาก็เรียกเก็บค่าเช่าในอัตราไร่ละ ๑ - ๒ บาท ส่วนค่านาชาวนาต้องเสียอีกต่างหาก^๒

พิจารณาจากค่าเช่าในอัตราไร่ละ ๑ - ๒ บาท เทียบกับราคาที่ดินที่เจ้าของที่ดินซื้อไว้จากบริษัทชุกคลองแลคนาสยามในอัตรา ๑๐๐ ไร่ ต่อ ๕ ชั่ง คือไร่ละ ๔ บาท^๓ จะเห็นได้ว่า เจ้าของที่ดินสามารถเรียกทุนค่าที่ดินคืนจากค่าเช่าได้ในเวลา ๒ - ๔ ปีเท่านั้น อัตราค่าเช่านี้คิดเป็นประมาณ ๑๒ - ๒๔ % ของผลผลิตต่อไร่ (คิดราคาข้าวเกวียนละ ๒๕ บาท และทำนา ๓ ไร่ จะไค้ข้าว ๑ เกวียน)

ต่อจากนั้นเจ้าของนาจะเพิ่มค่าเช่าขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อเห็นว่าที่ดินเจริญขึ้นและค่านาสูงขึ้นด้วยวิธีการแบบมัดมือชก คือ รอให้ผู้เช่าตั้งบ้านเรือนเป็นหลักฐานยากแก่การรื้อถอนแล้ว และรอให้ผู้เช่าไค้และหวานข้าวเรียบร้อยแล้ว ก็จะเรียกผู้เช่ามาทำสัญญา เพิ่มค่าเช่าสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนบางแห่งถึงไร่ละ ๓.๐๐ - ๔ บาท ๓๒ อัฐ

^๑ David Bruce Johnston, Rural Society and the Rice Economy in Thailand, p. 111.

^๒ หจช, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระยารัษฎานุภาคพิพัทธ์, หลวงเส็นพิพัทธ์ และหลวงรัฐวิศิษฐ์ ครอบงำกรรมหลวงดำรงราชานุภาพ, ๒๔ พฤษภาคม ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๕๕)

^๓ เรื่องเดียวกัน.

ต่อปีหรือเท่ากับ ๓๗ - ๕๔ % ฝ่ายชานาไม่มีทางหลีกเลี่ยง เพราะได้สร้างที่อยู่อาศัยไว้มั่นคงและลงทุนไถ่หว่านไปแล้วควาย จำใจต้องยอมตามความต้องการของเจ้าของนา นอกจากนั้นในการทำสัญญาเช่านา ชาวนาผู้เช่าต้องทำสัญญาจ่ายค่าเช่าเต็มเนื้อที่ ๆ เขา ไม่ว่าจะห้วย หนอง หรือบึง อยู่ในเขตที่เขาซึ่งไม่สามารถทำนาได้ก็ตาม ต้องคิดเป็นที่นาที่คงเสียค่าเช่าหมดทั้งยังไม่มีการลดหย่อนให้เมื่อการทำนาไม่ได้ผลเต็มที่ หรือเสียหายเพราะมีน้ำน้อยหรือมากเกินไป^๑

สำหรับค่าใช้จ่ายในการทำนา ชาวนาผู้เช่าต้องเป็นผู้รับภาระทั้งหมด นอกจากค่านาแล้ว ชาวนาต้องเสียค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การจัดหาอุปกรณ์การทำนาต่าง ๆ ไค้แก๊ ไร่ คราด โค กระบือ เมล็ดพันธุ์ข้าว รวมทั้งลูกจ้าง ทั้งยังต้องเสี่ยงกับผลผลิตที่อาจจะไม่ได้ผลเพราะภัยธรรมชาติ นอกจากนี้ ชาวนาผู้เช่าบางคนมีเงินทุนไม่เพียงพอ จำเป็นต้องกู้ยืมเงินของผู้อื่นมาทำนา เจ้าของที่นาก็จะทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่ยืมเสียเอง โดยคิดดอกเบี้ย ถ้าเป็นเงินปีละ ๑๒ บาทต่อชั่ง ถ้าเป็นข้าวปีละ ๔๐ สัก ๆ ละ ๔๐ ทะนาน ต่อเงิน ๑ ชั่ง^๒ นอกจากนี้ ชาวนาบางคนต้องเช่าวัว ควาย ทำนาอีกด้วย^๓

จะเห็นได้ว่าผู้เป็นเจ้าของที่นาเป็นฝ่ายได้รับผลประโยชน์ตลอดเวลาโดยครั้งแรกเพียงลงทุนซื้อที่ดินเท่านั้น หลังจากนั้นก็คอยรับค่าเช่าและดอกเบี้ย โดยไม่ต้องเห็นเหนื่อยและเสี่ยงต่อการขาดทุน ตัวเลขที่เห็นได้ชัดคือใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ที่ดินซื้อจากบริษัทไร่ละ ๑๓ บาท อัตราค่าเช่าโดยเฉลี่ยปีแรกไร่ละ ๑ บาท ปีที่ ๒ ไร่ละ

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ หจข, ร.๕/๑ น.๓.๒ ก/๑๒, รายงานพระฤทธิจักรกำจร ผู้ว่าราชการเมืองธัญญาบุรี กราบทูลกรมหลวงนเรศวรฤทธิไสนาบดีกระทรวงนครบาล, วันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕)

๒ บาท และปีต่อ ๆ มาไร่ละ ๔ บาท ในเวลาเพียง ๕ ปี เจ้าของนาจะได้ค่าที่ดิน
คืนและยังได้รับค่าเช่าในอัตรา ๒๕ % ของทุนที่ซื้อที่ดินอีกต่อไปทุกปี^๑ ผู้ที่ลำบากคือ
ชาวนาผู้เช่าต้องเลี้ยงกับการขาดทุนและการล้มละลายแต่ฝ่ายเดียว จนมีเสียงบ่น
จากพวกเขาว่า ผู้เป็นเจ้าของนาเหล่านี้ "ทำนานหลังคน"^๒ พระยาสุรียานุวัติ
ได้กล่าวถึง เจ้าของที่นาซึ่งเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์ในที่ดินของตนเสมอไม่ว่าจะเกิด
อะไรขึ้นว่า ผลประโยชน์ในที่ดินนั้น

...ลงปลายก็คงตกมาเป็นผลประโยชน์ของเจ้าของที่ดินทั้งสิ้น ในที่สุดราคา
ผลเพาะปลูกจะแพงขึ้นกว่าเก่าก็ดู หรือราคาผลเพาะปลูกจะลงอยู่ตามเดิม
ก็ดู...ผลประโยชน์...นั้น คงได้เป็นค่าเช่าเพิ่มเติมให้เจ้าของที่ดินอยู่
เสมอ...^๓

ผลประโยชน์ที่เจ้าของที่ดินได้จากการเช่านาจะมีมาก จนทำให้ผู้ที่จับ
จองที่ดินไว้เป็นจำนวนมากแล้วในทุ่งรังสิตพยายามที่จะขยายที่ดินออกไปให้มากกว่า
เดิมเพื่อหาประโยชน์จากการให้ชาวนาเช่าที่ดิน เห็นได้จากการที่กรมหมื่นนราธิป-
ประพันธ์พงศ์ ซึ่งมีที่ดินให้เช่าในทุ่งรังสิตเป็นจำนวนมาก ได้ติดต่อขอซื้อที่จากบริษัท
ชุกคลองแลคูนาสยามอีก แต่ทางบริษัทไม่สามารถจัดที่ขายให้แกกรมหมื่นนราธิปประพันธ์-
พงศ์ได้ ท่านถึงกับเสนอให้ทางราชการปรับปรุงที่ดินทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา
ด้วยการชุกคลองใหญ่และคลองซอย ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งดังต่อไปนี้คือ จ้างบริษัทชุกคลอง

^๑ หจช, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๕๒, เรื่องที่ ๔๐๑๔ หนังสือ
เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๑๒๑
(พ.ศ. ๒๔๔๕)

^๒ หจช, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระรัชฎาภิเษกพิพัฒน์, หลวงเสนาพิทักษ์ และ
หลวงรัฐวิตรวิบูลย์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ, ๒๔ พฤษภาคม ๑๒๕.

^๓ พระยาสุรียานุวัติ, ทรัพย์ศาสตร์, หน้า ๑๕๐ - ๑๕๑.

แลคนาสยามชุก รัฐบาลชุกเอง หรืออนุญาตให้กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ เป็นผู้ชุก
ก็ได้ ให้ได้เนื้อที่สัก ๓๖๗,๐๐๐ ไร่ แล้วท่านจะซื้อที่ทั้งหมด เพื่อให้ชาวนาเช่าทำนา
โดยไม่คิดขายที่ดิน ท่านจะดำเนินการเช่นเดียวกับที่ทำในทุ่งรังสิต^๑

ในคานข้าวชาวนาผู้เช่าชาวนั้น ผลประโยชน์ที่ได้รับในปีที่สภาพดินฟ้าอากาศ
ปกติ ก็พอจะขายข้าวรวบรวมเงินไว้ส่งค่าคอกเบี้ย ค่าเช่าและเสียค่านาได้ แต่ถา
ปีใดเกิดฝนแล้งหรือฝนมากเกินไป หรือถูกสัตว์รบกวนกัดกินต้นข้าวเสียหาย ทำให้การ
ทำนาไม่ไคผลก็ต้องเป็นหนี้เจ้าของนา เพราะโคข้าวไม่พอที่จะขายเป็นค่าเช่าและ
คอกเบี้ยได้^๒ ยิ่งถ้าเหตุการณ์ทางธรรมชาติเกิดเป็นอุปสรรคแก่การทำนาติดต่อกัน
หลาย ๆ ปีแล้ว ชาวนาจะอยู่ในสภาพสิ้นหวังต้องกู้หนี้ยืมสินมากขึ้น เมื่อไม่มีทางแก้ไข
ก็อาจถึงกับทำสัญญาขายตัวเป็นลูกจ้างของเจ้าของนา ส่งบุตรหรือภรรยาไปเป็นตัว
ประกันคอยรับใช้งานเจ้าของนา^๓ ส่วนเจ้าของนาที่เข้มงวดก็เห็นว่าชาวนาไม่
สามารถจะชำระค่าเช่า คอกเบี้ยและเงินต้นไคตามกำหนดก็จะรีบยึดวัวควายซึ่งเป็น
แรงงานสำคัญในการทำนาของชาวนาแล้วบังคับให้ชาวนาทำสัญญาเช่าวัวควายของตน
ที่ถูกยึดทำนาต่อไป^๔ เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในบริเวณทุ่งรังสิต
ระหว่าง ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๗) ถึง ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) ซึ่งการทำนา

^๑ หจช. ร.๕ กษ.๕.๒/๒๕, ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่น
นราธิปประพันธ์พงษ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ๑๘ ตุลาคม ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

^๒ หจช. ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระยารัชฎาภินทพิพัทธ์, หลวงเสนาพิทักษ์
และหลวงรัฐวิตรีวิบูลย์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ, ๒๔ พฤษภาคม ๑๒๕.
(พ.ศ. ๒๔๔๘).

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

ในทุ่งรังสิตเสียหายทุกปี เพราะภัยธรรมชาติ นอกจากนี้ชาวนายังต้องได้รับความลำบากจาก "นายกองนา" * ซึ่งเป็นตัวแทนเจ้าของนาจัดการดูแลการทำนาและจัดการให้เช่านารวมทั้งเก็บค่าเช่านาให้แก่เจ้าของนาซึ่งอยู่ในกรุงเทพฯ กล่าวคือ นายกองนาซึ่งโดยทั่วไปมักเป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน^๑ มักใช้อิทธิพลที่มีอยู่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวนาและผู้เช่านาควยการขอร้องแกมบังคับแก่ชาวนาและผู้เช่าให้ช่วยทำนาให้แก่ตนในที่นาส่วนของคนในเวลาที่เป็นช่วงสำคัญของฤดูทำนา^๒ และบังคับให้ผู้เช่านาจ่ายค่าเช่านาในเวลาที่ยู่เช่ายังไม่พร้อมแต่เป็นเวลาที่นายกองจะได้ประโยชน์ คือ การบังคับให้ชาวนาจ่ายค่าเช่านาในเวลาที่มีราคาถูก การกระทำอันปราศจากความเห็นอกเห็นใจผู้เช่านาของนายกองนาก็สร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้เช่านามาก แต่เมื่อการทำนาเป็นไปตามปกติชาวนาผู้เช่านาก็พอทนทานได้ แต่ถ้าเป็นในระยะที่การทำนาไม่ได้ผลติดต่อกันหลายปี เช่น ในตอนปลายรัชกาลที่ ๕ ผู้เช่ามีความเดือดร้อนจนไม่อาจอดทนได้ต่อไปจึงพากันอพยพครอบครัว ว่างควายหนีไป^๓

* นายกองนา คือ ตัวแทนเจ้าของนามีหน้าที่คอยจัดการดูแลการเก็บผลประโยชน์จากที่นา ซึ่งเจ้าของมักอยู่ในกรุงเทพฯ โดยปกติแล้วนายกองนามักเป็นชาวนาในท้องถิ่นและมักเป็นคนมีอิทธิพลพอสมควร ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกองนาของผู้ใด จะได้รับที่นาส่วนหนึ่งให้ทำนาโดยไม่ต้องเสียค่าเช่าเพื่อแลกกับหน้าที่เป็นคนกลางระหว่างเจ้าของที่นากับชาวนาผู้เช่าที่นา

^๑ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 242.

^๒ หจช, ร.๕ กษ.๓.๑/๑๑, หนังสือพระยารัษฎานุพันธ์พินิตพิสัย, หลวงเสမ်พิทักษ์ และหลวงรัฐวิศิษฐ์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ, ๒๔ พฤษภาคม ๑๒๕. (พ.ศ. ๒๔๔๕).

^๓ เรื่องเดียวกัน.

สรุปได้ว่า การปฏิบัติอย่างไม่เห็นอกเห็นใจผู้เช่าของเจ้าของนาและ
 นายกองนาเป็นการสร้างความขัดแย้งระหว่างชาวนากับเจ้าของนาเป็นปัญหาที่ชาวนา
 ผู้เช่าไม่สามารถจะเรียกร้องให้ใครช่วยได้ สิ่งที่ต้องพิจารณาคือ ทั้ง ๆ ที่เหตุการณ์
 เกิดขึ้นเช่นนี้และยังมีที่ดินบริเวณอื่นที่ชาวนาสามารถจับจองได้อีกมาก แต่ทำไมชาวนา
 จึงพากันเข้าไปเช่าทำนาในบริเวณดังกล่าวกันมาก การที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะ
 ชาวนาโดยทั่วไปมักแก้ปัญหาเกี่ยวกับการทำนาคด้วยการอพยพย้ายที่ทำนาไปสู่ที่ใหม่ซึ่ง
 คนเห็นว่ดีกว่าที่เดิมและขณะเดียวกันก็มีปัจจัย ๒ ประการที่ทำให้ชาวนาหลงใหลเข้า
 ไปในทุ่งรังสิต แม้จะไม่ได้เข้าไปในฐานะเจ้าของแต่เป็นเพียงผู้เช่าก็ตาม ปัจจัยดัง
 กล่าวคือ การที่เศรษฐกิจการค้าข้าวกำลังเฟื่องฟู และทุ่งรังสิตเป็นบริเวณที่ได้รับการ
 จัดระบบคลองใหม่มีน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำนา นอกจากนี้การทำนาในทุ่งรังสิต
 ในระยะแรกก็ได้ผลดีกว่าที่เดิม ซึ่งทำให้ชาวนาสามารถทนรับภาระต่าง ๆ อยู่ได้ทั้ง ๆ
 ที่รู้ว่าตนเป็นฝ่ายถูก "ทำนาอยู่บนหลัง" แต่ต่อมาเมื่อการทำนาทรุดโทรมลงเพราะ
 ความบกพร่องของการจัดระบบคลอง ไม่สามารถแก้ความผิดปกติทางธรรมชาติใน
 ระยะปลายรัชกาลที่ ๕ คัดต่อกันหลายปีได้ ชาวนาก็ไม่สามารถจะทนรับภาระ ยอม
 เป็นฝ่ายเสียเปรียบต่อไปได้ ชาวนาจึงใช้วิธีแก้ปัญหาด้วยวิธีการเดิม คือพากันอพยพ
 ย้ายออกจากบริเวณที่เคยอุดมสมบูรณ์ ไปหาที่ ๆ ดีกว่ายังบริเวณอื่นต่อไป ซึ่งเป็นที่
 หัวน้วิตกของเจ้าของนาและรัฐบาลมาก

ข) ปัญหาการวิวาทแย่งชิงที่นา

จากการศึกษาพบว่า คดีวิวาทแย่งชิงที่นา เป็นคดีที่เกิดขึ้นในภาคกลาง
 มากที่สุดในระยะที่เศรษฐกิจการค้าข้าวกำลังรุ่งเรือง และเป็นคดีที่ซับซ้อนยืดเยื้อ เป็น
 ที่เข่าขวัญของชาวนาทั่วไป ความรุนแรงของคดีมีมากในบริเวณทุ่งรังสิต เขตสัมปทาน
 ของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามมากที่สุด เพื่อความสะดวกในการศึกษาเรื่องนี้ ขอแบ่ง
 กลุ่มของผู้มีผลประโยชน์ในที่ดินออกเป็น ๔ กลุ่มคือ รัฐบาล บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม
 ผู้มีทุนทรัพย์และบรรดาศักดิ์ และชาวนา คดีวิวาทเรื่องี่นาเกิดขึ้นระหว่างกลุ่มต่าง ๆ
 เหล่านี้

ความขัดแย้งอันนำไปสู่คดีวิวาทเรื่องที่ดินระหว่างกลุ่มต่าง ๆ นี้ยากที่จะแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดว่า กลุ่มใดขัดแย้งกับกลุ่มใดโดยเฉพาะ ส่วนใหญ่แล้ว คดีวิวาทจะเกี่ยวกันระหว่าง ๓ กลุ่มแรก โดยมีชวานาเป็นตัวร่วม ซึ่งอาจจะร่วมด้วยความจงใจ จำใจ หรือด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการก็ตาม แต่ขอขัดแย้งระหว่าง ๓ กลุ่มแรก ย่อมมีผลกระทบต่อชวานาอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง

คดีวิวาทเรื่องที่ดินที่เกิดขึ้นหลายคดี บางคดีใช้เวลานานนับสิบปี เฉพาะในบริเวณเขตสัมปทานของบริษัทมีเนื้อที่เป็นคดีนับแสนไร่^๑ ที่นอกเขตต่างหาก แต่โครงสร้างของการเกิดคดีเหล่านี้ มีส่วนคล้ายกัน โดยอาจแยกออกได้ดังต่อไปนี้^๒

(๑) ที่นาแปลงเดียวกันมีผู้อ้างเป็นเจ้าของ ๒ - ๓ ราย แบ่งเป็น ๓ พวกคือ

- (ก) พวกที่มีใบสำคัญของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม
- (ข) พวกที่มีใบจองของข้าหลวงกรมนา
- (ค) พวกที่มีใบเหยียบย่ำของกำนันท้องถิ่น

ทั้ง ๓ พวกนี้จะเริ่มหักล้างต่างป่าจากคนละมุมของที่ดิน โดยไม่รู้เลยว่าเป็นที่แปลงเดียวกัน ครั้นพอทำเป็นนาฟ้างขยายออกไปเรื่อย ๆ จนไปพบกันจึงรู้ว่าที่

^๑ หจข. ร.๕. กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๖, เรื่องที่ ๓๘๘๖, หนังสือพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตรพณิชการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ที่ ๕๓, ๕๓๖๔
๗๒๕๕๑๕, วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๘๕)

^๒ เรื่องเดียวกัน, และ หจข. ร.๕ กษ.๓.๑/๑๐, หนังสือหลวงโยธานิติการข้าหลวงกรมนากรุงเทพฯ รายงานการออกไปตรวจสอบส่วนความเดือดร้อนคดีแย้งที่นาในเขตคลองแสนแสบฝั่งใต้จนถึงเขตกรุงเทพฯ ที่บรรจบเมืองนครเขื่อนขันธ์ และเมืองฉะเชิงเทรา, คำบลแสนแสบฝั่งเหนือที่นอกจากบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม, ๖ สิงหาคม ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๘๕)

ทับกัน เกิดการแย่งชิงที่ดินกันขึ้น ใครมีอำนาจและอิทธิพลมากกว่าก็เป็นฝ่ายได้ครอบครองที่ดินนั้น พวกที่สู้ไม่ได้บางพวกก็เจียดไว้หรือบางพวกก็ฟ้องศาล บางคนก็หันไปอาศัยอำนาจจากต่างชาติด้วยการรับหนังสือเป็นคนในบังคับของต่างชาติ พาพวกกลับมาถูกล่าที่นาของคนอื่นต่อไป

(๒) เจ้าของนามีหลักฐานตราแดงตราจองถูกต้อง แต่ได้หักร้างดางป่าทำเป็นนาเกินเนื้อที่ที่กำหนดไว้ในตราแดง ตราจอง ผู้ที่อยู่ใกล้เคียงรุกก็แอบไปยื่นเรื่องขอจับจองที่นาที่ทำเกินนั้น เมื่อข้าหลวงจะดำเนินการออกตราจองให้ จึงเกิดข้อวิวาทระหว่างผู้หักร้างที่เกินตราจอง กับผู้ขอจองที่ใหม่ ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมซึ่งกันและกัน ข้าหลวงเองก็ไม่สามารถตัดสินให้ได้ ทั้งที่อาจรู้ว่าผู้ที่มีตราจองนั้นเป็นผู้บุกเบิกที่นั้นจริง

(๓) ชาวนาบางคนไม่มีความรู้เกี่ยวกับการถือครองที่ดิน เมื่อมีใบเหยียบย่ำจากก้านั้นแล้ว ก็คิดว่าเป็นหลักฐานแสดงกรรมสิทธิ์ที่มั่นคง คงทำนาต่อไปด้วยความมั่นใจว่าตนมีหลักฐานถูกต้องแล้ว ชาวนาอีกพวกหนึ่งมีใบจับจองถูกต้องตามกฎหมายทำนาใกล้ ๆ กัน ขณะที่ยังเป็นป่ารกต่างฝ่ายต่างก็หักร้างดางพงไปโดยไม่อาจวัดที่แน่นอนได้ เมื่อที่ป่ากลายเป็นนาเตียนแล้วถึงมีการรังวัดที่แน่นอน จึงปรากฏว่าที่นาทับกันถ้าถือตามกฎหมายที่ดิน ที่นาของพวกที่ถือใบเหยียบย่ำก็ต้องตกเป็นของพวกที่มีใบจองใหม่ทำให้เกิดความวุ่นวาย

(๔) พวกที่ขอใบเหยียบย่ำ และใบจองจากข้าหลวงเรียบร้อยแล้วแต่ยังไม่ทำที่ให้เป็นนา ปลอมให้เป็นป่าต่อไป อีกพวกหนึ่งเห็นว่าเป็นป่ารกไม่มีใครทำ ก็เข้าไปหักร้างดางป่าทำนา โดยขอใบเหยียบย่ำบ้างไม่ได้ขอบ้าง เมื่อทำนาไปได้ ๒ - ๓ ปี ที่นาเตียนมีราคาขึ้น ผู้ที่ถือตราจองเดิมก็มาขับไล่ จึงเกิดฟ้องร้องกัน

(๕) พวกที่มีใบเหยียบย่ำที่ดินแล้ว แบ่งที่ดินทำเองบ้าง ให้เช่าบ้าง โดยไม่ได้ทำสัญญาเช่ากับเจ้าหน้าที่ เนื่องจากความไม่เข้าใจ ต่อมาผู้เช่าก็ทำเรื่องขอจับจองที่ ๆ เขาเสียเอง เพราะเห็นว่า การเช่าไม่มีหลักฐานสิ่งใด

(๖) พวกหนึ่งมีแต่ใบจองที่ดิน อีกพวกหนึ่งมีที่ดินทำนาอยู่และไม่มีใบจอง แต่มีใบเสร็จเสียค่านาทุกปี ครั้นพวกหลังไปขอทำใบจอง ขณะที่เจ้าหน้าที่ปิดประกาศ ให้มีการคัดค้าน พวกแรกก็มาแสดงความเป็นเจ้าของด้วยการแสดงใบจองว่าได้จับจองไว้อก่อน

(๗) พวกที่ถือใบจองไว้แล้วไม่ทำ ปล่อยให้คนอื่นเข้ามาทำร้างป่าจนเป็นนาฟาง แล้วจึงถือใบจองไปแสดงความเป็นเจ้าของจะเอาค่าเช่าผู้ที่ทำนาก็ไม่ยอม ผู้มีใบจับจองเห็นสู้ไม่ได้จึงเอาใบจองไปขายให้แก่คนในบังคับต่างชาติ ให้ใช้กำลังคนในบังคับต่างชาติมาบังคับแย่งชิง

(๘) พวกที่จองนาไว้แล้ว พอได้ข่าวการชุกคลองในบริเวณที่จับจองก็รีบทำให้เป็นนาฟาง มากบ้างน้อยบ้าง ส่วนพวกที่ลงชื่อซื้อจากผู้ชุกคลองไว้ก็ไล่ติดตามแนวคลอง พวกนาจองก็ทำนารุกเข้ามาหาคลอง พวกนาคลองก็ทำนาจากคลองลึกเข้าไปบนฝั่งจนไปชนกัน เกิดเป็นคดีฟ้องกัน ๕ - ๖ ปีก็ยังไม่เสร็จ

(๙) พวกนาคลองกับนาคลองด้วยกันเองวิวาทกัน กล่าวคือ คลองหนึ่งชุกมานานแล้ว ผู้ที่ลงชื่อที่ริมคลองมิได้ทำนาเต็มเนื้อที่ที่จอง ต่อมามีการชุกคลองใหม่ ผ่านเข้าไปในที่นั้น ผู้ที่ขอซื้อจากการชุกคลองใหม่ก็ทำที่นั้นเป็นนาฟางขึ้น พอพวกใหม่ทำที่นั้นเป็นนาคี พวกก่อนก็มาขับไล่จะทำเอง เกิดการวิวาทแย่งชิงที่นากันทำทุกปี เช่น คลองนครเนื่องเขตชุกมาราว ๒๐ ปีแล้ว ผู้จองก็ไม่ทำนาให้หมดคที่จอง ปล่อยให้ป่ารากอยู่ ครั้นต่อมาก็มีการชุกคลองหลวงแพ่งผ่านไปในที่ป่าของผู้จองคลองนครเนื่องเขต ก็มีผู้มาขอซื้อที่แล้วทำเป็นนาขึ้น พวกเก่าก็มาขับไล่ จึงเกิดปัญหาขึ้นดังกล่าว

เนื่องจากคดีวิวาทเรื่องที่ทำนามีมากมาย แต่มีลักษณะโครงสร้างที่คล้ายกัน ดังกล่าวมาแล้ว และเป็นการเสียเวลาเกินไปที่จะกล่าวถึงคดีวิวาททุกคดีอย่างละเอียด ผู้เขียนจึงขอกล่าวถึงเฉพาะคดีสำคัญ ๆ ที่มีผลกระทบถึงชาวนาส่วนใหญ่เท่านั้น

คดีหลวงวาทิตบรเทศและพวกผู้มีบรรดาศักดิ์กับบริษัทและชาวนา

(พ.ศ. ๒๔๓๗ - ๒๔๔๓)

เกิดขึ้นบริเวณทุ่งแสนแสบฝั่งเหนือระหว่างคลองรังสิตกับคลองหกวาสายล่าง บริเวณที่เกิดคดี ได้แก่ ตำบลทุ่งคู ลำแบนคักยาคร ลำอีเกาะ ลำไทร และไม้ของโพ ปัญหาที่ดินที่เกิดคือการอ้างกรรมสิทธิ์ครอบครองที่นาทับที่กัน ทั้งนี้เพราะบริเวณดังกล่าวยังรกร้างว่างเปล่า ชาวนาส่วนใหญ่เข้าบุกเบิกทำเป็นนาโดยไม่มีหลักฐานการจับจองตามกฎหมาย ครั้นบริษัทซุกคลองเข้าไปทำให้ที่ดินบริเวณนี้เป็นที่ที่มีผู้ต้องการมาก จึงหาทางไขข้อข้องของกฎหมายและการทำงานอย่างบกพร่องของพนักงานออกตราจอง เพื่อครอบครองที่ดินไว้คักหน้าบริษัท^๑ ในลักษณะที่เรียกว่า "ใครมีมือยาวสาวได้สาวเอา"^๒

ในปี ร.ศ. ๑๐๘ (๒๔๓๒) หลวงวาทิตบรเทศได้ซื้อว่าเป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่แถบคลองประเวศบุรีรมย์^๓ ระยะเวลา ๒ - ๓ ปี ต่อมาหลวงวาทิตบรเทศก็ขยายความเป็นเจ้าของที่ดินขึ้นไปทางเหนือในเขตทุ่งรังสิตของบริษัทซุกคลองแลคูนาสยาม

บริษัทซุกคลองแลคูนาสยาม ได้ยื่นเรื่องราร้องเรียนต่อรัฐบาล เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๓ ว่ามีผู้มีบรรดาศักดิ์เข้าไปจับจองนาคักหน้าก่อนที่

^๑ หจข, ร.๕/๑ น.๔๑.๔/๑๑, รายงานพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองกราบทูลกรมหมื่นนเรศวรราชฤทธิ เรื่องที่ดินทุ่งตะวันออก แขวงกรุงเทพฯ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบริษัทซุกคลองแลคูนาสยาม, ๕ มิถุนายน ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗)

^๒ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 122.

^๓ หจข, ร.๕ กษ.๓.๓/๑๐, หนังสือหลวงวาทิตบรเทศกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ๑ มีนาคม ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

บริษัทชุกคลงไปถึง ชาวนาที่ขอซื้อที่นากับบริษัทแล้ว ไม่สามารถทำน้ายังที่ดินที่
บริษัทกำหนดให้ได้เพราะมีผู้มาห้ามไว้ บางรายถึงกับเอาข้าวมาหว่านในที่ที่ชาวนา
ผู้ซื้อที่ดินจากบริษัทได้ไว้ ครั้นบริษัทขอตรวจหลักฐานจากผู้ถือสิทธิ์ครอบครอง
เหล่านั้นก็ไม่ยอมให้ดู บางคนก็ยอมรับว่าไม่มีตราแดง ตราจอง ทางบริษัททราบว่า
มีการทำตราแดงตราจองปลอมกันมาก ขอให้กระทรวงเกษตรพาณิชย์การส่งข้าหลวง
ไปไต่สวนชำระความคืบ ทางกระทรวงเกษตรฯได้ส่ง นายสอน (สร) แม่กอง
กลีการเป็นข้าหลวงไปตรวจสอบตามหนังสือลงวันที่ ๗ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๓^๒ ในเดือน
กรกฎาคมปีเดียวกันนี้เอง กระทรวงเกษตรฯก็ได้รับคำร้องทุกข์ของชาวนา ๑๘ คนว่า
ได้ถูกพรรคพวกของหลวงวาทิตยรเทศกับขุนนางในกรุงเทพฯอีก ๒ คน รวมมีจำนวน
ราว ๓๐ คน มาบังคับให้พวกชาวนาออกจากที่นาซึ่งตนได้ทำนาเก็บเกี่ยวข้าวมาถึง
๒ ครั้งแล้ว หลังจากนั้นกลุ่มบุคคลดังกล่าวก็เข้าแย่งทำนาเสียเอง^๓

การตรวจหลักฐานกรรมสิทธิ์ที่ดินตามที่บริษัทชุกคลงแลคนาสยามฟ้องแก่
กระทรวงเกษตรฯ ของข้าหลวงครั้งนี้พบว่า มีผู้มีบรรดาศักดิ์และข้าราชการหลายท่าน
ได้อ้างกรรมสิทธิ์ในที่ดินบริเวณดังกล่าว ไต่แก ข้าหลวงวาทิตยรเทศ หม่อมเจ้าปรีดา

^๑ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๖, เรื่องที่ ๓๘๓๕,
จดหมายพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์, ม.ร.ว.สุวพรรณ และหลวงปฏิบัติราชประสงค์
ถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ๒๔ พฤษภาคม ๑๑๓ (๒๔๓๗)

^๒ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๖, เรื่องที่ ๓๘๓๕,
หนังสือเจ้าพระยาพลเทพ ถึงพระยาพิทักษ์ทวยหาญ ผู้ว่าราชการเมืองปทุมธานี,
๗ มิถุนายน ๑๑๓.

^๓ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๖๒, เรื่องที่ ๒๔๘๓,
คำร้องทุกข์ของชาวนา ๑๘ คน ถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ
๒ กรกฎาคม ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗).

จหมื่นสุรฤทธิ หลวงสารภรณ์ หม่อมหลวงวัด หม่อมราชวงศ์เชย หลวงเสนานนท์ หลวงจัตตุรงค์ แต่บุคคลกลุ่มนี้ไม่ยอมให้ข้าหลวงตรวจใบสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดิน^๑ นอกจากนี้กลุ่มบุคคลผู้มีบรรดาศักดิ์ก็กล่าวอ้างได้ใช้วิธีต่าง ๆ เช่น หลวงวา- ทิตบรรเทศ ได้พาพรรคพวกไปโถกโลมโรงนาของชาวนาในบริเวณนั้น ไม่ให้เอาควาย ออกจากโรงนาไปกินหญ้าหรือไถนาได้ หรือไม่พอใจใครก็เรียกไปเขียน ว่าเป็นการ ล้างสน^๒ รายงานของข้าหลวงพบความจริงว่า

...ราษฎรพวกนั้นมีควมกลัวท่านผู้มีบรรดาศักดิ์ตั้งหนุกับแมว พวกราษฎร ทั้งหลายได้พูดวาทนาซึ่งได้ทำเป็นพวงไวบบางแลวใน ศก^{๒๓} ๑๑๓ นี้ ต้องถูกริบ หาไคทำนาในที่นั้นไม ผู้ที่คือตั้งไมออกจากที่นา ผู้มีบรรดาศักดิ์จับตัวมาเขียน เสียก็มี คนที่ขึ้นอยู่ในที่นั้น ชันกระบือก็ไม่มีทางออกจากโรงไค อาไคไรยไคแต่ ความลำที่เป็นทางเรือไปมาเท่านั้น คุณาเวทนาแกราษฎรยิ่งนัก...

ในเดือนธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ (๒๔๓๗) นั้นเอง กลุ่มผู้มีบรรดาศักดิ์พร้อม ควบชาวนารวม ๑,๕๔๑ ชื่อก็ถวายฎีกากล่าวโทษบริษัทชุกคลองแลคนาสยามบ้างว่า บริษัทเอาที่นาที่ผู้รอมบุกเบิกไว้ไปขายแก่คนอื่นและการที่บริษัทชุกคลองในทุ่งรังสีนั้น เป็นการสกัดน้ำที่เคยไหลมาจากทางเหนือให้พวกคนไคทำนาในบริเวณดังกล่าวมาตั้ง

^๑ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๔๖, เรื่องที่ ๓๔๓๕, รายงานการตรวจตราแดง ตราจอง ที่นาในเขตคลองบริษัทของนายสอนแมกกอง กสิการเสนอต่อ พระประชาชีพบริบาล ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ ๑๕ กรกฎาคม ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗)

^๒ เอกสารเดียวกัน, หนังสือบริษัทชุกคลองถึงพระยาศุรศักดิ์มนตรี เสนาบดี กระทรวงเกษตราธิการ, ที่ $\frac{๕๓}{๕,๑๕,๔,๑๓}$ ๑๕ กรกฎาคม ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗)

^๓ เอกสารเดียวกัน, รายงานการตรวจ ตราแดง ตราจอง ที่นาในเขต คลองบริษัทของนายสอนแมกกองกสิการ เสนอต่อพระประชาชีพบริบาล ปลัดทูลฉลอง กระทรวงเกษตราธิการ, ๑๕ กรกฎาคม ๑๑๓.

๕ - ๑๐ ปีแล้วต้องขาดแคลนลง นอกจากคลองตังกกล่าวไม่มีประโยชน์สำหรับพวก
ผู้ถวายฎีกาทั้งหมดแล้ว บริษัทยังข่มขู่จะเก็บเงินจากเจ้าของที่ดินซึ่งจับจองมานาน
๕ - ๑๐ ปีแล้วอีกด้วย^๑

ชาวนาที่มีชื่อในฎีกาที่ผู้มีบรรดาศักดิ์ค้ำนำถวายนั้น แยกออกได้เป็น ๒ พวก
ใหญ่ ๆ คือ พวกแรกเป็นพวกที่จำใจ เพราะถูกบังคับ กับพวกที่ถูกอ้างชื่อ โดยไม่รู้
เรื่องด้วยซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ดังเช่นกรณีนายทวมถูกหม่อมราชวงศ์เชย "ลัก" จด
ชื่อตนและภรรยาลงในฎีกา^๒ อีกพวกหนึ่งเป็นชาวนาที่เข้าจับจองที่นาไว้โดยมีใบจอง
ซึ่งออกให้โดยข้าหลวงกรมนาอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่จะก่อนหรือหลังพระราชทาน
พระบรมราชานุญาตให้บริษัทขูดคลองชาวนาไม่ทราบ บริษัทก็ถือว่าใบจองเหล่านั้นเป็น
โมฆะ เพราะออกหลังจากที่บริษัทได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต บริษัททำจึง
บังคับให้ชาวนาเหล่านั้นซื้อที่นานั้นจากบริษัท สำหรับผู้ที่ไม่ยอมเพราะถือว่ามิใบจอง
ถูกต้อง บริษัทก็ใช้วิธีบังคับที่รุนแรง คุกคามให้คนซึ่งขูดเข้าไปในนาซึ่งตนชาว
กำลังงอกงามให้เกิดความเสียหาย^๓ หรือบังคับให้ชาวนาที่มีหลักฐานถูกต้องตาม

^๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๑ ฎีการ้องทุกข์ของข้าราชการ ๓๒ คน ราษฎร
๑,๕๐๕ คน, ๑๔ ธันวาคม ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) : และ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๑
หนังสือฎีกาขูดเกลาดถวายของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์, หม่อมราชวงศ์สุวพรรณ,
พระปฏิบัติราชประสงค์ ที่ $\frac{๓๒๕}{๔/๖/๖/๑๔}$, ๖ กันยายน ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๔๒).

^๒ ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๔, หนังสือนายทวมถึงกรรมการตรวจนารายวิวิาท,
๑๔ มีนาคม ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) และมีหนังสือของชาวนาผู้มีชื่อในฎีกาหลายคนถึง
กรรมการตรวจนารายวิวิาท ชี้แจงว่าตนถูกบังคับให้ลงชื่อบ้าง ถูกแอบอ้าง เอาชื่อ
มาลงโดยไม่รู้อย่าง ลงชื่อโดยไม่รู้ว่า เป็นฎีกาเรื่องอะไรบ้าง

^๓ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๑๒, คำให้การของนายกลิ่นผู้ถือโฉนดตราจอง
ขุนทิพเสนา ต.ลำสะทะกาน ทุ่งบางเขนเหนือ ตอกรรมการ ณ ศาล ที่ทำการ
กระทรวงเกษตรพานิชการ, ๑๔ ธันวาคม ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

กฎหมาย ต้องทำสัญญาเช่าที่นั่นกับทางบริษัท ชาวนามีความเกรงกลัวอำนาจของ
ยอมทำสัญญาเช่าที่นั่นที่ตนเป็นผู้จับจองบุกเบิกนาค้วยตนเองและมีใบจองซึ่งออกโดย
ข้าหลวงอย่างถูกต้อง ในอัตราไร่ละ ๒ ถึง ถึงละ ๔๐ ทะนานต่อปี ชาวนาพวกที่
ได้รับความกดขี่ข่มเหง จากทางบริษัทเหล่านี้ ได้ไปลงชื่อในฎีกาของหลวงวาทิตบรเทศ
และมีผู้มีบรรดาศักดิ์ ค้วยหวังว่าคงจะช่วยให้ตนได้รับที่ดินซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของตนคืน^๒

จากผลการสอบสวนของกรรมการซึ่งมีนายสอนเป็นหัวหน้า ทำให้รัฐบาลตั้ง
คณะกรรมการเพื่อทำการไต่สวนหาความจริงในคดีนี้ต่อไป คณะกรรมการดังกล่าว
ประกอบด้วย พระยารวเรศศักดิ์การุช พระยาประชาชีพบริบาล และหลวงสุนทรโกษา^๓
ผลของการสอบสวนคณะกรรมการชุดนี้พบว่า กลุ่มผู้ยื่นฎีกานั้นหาได้มีตัวผู้ลงชื่อทั้งหมด
ไม่ ชื่อของชาวนามีในฎีกานั้นส่วนใหญ่เป็นการลักเอาชื่อมาใส่ของกลุ่มผู้มีบรรดาศักดิ์
เสียมาก นอกจากนี้คณะกรรมการยังได้พบว่า กลุ่มบุคคลดังกล่าวได้กระทำการฉ้อโกง
ที่นาของชาวนาจำนวนมากมายค้วยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งการข่มขู่รังแกชาวนา
จนกระทั่งทนไม่ไหว ต้องยอมยกที่ให้แก่มุคคัลดังกล่าว รัฐบาลเห็นว่าเรื่อง
ราวเกี่ยวกับคดีนี้มีความซับซ้อนและรุนแรงมาก เป็นที่หวาดหวั่นแก่ชาวนาทั่วไปและ
เป็นทางให้ชาวนาที่ถูกกดขี่หันไปพึ่งอำนาจต่างประเทศ ค้วยการเข้าอยู่ในบังคับของ
ต่างชาติ เพื่อขอความคุ้มครองเป็นการ "หาอำนาจต่างประเทศเข้ามาเกี่ยวข้องใน

^๑ เอกสารเดียวกัน, คำให้การของนายอิม เลขสังักกรมพระกลาโหมต่อ
กรรมการที่ศาลกระทรวงเกษตราธิการ, ๕ ธันวาคม ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘).

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๑, หนังสือฎีกาทูลเกล้าถวายของพระองค์เจ้า
สายสนิทวงศ์, หม่อมราชวงศ์ สุวพรรณ, พระปฏิบัติราชาประสงค์, ที่ $\frac{๓๒๕}{๔/๖/๖/๑๘}$,
๖ กันยายน ๑๑๘.

^๔ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๑, พระราชหัตถเลขาธิราชกาลที่ ๕ ถึง พระยารวเรศ-
ศักดิ์การุช, ๑๐ ตุลาคม ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘).

บ้านเมือง"^๑ รัฐบาลจึงให้ตั้งคณะกรรมการศาลรับสั่งพิเศษ ทำการทั้งฝ่ายตุลาการ และตุลาการชั้นพิจารณาคดีนี้โดยเฉพาะ ให้เพิ่มคณะกรรมการใหม่เข้ากับคณะกรรมการชุดเดิมอีก ๒ คน คือ พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ฝ่ายนครบาล ซึ่งรู้จัก ทองที่ดี และพระวิภาคภูวคัล (James Macathy) เจ้ากรมแผนที่ร่วมทำการ สอบสวนควย^๒ ผลของการสอบสวนของกรรมการพบว่ากลุ่มหลวงวาทีคยรเทศและผู้นี้มีบรรดาศักดิ์ได้ทำการโหดร้ายทารุณแก่ชาวนาที่หลวงวาทีคยรเทศต้องการแย่งชิงที่นาอย่างรุนแรง (ซึ่งจะได้กล่าวถึงความยากลำบากของชาวนาที่ได้รับจากการกระทำของกลุ่มผู้มีบรรดาศักดิ์กลุ่มนี้ในตอนท้าย) คณะกรรมการได้มีความเห็นว่า

...บรรดาศักดิ์สำคัญแลหลักฐานทั้งหลายซึ่งได้ไต่สวนมาแล้วนี้ก็อยู่ในฟังได้ว่า หลวงวาทีคยรเทศ มีนราชนพิทักษ์ นายสองเมือง คบคิดกันทำตราจองจำนวนปีจอ ปีชวดล้มฉันทูตึกนั้น ก็เห็นว่าเป็นใบเสร็จทุจริตคิดขอโกงปกปิดป้องกัน เพื่อจะยึดถือหวงห้ามเอาที่แผ่นดินโดยหลักฐานอันไม่เป็นการสุจริตเช่นนี้อยู่ในความผิด...^๓

^๑ หจข, ร.๕ กษ, หนังสือเก่า, เล่มที่ ๔๖ เรื่องที่ ๓๔๓๘, ลายพระหัตถ์ พระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ, ที่ ๘/๓๓๔๒, ๔ สิงหาคม ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๓) : และ หจข, ร.๕ กษ., แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๔๖, เรื่องที่ ๓๔๓๘, รายงานการตรวจตราแดง ตราจอง ๑๕ กรกฎาคม ๑๑๓.

^๒ หจข, ร.๕ กษ, ร.๕.๔/๑, พระราชหัตถ์เลขารัชกาลที่ ๕ ถึงพระยา วรเคชศักดิ์อาวุธ, ๑๐ ก.ค. ๑๑๔, และ หจข, ร.๕ กษ, ร.๕.๔/๑ หนังสือฎีกาทูลเกล้า ถวายพระองค์เจ้าสายสนธิวงศ์, ม.ร.ว.สุวพรรณ พระปฏิบัติราชประสงค์, ที่ ๓๒๕ ๖ ก.ย. ๑๑๔. (พ.ศ. ๒๔๔๒). ๘/๖/๖/๑๔

^๓ หจข, ร.๕ กษ, ร.๕.๔/๑๖, คำตัดสินของศาลกรรมการตรวจตัดสินที่นา, ๓ กุมภาพันธ์ ๑๑๔ (๒๔๓๔)

คณะกรรมการฯ ได้คัดสรรให้เจ้าหน้าที่ที่ทำตราจองปลอมให้แก่หลวงวาทิต-
 ปรเทศกับพวก คือ หมื่นราชพิทักษ์อำเภอดูกำกับ กับพันทองเสมียน ทองถอกออกจาก
 ราชการ เอาตัวเป็นไพร่ แล้วให้จำใจแต่ทั้ง ๒ คนตายแล้วจึงให้ทองโทะ ส่วนหลวง
 วาทิตปรเทศ เป็นผู้คิดทำตราจองปลอมเอาไปขายให้ผู้อื่น แล้วเอาใบเสร็จค่านา
 คนอื่นมาหลอกลวงกรรมการว่าเป็นใบเสร็จของตนเอง ให้ถอกออกจากราชการแล้ว
 คืบหน้าให้หลวง ส่วนผู้ที่ร่วมกับหลวงวาทิตปรเทศให้ทวนควยลวคหนึ่ง ๒๕ ที่ ถ้างทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้ามีให้ทวนควยลวคหนึ่ง ให้ลอยโทษทวน ๓ ที่ต่อแสน ๆ ละ ๔ บาท
 สำหรับตราจองปลอมให้เรียกมาทำลายเสีย ชนวนาที่ไค่ทำนาในที่นั้นที่มีชื่อและจำนวน
 นาปรากฏในแผนที่ที่กรมแผนที่ไค่ทำไว้ในชั้นกรรมการเคมั้น ไม่มีตราจองตามพระราช-
 บัญญัติ แต่ตามมีความต้องการจะทำในที่นี้ควรให้กลับเข้ามาทำในที่เคม ถ้าเป็นเขตใน
 พระบรมราชาญาตของบริษัทชาวานานี้ก็ควรทำตามพระบรมราชาญาตที่ให้แก่บริษัท
 ไว้ กลุ่มผู้แพ้ไม่พอใจคำตัดสิน ไค่ยื่นร้องว่าคำตัดสินของคณะกรรมการไม่ยุติธรรม^๒
 เสนาบคีสภาจึงไค่ทำการวินิจฉัยคำตัดสินของกรรมการอีกครั้ง เห็นด้วยกับคำตัดสิน
 ตามด้วยทกกฎหมายของกรรมการทุกประการ แต่เห็นว่า

...ผู้ที่มีความผิดทั้งปวงนั้น เมื่อไค่คัดสรรให้เป็นผู้แพ้คดีคืบหน้า แล้ใช้ทรัพย์
 ผู้เป็นเจ้าของนาเคมควยส่วนหนึ่งแล้วโทษนั้นก็แรงอยู่เพราะฉะนั้น ไค่ยกโทษ
 ที่กรรมการวางบทมานั้นเสีย ให้แต่ปรับโทษหลวงวาทิตปรเทศ เจ้าหมื่นไว-
 วรรณารด พระสรราชย์สฤงคิกการ หม่อมเจ้าปรีดา หลวงอำนาจณรงค์ราช

^๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๒๓, คำตัดสินของศาลกรรมการตัดสินที่นา,
 ๓ พฤษภาคม ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๕).

^๒ หจข, ร.๕ กษ, แผนกบริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๑, เรื่องที่ ๑๐, คำพิพากษา
 คำตัดสินแห่งเสนาบคีสภาในเรื่องคดีที่นา ขึ้นทูลเกล้าถวายฎีกา หองเสนาบคีสภาในพระ
 บรมมหาราชวัง, ๒๓ มิถุนายน ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๕) [คัดจากราชกิจจานุเบกษา
 เล่ม ๑๓ แผ่นที่ ๑๕, ๑๒ กรกฎาคม ๑๑๕ หน้า ๑๖๑.]

หม่อมราชวงศ์เชย หลวงอุปนิษิตสารบรรณ หลวงราชครูรักษ ขุนอมรศักดิ์คา-
วูชิ พระฤทธิเคชะ ขุนรักษานาเวศ มะทับ นายเพชร นายเจริญ นายฝั่ง
ผู้เอาความเห็นจมารองฎีกาไต่ถามในการพิจารณาในสุสานกลาวเท็จ เป็นขอ
ละเมิดโดยบรรดาศักดิ์แห่งตนจึงทุก ๆ คน ๆ ละลาหนึ่ง...

การที่หลวงวาทิตบร เทศกับพรรคพวกได้ออโง่งที่นาของชาวนามาเป็น
เวลานานหลายปี ด้วยวิธีการที่ป่าเถื่อนรุนแรง บางรายนอกจากเสียทรัพย์สินแล้วยัง
ขาดเจ็บถึงเสียชีวิตก็มี แต่ได้รับโทษเพียงคืนที่นาให้แก่ชาวนา ชดใช้ค่าเสียหาย
และถูกปรับตามบรรดาศักดิ์เท่านั้น ผู้เขียนเห็นว่าเป็นโทษที่เบาเกินไป ไม่สมกับ
ความทุกข์ทรมานของชาวนาที่ได้รับจากการกระทำของบุคคลกลุ่มนี้

อย่างไรก็ตามคดีหลวงวาทิตบร เทศก็ยังไม่ยุติไต่ถามคำพิพากษาคัดสินของ
เสนาบดีสภา และกรมการไตสวน เพราะตามคำพิพากษาคัดสินใหญ่แพคดี รื้อโรง
เรือนออกจากที่นาภายใน ๑๕ วันนับจากวันตัดสินคดี^๒ นี้มีได้กำหนดแน่ชัดว่าที่ใดบ้าง
มีบริเวณมากน้อยเท่าใด และการขับไล่ก็มีได้คำนึงถึงว่าตัวผู้แพคดีเป็นเพียงเจ้าของ
นาที่อยู่ในกรุงเทพฯ ส่วนที่อยู่ในที่นานั้นเป็นชาวนาผู้เช่าที่ดิน หรือซื้อที่ดินจากกลุ่มผู้
แพคดีด้วยความไม่รู้ เรื่องว่าเป็นที่ที่กำลังอยู่ในระหว่างคดี มีไชยธรรมทำผิดกับผู้แพคดี
ทุกคนไป นอกจากนี้การที่คำพิพากษาคัดสินใหญ่แพคดีออกไปจากที่ดินนั้น เป็นระยะฤดูทำนา
ชาวนาที่เช่าที่และซื้อที่ดินต่างได้รับความลำบากมากถ้าจะถูกไล่ออกไป ทำให้ทาง

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๒๗, คำสั่งบังคับของศาลกรมการใหญ่แพคดี
ที่นาวิวาททุ่งคู คลองแสนแสบ ปฏิบัติตามคำสั่งแก้ชากของที่ประชุมเสนาบดีสภา,
๑๘ กรกฎาคม ๑๑๕ (๒๔๓๕)

ราชการต้องงคงการขับไล่ไวก่อน^๑ ด้วยการไกล่เกลี่ยใหญ่แพคคีและผู้ที่ทำนายอยู่ใน
ที่ดินที่ตองคืนที่นาใหญ่ชนะจ่ายค่าเช่านาให้แก่ชาวนาที่ไควางเงินซื้อที่กับทางบริษัท
จนกว่าจะได้เก็บเกี่ยวข้าวในที่นั้นเสร็จเสียก่อนค่อยมอบให้แก่ผู้ชนะต่อไป ซึ่งผู้
ออกเงินไวต่อทางบริษัทก็ยินยอม^๒ เรื่องขับไล่ผู้แพออกไปเลยเจียบไปจนบริษัทชุด
คลองแลคนาสยามตองทำฎีกาเร่งให้รัฐบาลขับไล่ชาวนาออกไปจากที่ของผู้แพอีกครั้ง
ในปี ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓)^๓ และจากการยื่นฎีกาของบริษัทในครั้งนี้ ทาง
ราชการไคส่งกองตระเวนไปร่วมกับบริษัททำการขับไล่ชาวนาออกจากที่ดินอย่างรุนแรง
ด้วยวิธีการเผาโรงนาของชาวนา^๔ เป็นการสร้างความขมขื่นให้แก่ชาวนาที่
ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีนี้อีกครั้งหนึ่ง (ซึ่งจะได้กล่าวในตอนท้าย) พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงไม่พอพระทัยมาก ทรงสั่งให้กรมหลวงนเรศวรฤทธิ
ทรงสอบสวนความคยพระองค์เอง ถ้าเป็นจริงให้กระทรวงนครบาลชคใช้ให้ชาวนา

^๑ หจข, ร.๕ กษ, แผนกบริษัทชุดคลอง, เล่มที่ ๑, เรื่องที่ ๑๐,
หนังสือบริษัทชุดคลองแลคนาสยาม ถึงพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวง
เกษตราธิการ, ที่ ๓๒๘/๑๑๘, ๑๘ กันยายน ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓), และ หจข,
ร.๕ กษ.๘.๔/๑, หนังสือฎีกาทูลเกล้าถวายของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์, ม.ร.ว.
สุวพรรณ, พระปฏิบัติราชประสงค์, ที่ $\frac{๓๒๕}{๘/๖/๖/๑๘}$, ๖ กันยายน ๑๑๘ (๒๔๔๒)

^๒ หจข, ร.๕ กษ.๘.๔/๑, หนังสือฎีกาทูลเกล้าถวายของพระองค์เจ้าสาย-
สนิทวงศ์, ม.ร.ว.สุวพรรณ, พระปฏิบัติราชประสงค์, ที่ $\frac{๓๒๕}{๘/๖/๖/๑๘}$, ๖ กันยายน
๑๑๘ (๒๔๔๒)

^๓ หจข, ร.๕ กษ, แผนกบริษัทชุดคลอง, เล่มที่ ๑, เรื่องที่ ๑๐,
หนังสือบริษัทชุดคลองแลคนาสยามถึงพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวง
เกษตราธิการ, ที่ ๓๒๘/๑๑๘, ๑๘ กันยายน ๑๑๘ (๒๔๔๓)

^๔ เรื่องเดียวกัน.

ผู้เสียหาย^๑ ผลการสอบสวนเห็นว่า กองตระเวนกับบริษัททำรุนแรงเกินกว่าเหตุจริง จะต้องชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายที่ไม่ได้เกี่ยวข้องในคดีนี้^๒ แต่ผลของการพิจารณาไต่สวนก็เจ็บหายไปแล้วกับว่าคดีหลวงวาทิตบรเทศยุติไปโดยปริยาย ซึ่งเป็นคดีที่ใช้เวลายาวนานถึงประมาณรวม ๑๐ ปี

ความลำบากที่ชาวนาได้รับจากการกระทำของหลวงวาทิตบรเทศกับพวก
และบริษัท

จากคำให้การของกำนันและนายอำเภอในท้องที่ ๆ เกิดคดีวิวาทได้ยืนยันว่า หลวงวาทิตบรเทศและพวกเพิ่งเข้าไปตั้งทำนาบริเวณนั้นเมื่อราว ร.ศ. ๑๐๘ - ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๓๕) นี้เอง ส่วนชาวนาที่หลวงวาทิตกับพวกอ้างว่ามาทำนาในที่นาของตนนั้นได้ทำนามาก่อนนั้น^๓ นับตั้งแต่หลวงวาทิตกับพวกเข้าไปตั้งโรงนาในบริเวณดังกล่าวก็เริ่มคดโกงที่ดินของชาวนาที่หักกลางทางป่าทำนาไว้ด้วยวิธีการซับซ้อนมากพอจะแยกวิธีการของหลวงวาทิตบรเทศกับพวกออกได้เป็น ๓ ประการ คือ

^๑ หจช, ร.๕ กษ, แผนกบริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๑, เรื่องที่ ๑๐, สำเนาพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ถึงกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล, ที่ ๑๘, ๘๑๖, ๑๕ กันยายน ๑๑๘ (๒๔๔๓)

^๒ หจช, ร.๕ กษ, แผนกบริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๑, เรื่องที่ ๑๐, หนังสือหม่อมเจ้าสง่างาม กับพระยามหาโยธา กราบทูลกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล, ที่ ๑๓/๓๘, ๑๑ ตุลาคม ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓)

^๓ หจช, ร.๕ กษ.๘.๔๖/๑๐, ถอยคำให้การของกำนันพันต่อพระวภาคภูวคด เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๓๘), และ หจช, ร.๕ กษ.๘.๔ ก/๑๐, หนังสือหมื่นรักษามบุรี อำเภอคำบลทุ่งบ้านคู ทราวยกดินถึงกรมการตรวจนารายวิวาท, ๓๑ เมษายน ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

- (๑) ใ้ความบกพร่องของกฎหมายเป็นเครื่องมือ
- (๒) ใ้ศาลเป็นเครื่องมือ
- (๓) ใ้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือ
- (๑) ใ้ความบกพร่องของกฎหมายเป็นเครื่องมือ

หลวงวาทิตบรเทศ ใ้ก้านทองที่สำรวจว่าที่นาของชาวนารายใด มีแต่ใบเหยียบย่ำ ไม่มีตราจอง ใ้จกจำนวนที่นาและที่ข้างเคียงมาให้หลวงวาทิตบรเทศ แล้วหลวงวาทิตบรเทศก็ไปทำใบจองปลอมใ้แก่วัน* กว่าวันพระบรมราชานุญาติใ้บริษัท ชุกคลองแลคูนาสยาม ชุกคลองด้วยความร่วมมือของหมื่นราชพิทักษ์ซึ่งเป็นอำเภอกำกับ เสนา** ออกตราจองมาหลายปี และเป็นใ้รู้จักชอบพอกับเสนาเก่า ๆ หลายคน

นายสองเมืองซึ่งมีตราข้าหลวงที่แก่กว่าปีใ้บริษัทชุกคลอง และ นายเลื่อมมีแสตมป์และแบบพิมพ์ใบจอง หลวงวาทิตบรเทศใ้เงินสินบนแก่บุคคลดังกล่าวเป็นจำนวนคนละเท่าใดหลักฐานไม่ปรากฏ สำหรับหมื่นราชพิทักษ์นั้นหลวงวาทิตบรเทศใ้สร้างเรือนใ้เป็นสินบน ๑ หลัง ที่หลังวัดราชนัคคา เดิมนั้นหมื่นราชพิทักษ์

* หจข, ร.๕ กษ.๕.๘ ก/๑๓, คำใ้การก้านพัน ก้านทองที่เรื่องใบ เสร็จใ้ข้าราชการราษฎรทำนาใ้เป็นใบ เสร็จสำหรับใ้ถูกคองกับตราจอง หรือประการใ้ใ้การตอกรมการ ๗ ศาล ที่ใ้การกระทรวงเกษตรพณิชการ, ๓ เมษายน ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

* ก่อนวันพระราชนานพระบรมราชานุญาติใ้บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม

** ผู้ทำหน้าใ้เก็บเงินค่านาและออกหลักฐานกรรมสิทธิ์ที่ดินใ้แก่ชาวนาโดย มีดวงตราใ้ทางราชการมอบใ้สำหรับประทับใ้หลักฐานกรรมสิทธิ์ที่ดิน

เขาคักแถวอยู่ที่ถนนสี่กั๊กพระยาศรี^๑ ในการออกตราจองปลอมนี้ หลวงวาทีตบรเทศ
ไม่ได้ชื่อตัวเองทั้งหมด แต่ใส่ชื่อผู้มีบรรดาศักดิ์ที่เป็นคนรู้จักและร่วมมือกันรวมทั้งคน
ของหลวงวาทีตบรเทศด้วย นอกจากนี้ยังมีการลักเอาชื่อคุณจอมมารคำชุ่มใส่ลงไป
ในใบจองด้วย^๒

หลังจากทำใบจองปลอมสำเร็จแล้ว หลวงวาทีตบรเทศได้จัดเลี้ยงพรรค
พวกเพื่อนฝูงที่เป็นข้าราชการที่สนิทสนมคุ้นเคยกับประมาณ ๑๐ คน คำให้การของ
นายไผ่ซึ่งเป็นผู้รู้เห็นอย่างใกล้ชิดในร้านะคนยกอาหารในการเลี้ยงกล่าวถึงตอนเลี้ยง
ครั้งนี้ไว้ว่า

...เมื่อรับประทานเสร็จแล้ว หลวงวาทีตบรเทศก็ลุกขึ้นยืนพูดว่าหลวงวาทีตา
โคจรับจองที่นาไผ่มีใบจองเป็นสำคัญ ถ้าต่อไปจะมีเหตุแลถอยความเรื่อรอนาน
เกิดขึ้น ขอให้ท่านผู้ที่อยู่ในกระทรวงนาแลบรรดาผู้ที่ใคร่อยู่ในคราวนี้ใคร่ช่วย
ข้าพเจ้าด้วย เพราะจะโดนคดีเหล่านี้ผู้มีชื่อในโฉนดโดยกให้ข้าพเจ้าดูแลทั้งนั้น
ถ้าท่านผู้ใดจะช่วยข้าพเจ้าแล้วขอให้รับไฮเร แล้วหลวงวาทีตบรเทศก็ร้องฮีบ ๆ
ขึ้น ๓ หน พวกนั้นก็รับ ไฮเรทั้ง ๓ หน...^๓

แสดงว่าการกระทำครั้งนี้หลวงวาทีตบรเทศมั่นใจว่าต้องมีผู้มีบรรดาศักดิ์
คอยช่วยเหลือ ถ้าเกิดคดีความขึ้นในวันข้างหน้า

สิ่งที่น่าสังเกตุก็คือ บรรดาชาวนาที่บุกเบิกที่ป่าท่งนาโคกไม่มีใบตราจอง
นี้ มีหลายรายที่ได้ขอทำใบจองกับทางราชการตั้งแต่เริ่มแรก โดยยอมรับเงื่อนไขว่า

๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๑๓, คำให้การของนายไผ่ผู้มีความเกี่ยวข้อง
และทราบเรื่องที่น่าต่าบลทุกคู่ แขวงกรุงเทพฯ ตอกกรรมการศาล ณ กระทรวงเกษตร-
พณิชการ, ๑๐ ธันวาคม ๑๑๔ (๒๔๓๘)

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

จะยอมออกเงินช่วยชดเชยดอกเบี้ยให้แก่บริษัทฯ แต่ทางกระทรวงเกษตรก็ไม่ออกใบจองให้ กลับบอกให้ชวานาเหล่านั้นทำกินกันไปพลาง ๆ ก่อน พอบริษัทชดเชยดอกเบี้ยไปถึงค่อยทำ ตราจอง ชวานาเหล่านี้จึงมีแค่ใบเทียบยากับใบเสร็จค่านาทุกปี มีบางรายไปขอ ทำตราจองกับกระทรวงเกษตรฯ เจ้าหน้าที่ให้ไปติดต่อกับทางบริษัทฯ บริษัทาก็บอกให้ ชวานาไปก่อนพอบริษัทชดเชยดอกเบี้ยไปถึงที่ค่อยกรอก^{๒*}

เห็นได้ว่ากรณีที่ชวานาไม่มีใบจองนาตามกฎหมายนี้ไม่ใช่ความผิดของชวานา เลย เป็นความผิดของทางราชการที่ไม่จัดการให้ชวานาได้มีหลักฐานกรรมสิทธิ์ ในที่ นาคตามที่ชวานาเหล่านี้มายื่นขอทำหลักฐานใบตราจอง จนเป็นเหตุให้หลวงวาทิตบรเทศ ทำตราจองปลอมทับที่ของชวานาดังกล่าว

นอกจากนี้หลวงวาทิตบรเทศยังใช้วิธี ยอมเสียค่านาในที่นาที่มีชวานาทำ อยู่ และเสียค่านาในที่เดียวกัน เพื่อให้ได้ใบเสร็จค่านาแสดงว่าตนทำนาในที่นั้น ควบควมร่วมมือของยูแทนชาหลวง และตัวชาหลวงเอง คือ พระพิพิธสาดี แม้กำนัน

^๑ หจช, ร.๕ กษ.๕.๔/๕, หนังสือนายดา ลักเลข เป็นทหารฝึพาย สังกัดกรมยุทธนาธิการ อยู่ที่บ้านชื่อทุ่งแสนแสบ ยื่นต่อคณะกรรมการตรวจนารายวิวาต, ๑๕ มีนาคม ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗)

^๒ หจช, ร.๕ กษ. ๕.๔ ก/๕, หนังสือนายดา สังกัดพระยาอภิรัตนฤทธิ จางวางกรมพระตำรวจในซ้ายถึงกรมการตรวจนารายวิวาต ไม่ลงวันที่, หนังสือ ของ นายชำ ลักเลข ขึ้นกับกรมพระกลาโหม ถึงกรมการตรวจนารายวิวาต, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๑๑๓ (๒๔๓๗), และหนังสือของชวานาถึงกรมการ มีใจความ ทำนองเดียวกันอีกหลายฉบับ

* ลงชื่อซื้อที่ดินโดยบริษัทออกหลักฐานในการซื้อขายให้เรียกว่าใบกรอก

ทองที่จะทราบดีว่าเป็นการเสียค่านาทัพที่ของชวานา แต่ก็ไม่กล้าซักขวาง^๑

(๒) ไช้ศาลเป็นเครื่องมือ

หลวงวาทิตบรเทศกับพวก ไช้ศาลเป็นเครื่องมือในการกลั่นแกล้งชวานา ด้วยการตั้งนายฟ้องจับไล่ชวานา ครั้นชวานาถูกศาลสั่งให้แก้คดี ตุลาการไม่ตั้งอยู่ในความยุติธรรม มักตัดสินให้ฝ่ายชวานาเป็นฝ่ายแพ้โดยไม่พิจารณาใดส่วนหลักฐานให้ทองแหกก่อน เพราะตุลาการเองก็ยังไม่เข้าใจระเบียบการจับจองที่ดินดีพอ^๒ และศาลใช้เวลาพิจารณาคดีล่าช้ามาก นับเป็นปี ๆ โดยไม่มีกำหนด^๓ ย่อมทำให้ชวานาที่ถูกฟ้องเสียเวลาทำมาหากินต้องเดินทางมาศาลหลายครั้งแต่ไม่ตัดสินอะไรให้เกิดขาด ตุลาการแก่งหน่วงเหนี่ยวไว้ ชวานาที่ต้องคดีขอให้ศาลรีบพิจารณาก็เพิกเฉยเสีย เมื่อชวานาสู้ความหมกเสมีียงอาหารก็จำต้องกลับไปทำมาหากิน ศาลก็

^๑ หจข, ร.๕ กษ, ๕.๔ ก/๑๓, คำให้การของนายไผ่ ผู้มีความเกี่ยวข้องกับและทราบเรื่องที่ตำบลทุ่งคู แขวงกรุงเทพฯ ตอกรมการศาล ณ กระทรวงเกษตร-พณิชการ, ๑๐ ธันวาคม ๑๑๔.

^๒ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๕๖, เรื่องที่ ๓๔๓๕, รายงานการตรวจตราแดง ตราจอง ที่นาในเขตคลองบริษัทของนายสอน แม่กองกลีการ เสนอต่อพระประชาธิบดีบาล ปลัดทูลฉลอง กระทรวงเกษตรพณิชการ ที่ $\frac{๕๓}{๕,๑๕,๔๑๓}$, ๑๕ กรกฎาคม ๑๑๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๒๒, หนังสือพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนอบทกระทรวงเกษตรพณิชการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ที่ $\frac{๑๑,๒๓๗๑๗}{๕,๒๗,๓,๑๔}$, ๒๗ มิถุนายน ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

รวมมือกับโจทก์เร่งรัดคนประกันให้เร่งชานามาฟังความ พอชานามาฟังความที่ศาล ศาลการก็ไม่ว่าความให้เสร็จสิ้นไป^๑ ทำให้เป็นที่เชื่อกันว่าพวกตุลาการเข้าข้างบรรดาผู้มีบรรดาศักดิ์มากกว่าจะเห็นความเดือดร้อนของชานา^๒ ชานาบางคนทนเสียเวลาไปศาลไม่ไหวก็ยอมอพยพทิ้งที่นาไปหาที่ใหม่ หลวงวาติบุตรเทศกับพวกก็เข้าครอบครองที่คืนแทน สำหรับชานาที่ไม่ยอมแพ้หลวงวาติบุตรเทศมีวิธีการก่อกวนแกล้งควยกลวิธีที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น กรณีนายเดช ท่านาที่ลำแบนคักบาตรทุ่งไ้สะคู เมื่อแรกจับจองนาไว้ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๐๘ (๒๔๓๒) และไ้ยื่นขอจับจองต่อกระทรวงเกษตรฯ กระทรวงเกษตรฯ ให้ไปติดต่อกับบริษัท บริษัททำให้ท่านาไปก่อน เมื่อชุกคลองผ่านเมื่อไรค่อยขอจองนายเดชก็อ้างป้าทำเป็นนาเรื่อยมา จนถึง ร.ศ. ๑๑๓ (๒๔๓๗) คนของหม่อมเจ้าปรีดาเข้ามาหา นายเดชท่านาและไ้ให้หรือโรงนาไปให้พัน นายเดชไม่ยอม ต่อมาหลวงวาติบุตรเทศ ให้นายพักเป็นทนายฟ้องนายเดชต่อศาลแพ่งเกษม นายเดชถูกจับกุมตัวไปและไ้สูญเสียความกันถึง ๕ เดือนเศษ วันหนึ่งขณะที่นายเดชกลับจากศาลแพ่งก็ถูกตำรวจจับตัวไปขังไว้ในกระทรวงยุติธรรม นายพักไ้พา นายเดชยอมความเลิกแล้วต่อกัน ถ้าไม่ยอมจะขังนายเดชไว้ที่นั่น นายเดชกลัวถูกขังจึงรับว่าจะยอมความ นายพักจึงพานายเดชไปหาขุนสุภาไชย ตุลาการศาลแพ่งเกษม ขุนสุภาไชย ตุลาการให้เสมียนเขียนคำยอมความแล้วให้นายเดชเซ็นชื่อโดยไม่ยอมอ่านคำยอมความให้นายเดชฟัง แล้วก็สั่งให้เอาตัวนายเดชไปขัง เร่งเอาเงินค่าธรรมเนียมและค่าเช่านาให้แก่หลวงวาติบุตรเทศ เป็นเงิน ๑๒๐ บาท นายเดชให้ภรรยาเที่ยวหาเงิน ๑๒๐ บาทก็หาไม่ได้ ตัวนายเดชเองก็ถูกขังอยู่ถึงเดือนเศษให้

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๖, เรื่องที่ ๓๘๓๘, รายงานตรวจตราแดง ทิวาจง ที่นาในเขตคลองบริษัทของนาสอนแมงกองกลีการ เสนอต่อพระราชาธิบดีบริบาลปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตรพณิชการ, ที่ $\frac{๕๓}{๕, ๑๕, ๔, ๑๓}$ ๑๕ มกราคม ๑๑๓.

ภรรยาไปทำสารกรมธรรม์ขายตัวกับพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ นำเงินมาให้เป็นค่าธรรมเนียมศาลและค่าเช่านาที่หลวงวาทิตบรเทศเรียกร้อง เมื่อ นายเคชได้รับการปลดปล่อยกลับมาถึงบ้าน ปรากฏว่ามีนายสุคมาตั้งโรงนาทำนาในที่นาของนายเคช โดยอ้างว่าหลวงวาทิตบรเทศให้ตนเช่าทำ นายเคชไม่กล้าเถียง เพราะเกรงจะเสียเงินและถูกขังอีก จึงรื้อโรงนาไปปลูกในที่นาของพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ในฐานะผู้เช่าต่อไป

ยังมีวิธีการที่ซับซ้อนยิ่งกว่ากรณีนายเคชอีกหลายราย ผู้เขียนขอยกกรณีในายคา ถูกหลวงสารพรรณฟ้องขับไล่ที่นา เช่นเดียวกับนายเคช ระหว่างที่นายคาประกันตัว ออกมานั้น ทนายของหลวงสารพรรณได้เกลี้ยกล่อมให้นายคาทำสัญญาเช่าที่ป่าของหลวงสารพรรณ อ้างว่าเพื่อไว้เป็นพยานอยู่กับบริษัทชุกคลองแลคนาสยาม หลวงสารพรรณออกค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ให้หมด แล้วเป็นอันเลิกแล้วคดีไป นายคาหลงเชื่อ และเห็นว่าตนก็ยังคงทำนาในที่นาของตนต่อไป จึงยอมทำสัญญาให้ใบสัญญามิไ้ระบุว่า เป็นที่ป่าตรงไหน ๒ ปีต่อมา หลวงสารพรรณ และหลวงวาทิตบรเทศก็ฟ้องเรียกค่าเช่าที่ป่าจากนายคา เป็นเงิน ๕ ชั่ง ๑๒ คำลึง ๒ บาท นายคาถูกศาลตั้งขัง เพราะไม่มีเงินให้ค่าเช่าเป็นเวลา ๒ ๒ เดือน นายคาต้องเอาเงิน ๓ ชั่งไปให้ศาล แล้วขอประกันผลัดส่งเงินที่เหลือออกมาขายตัวเป็นทาสนอยู่กับพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์เป็นเงิน ๒-ชั่ง ๕๐ บาท เมื่อส่งเงินศาลครบ ๕ ชั่ง ๑๒ คำลึง ๒ บาทแล้ว นายคาก็ป่วยเรื้อยมา ศาลก็หาได้ตัดสินคดีให้เด็ดขาดไม่จน

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๑๔, คำให้การของนายเคชตั้งบ้านอยู่ท่าแลบ้าน
ตักบาตร หุงคี่สะคู แขวงกรุงเทพฯ ตอกรมการศาลที่กระทรวงเกษตราธิการ,
๑๕ พฤศจิกายน ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

ถึงขณะที่ยื่นหนังสือต่อกรรมการ ส่วนที่นำของนายคาก็ถูกหลวงวาทิตบรเทศเข้า
ครอบครองให้คนอื่นเขาทำ นายคาคงอพยพทิ้งที่นาไป

เท่าที่ผู้เขียนยกมา ๒ ตัวอย่างนี้ เพื่อแสดงให้เห็นวิธีการที่หลวงวาทิต-
บรเทศใช้ศาลเป็นเครื่องมือขับไล่ชาวนาออกไปจากที่นาของชาวนาว่ามีความซับซ้อน
ยากที่ชาวนาจะรู้ทัน มีเอกสารหลักฐานแสดงว่าชาวนาคงเสียที่นาให้แก่หลวงวาทิต-
บรเทศกับพวกควยวิธีการดังกล่าวมากหลายราย เกินความจำเป็นที่ผู้เขียนจะนำมาอ้าง
ในที่นี้

(๓) ใช้ความรุนแรงเป็นเครื่องมือ

ขณะที่หลวงวาทิตบรเทศกับพวกใช้วิธีการ ๒ วิธีการที่กล่าวแล้ว
เป็นเครื่องมือในการบังคับให้ชาวนายอมทำสัญญาเช่ากับตน หรือถ้าไม่ยอม ชาวนาก็
ต้องออกไปจากที่นานั้น หลวงวาทิตบรเทศก็ใช้วิธีการข่มขู่ ให้ชาวนาเกิดความหวาด
กลัวด้วย เพราะหลวงวาทิตบรเทศกับพวกมีพรรคพวกมาก ส่วนใหญ่เป็นนักเลง
ชาวนาที่เห็นว่าไม่มีทางต่อสู้กับบุคคลกลุ่มนี้ก็ยินยอมทำสัญญาเช่าที่นาซึ่งตนเป็นผู้บุก
เบิกมาให้แก่หลวงวาทิตบรเทศและพวก และจ่ายค่าเช่าให้ด้วยความจำใจ ชาวนา
ผู้ใดไม่ยอมทำตามที่หลวงวาทิตบรเทศกับพวกต้องการก็จะถูกคุกคามต่าง ๆ นานา
เช่น การส่งคนไปขู่ให้อพยพออกไปจากที่นานั้นเสียมิฉะนั้นจะโดนทำร้าย เมื่อเห็นว่า
ชาวนาไม่ยอมออกไป ก็ให้คนไปโดนล้อมโรงนา จนชาวนาเจ้าของโรงนาและควาย
ไม่สามารถออกจากโรงนาได้ดังกล่าวแล้วบ้าง แกล้งโดนนาที่ที่นาที่เจ้าของนาโดน
และหวานไว้แล้วบ้าง เกือบเกี่ยวข้าวที่เจ้าของนาปลูกไว้จนถึงระยะเกี่ยวเกี่ยวบ้าง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๕, หนังสือนายคาสักเลข เป็นทหารพิพาย
สังกัดกรมยุทธาธิการยื่นต่อคณะกรรมการตรวจารายวิวาท, ๑๕ มีนาคม ๑๑๓

(พ.ศ. ๒๔๓๓)

ระหว่างที่ชานาตองถูกคุมขัง หรือไปแกคคีที่ศาล เพราะการฟ้องร้องของหลวง
 วาติศรเทศและพวกอยู่นั้น หลวงวาติศรเทศก็ให้คนของตนเข้าทำนาในที่นั้น หรือ
 ให้คนอื่นเขาทำเสียบ้าง นอกจากนี้ยังใช้วิธีให้คนบุกเขวไปในโรงนา ทำร้ายร่างกาย
 ของชานาตองอย่างทารุณและทำลายสิ่งของในโรงนาให้เสียหาย ครั้นชานาตองเสียห
 แง่ความกับกำนัน กำนันก็ไม่กล้าจัดการตามกฎหมายกับบุคคลผู้รุกรานและทำร
 ายร่างกายของชานาตอง เพราะเกรงอิทธิพลของบุคคลดังกล่าว ผู้เขียนขอยกตัวอย่าง
 หนังสือร้องทุกข์ของนายบันกับพวกซึ่งถูกกลุ่มผู้มีบรรดาศักดิ์รังแกจนไม่เป็นอันทำนา
 และไม่สามารถจะพึ่งใครได้ ไม่ว่าจะทางราชการหรือบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม
 ชานาตองพวกนี้ตกอยู่ในสภาพที่ถูกปล่อยให้ต่อสู้กับอิทธิพลมืดควยตัวเองอย่างโดดเดี่ยว
 ไม่สมกับที่เป็นผู้เสียภาษีอากรให้แก่รัฐบาล กว่าความช่วยเหลืออันล้ำค่าของรัฐบาล
 จะยื่นมือเข้าไปถึง ชานาตองเหล่านี้ก็อยู่ในสภาพที่แทบขาดใจ บางรายก็สายจนเกิน
 ที่จะแก้ไข คำร้องทุกข์ของนายบันกับพวกฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งในภาพสะท้อนให้เห็นถึง
 สภาพของชานาตองที่ถูกกดขี่จากกลุ่มบุคคลผู้มีอิทธิพล ในสังคมขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

มีคำร้องทุกข์, คำให้การ, คำชี้แจงของชานาตองที่ได้รับความเดือดร้อน
 จากการกระทำอันรุนแรงของหลวงวาติศรเทศกับพวก หลายรายใน หจช, ร.๕
 กษ., แผนกหนังสือเก่า, เรื่องบริษัทชุกคลอง, หจช, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๑๔,
 เรื่อง (แบบหมายเลขที่ ๓) คำให้การของราษฎร ผู้ที่ตั้งวิวาท, หจช, ร.๕
 กษ.๕.๔ ก/๕ เรื่อง (แบบหมายเลข ๑๐) สำเนาคำชี้แจงของราษฎรร้องทุกข์
 ตั้งวิวาทในที่นารายวิวาท, และ หจช, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๑๓ เรื่อง (แบบหมายเลขที่ ๔)
 คำให้การพยานโยธา

ชื่อแทนกันก็มี ข้าพเจ้ายังไต่เรียนต่อท่านกรรมการว่าคนที่ลงชื่อในฎีกา* อ้าวว่า
ไต่ทำนามา ๕ } ปีข้างนั้น ข้าพเจ้าทราบซ้กว่าคนเหล่านั้นไม่มีที่นา แลไม่มีสิ่ง
สำคัญอื่นใดเลย ท่านกรรมการจึงได้บอกว่าไม่เป็นไร เพราะเขามีประกันและยัง
จะต้องชำระกันอีก ครั้นเวลาที่ท่านกรรมการกลับกรุงเทพฯ แลข้าพเจ้าก็ไม่เห็น
ชำระว่ากล่าวกันประการใด คนที่ลงชื่อในฎีกากลับอ้างว่า บริษัทชุกคลองแพความ
ฎีกา แลอ้างว่าไต่ออกหนังสือ (หนังสือ - ผู้เขียน) พิมพ์ในกรุงเทพฯ แลวง
วาทิตยประเทศ (วาทิตบรเทศ - ผู้เขียน) ไต่ชูหนังสือให้นายทองคำดู แลกล่าว
ว่าพระวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าสายสนธิวงศ์ต้องรับพระราชอาญา ๖ ที่ แลเจ้าซึ่ง
หลวงปฏิบัติราชการประสงค์ของเจ้าคุณ ที่นาซึ่งวิวาทกับบริษัทนั้นตกเป็นของคนในฎีกา
แลทั้งสิ้น แลนายจ้างไต่อ่านหนังสือของหลวงสารภณท์ซึ่งมีไปที่โรงนาหลวงสารภ-
ณท์ หนังสือนั้นกล่าววว่าบริษัทแพความในฎีกาแลต้องจำซึ่งทุกคน ครั้นต่อมาพวกที่มี
ชื่อในฎีกาก็มี ไม่มีชื่อในฎีกาก็มี ภา (พา - ผู้เขียน) กันบุกรุกแย่งชิงที่นาของ
ข้าพเจ้าแลพวกข้าพเจ้า เพราะผู้มีบันคาศักคิกกล่าวเท็จหลวง (ลอลวง - ผู้เขียน)
ใ้ราษฎรทั้งคั้งนี้ ที่สุดจนไต่ไต่หวานแล พวกหลวงสารภณท์ยังอุจอาจบอกแขกเอา
เขาไปหวานทับเขาที่พวกข้าพเจ้า ไต่หวานไวแล้ว แลโลกอบเขาพวกข้าพเจ้าเสีย
มค (หมค - ผู้เขียน) แลพากันกล่าววว่าชนะความ ฎีกา (ฎีกา - ผู้เขียน) แก่บริษัท
ที่นานั้นเป็นสิทธิของหลวงสารภณท์แล้ว การเกิดเป็นอย่างนี้ถูกตลอดหุงจนคลองรังสิต
ซึ่งทราบวว่าไต่มีข้าหลวงออกไปจัดแจงเรียบร้อยแลวก็ยังมี ชุก (ชุก - ผู้เขียน)
บุกรุกหลายแห่ง หลายตำบล กับบางตำบลซึ่งพวกข้าพเจ้าไต่ทำนาโดยสควก ๕ } ปี

อุทธรณ์มหาวิทยาลัย

* หมายถึงฎีการ้องทุกข์ของข้าราชการ ๓๒ คน ราษฎร ๑,๕๐๘ คน ซึ่ง
มีหลวงวาทิตบรเทศเป็นผู้นำ ยื่นกล่าวโทษบริษัทชุกคลองแพความสยาม เมื่อวันที่ ๑๔
ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗)

มาแล้ว ได้เสียด่างเข้าค่านาทุกปี แต่ไม่มีใครรบกวน ตั้งแต่ท่านกรรมการออกไป
 ตรวจกลับเข้ามาแล้ว ในระดู (ฤดูแล้ง - ผู้เขียน) ท่านนั้นก็กลับเกิดมีคนแย่งชิงบุกรุก
 เอาที่นาคุณกันเป็นพวก คืออาวูทธิ (อาวู - ผู้เขียน) ครบมือกันเป็นมวด (หมวด
 - ผู้เขียน) กอง จนถึง ๓๐ } คน ก็มี มาชูเชน (ชูเชน - ผู้เขียน) ชับไล่
 ทำโดยอำนาจ ชาวเจ้าแลพวกชาวเจ้า ใครรับความเดือดร้อนนัก คววยเวลานี้ เป็น
 เวลาเทศการ (เทศกาล - ผู้เขียน) ของชาวเจ้า แลพวกชาวเจ้าที่จะได้ทำนา
 เลี้ยงชีวิต (ชีวิต - ผู้เขียน) บุตรภรรยาแลครอบครัว ชาวเจ้าก็ได้ไปร้องที่บริษัท*
 บริษัทก็ชักไปให้กระทรวง** ชาวเจ้าจึงไปร้องที่กระทรวง กระทรวงก็ว่าได้โปรด
 เกลา ให้กรรมการออกไปสืบสวนทำรายงานขึ้นทูลเกล้า (ทูลเกล้า - ผู้เขียน)
 ถวายแล้ว เป็นติษ (ติษ - ผู้เขียน) ชัดไม่สำเร็จตลอดครั้งนี้ ที่นาเล็กก็ไม่ได้ทำ
 ระบุที่ท่านนั้นก็จวนจะมต (มต - ผู้เขียน) อยู่แล้ว ชาวเจ้ามีความเดือดร้อนเป็น
 อย่างยิ่ง (ยิ่ง - ผู้เขียน) แลมีรู้ที่จะทำประการใด (ใด - ผู้เขียน) เพราะหันหน้า
 ไปพึ่งท่านผู้ใดก็ไม่เป็นการสำเร็จได้ ชาวเจ้าเห็น (เห็น - ผู้เขียน) อยู่ พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น ซึ่งจะค้ำความเดือดร้อนของ (ของ - ผู้เขียน) ราษฎร
 ได้ แลชาวเจ้าเห็นมีช่องโอกาส (โอกาส - ผู้เขียน) ที่ยังเป็นหน้าที่ของท่านกรรม
 การอยู่ คนที่ต้องรับความเดือดร้อนทุกแยะ (ทุกแยะ - ผู้เขียน) ซึ่งที่นั่น ไช้
 (ไช้ - ผู้เขียน) ว่าจะมีแต่เท่านั้นเมื่อไร ยังมีอีกเป็นอันมากเป็นต้นว่า ผู้ที่สิ้นสัทธา
 (ศรัทธา - ผู้เขียน) หนีอยู่ไม่ได้ รอไม่ได้ (ไหว - ผู้เขียน) โดยเหตุไม่มีกานฏ
 (กำหนด - ผู้เขียน) คั่งนี้ จึงละทิ้งที่นาไปเสีย สมประสงค์ (ประสงค์ - ผู้เขียน)
 ผู้ที่แย่งชิง (แย่งชิง - ผู้เขียน) ก็มากแล้ว แลหาได้เที่ยวเป่าร้องบอกเขาไม่ จึง

* บริษัทชุกคองแลคูนาสยาม

** กระทรวงเกษตพินชการ

โคลงข้อแต่ผู้พร้อมกันในเวลาเดียวกัน ครั้นข้าพเจ้าจะเที่ยวบอกให้มาลงข้อด้วยให้
 มาก ก็เห็นว่าจะเป็นเสียเวลาและเอือกกะเอือก หากความมากไปอย่างเช่น (เช่น -
 ผู้เขียน) ในฎีกา* จึงโคลงข้อแต่เท่านี้ พอให้ท่านกรรมการ ฉะนั้น ขอท่านกรรมการ
 ได้โปรดนำความทุกรอนของข้าพเจ้าแลพวกข้าพเจ้านี้ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้
 ทรงทราบใต้ (ใต้ - ผู้เขียน) ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วย เพื่อจะไต่ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ (โปรดเกล้าฯ - ผู้เขียน) กับความเคื้อครอนให้ข้าพเจ้าแลพวกข้าพเจ้า
 ซึ่งเป็นราษฎรสัต (สัต - ผู้เขียน) ผู้ยากจะไต่ทูลนำให้ทันในระคูนี เพื่อจะได้ผล
 ประโยชน์ มาเลี้ยงชีวิตแลบุตรภรรยาครอบครัว แลจะได้เป็นกำลังรับราชการฉลอง
 พระ ^{เดช} _{คุณ} } ต่อไป ขอบารมีเป็นที่พึ่ง ความมิควรแล้วแต่จะโปรดฯ

นายปั้น

าลา

ลายเซ็นชานาอีก ๓๒ ชื่อ

นอกจากกลุ่มผู้มีบรรดาศักดิ์จะใช้วิธีขับไลชานาด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น
 การทำร้ายร่างกายและทรัพย์สิน ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการที่รุนแรงมากแล้ว พระวิภาคภูวคด
 เจ้ากรมแผนที่ยังพบว่าบุคคลกลุ่มดังกล่าวใช้วิธีการที่โหดร้ายทารุณยิ่งกว่านั้นอีก ด้วย
 การเผาบ้านของชานา ทั้งที่พระวิภาคภูวคดได้เขียนรายงานไว้ตอนหนึ่งว่า

* ฎีกาที่หลวงวาทิตบรเทศเป็นผู้นำยื่นกล่าวโทษบริษัทฯ เมื่อ ๑๔ ธันวาคม

ร.ศ. ๑๑๓.

๑ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เรื่องบริษัทชุกคดอง, เรื่องที่ ๓๘๘๗,
 หนังสือรองทุกข้อของนายปั้นกับพวกยื่นต่อกรรมการตัดสินคดีวิวาทที่นาเขตรบริษัท,

๑๘ มิถุนายน ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

... เมื่อข้าพเจ้าตรวจนั้นภพเสาะเรือนใหม่ไฟอยู่โคกหนึ่ง ข้าพเจ้าจึงได้ถามผู้ที่อยู่ว่าเป็นควายเหตุใด เรื่องราวที่เจ้าของโรงบอกนั้นเห็นได้ว่าพวกเหล่านี้ต้องถูกไล่ออกจากที่ที่ตั้งหักรางถางพงโดยความกกดขี่อันแข็งแรง

...

พระวิภาคภูวคดียังได้รายงานถึงการเผาบ้านเรือนของชาวนาโดยกลุ่มบุคคลดังกล่าวต่ออีกครบบครั้งหนึ่ง ซึ่งนับได้ว่าเป็นการกระทำที่โหดร้ายโรมันุชยธรรมอย่างมาก ไว้ในอีกตอนหนึ่งว่า

... อีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องนายแถมกับภรรยาชื่อลา เรื่องนี้กำนันพันกำนันเส็งทราบอยู่ทั้งสิ้น เดิมเจ้าของนาโคกโบเหยียบย่ำจากกำนันคำ เมื่อ ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๒) เป็นเนือนา ๑๐๐ ไร่ โคกทำนามาจนปี ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) มีใบเสร็จหางเขานามาทั้ง ๓ ปี เมื่อเดือนที่ ๗ ตุลาคม ปี ร.ศ. ๑๑๒ นายประมูลขาวหม่อมเจ้าปรีดา ออกมาพูนโคกขึ้นในที่นาของนายนแถมกับภรรยา ครั้นนายแถมกับภรรยาไปหามปราม พวกบ่าวไพร่มีอาวุธคาบ ปืน เขาเขียนตีเอาโดยสาหัส นายแถมกับภรรยาไปร้องต่อกำนัน ๆ ก็ไม่กล้าทำประการใด คุ้มตัวกำนันเองก็กลัวพวกที่เขามาตั้งอยู่ใหม่อย่างที่สุด ภูวนั้นก็ไม่ไควากลาว่าประการใด ครั้นมาเดือนที่ ๓ (มิถุนายน) นายแถมเขามาเสียในกรุงเทพฯ ภรรยาอยู่ข้างหลังออกไปเก็บฟืนเกิดไฟไหม้โรง ลูกเด็กชายตายในไฟ หลานสาวอายุสามประมาณ ๖ ขวบ หนีไปตกบ่อนำตาย ไฟนั้นไหม้โรงบนโคกจนหมด...

พหจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๒๒; รายงานของพระวิภาคภูวคดีย เจ้ากรมแผนที่ ถึง พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตรพณิชการ (คำแปล), ที่ ๒๓๑๖, ๖ เมษายน ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

๒ เรื่องเดียวกัน.

ในระยะเวลาดังกล่าวไม่มีใครในท้องถิ่นที่จะกล้าสู้กับอิทธิพลของกลุ่ม หลวงวาทีบุตรเทศไค้เลย หลังจากที่ไค้บังคับให้ชาวนาตั้งที่นาไป และกลับเข้ามา ใหม่ในฐานะผู้เช่านาของตัวเองแล้ว หลวงวาทีบุตรเทศไค้ก็จะขายที่นาเหล่านั้นให้ แก่เพื่อนขุนนาง พระวิภาควรรคไค้สรุปความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในรายงานความ ว่าบุคคลกลุ่มนี้มีอำนาจและมีความคิดที่รุนแรงพอที่จะไม่คำนึงถึงกฎหมายและมนุษย- ธรรมใด ๆ สร้างความเดือดร้อนอย่างสาหัสให้แก่ชาวนา ด้วยการบังคับให้ชาวนา เจ้าของนาต้องตั้งที่นาของตัวเองไป^๑ ท่านไค้เรียกร้องให้รัฐบาลรับดำเนินการให้ชาวนา ที่ถูกรังแกเหล่านี้ได้รับความยุติธรรมโดยเร็วที่สุด เพราะชาวนาถูกกดขี่มาหลายปีแล้ว จะอดทนต่อไปไม่ได้^๒

นอกจากชาวนาจะได้รับความลำบากจากการกระทำของกลุ่มผู้มีบรรดาศักดิ์ ดังไค้กล่าวมาแล้ว การกระทำของบริษัทฯ และพลตระเวนก็สร้างความเดือดร้อนให้ แก่ชาวนาผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับคดีนี้ด้วย

สืบเนื่องจากคำตัดสินของคณะกรรมการ เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ร.ศ.๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) และเสนาบดีสภาพิพากษาให้บริษัทชุกคอลลองฯ เป็นฝ่ายชนะคดี คณะกรรมการทำการขับไล่ผู้แพ้คดีออกไปจากที่นาซึ่งกำลังเป็นฤดูหว่านา หลวงวาที- บุรเทศกับพวกจึงไปพบพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เสนาบดีกระทรวง เกษตรพินิจการ ขอให้รอกการขับไล่ไว้ก่อน ให้พวกตนได้เก็บเกี่ยวข้าวเสียก่อน จึง ได้มีการตกลงกันว่าให้รอกการขับไล่ไว้ก่อนโดยฝ่ายผู้แพ้คดียอมเสียค่าเช่าให้แก่ชาวนา ผู้เป็นเจ้าของเดิมที่ถูกขับไล่ออกไป และผู้ที่รอกเงินไว้กับบริษัทที่ต้องการที่นั้น โดย คิดค่าเช่าย้อนหลังตั้งแต่ปีเริ่มแรกที่ชาวนาผู้เป็นเจ้าของเดิมต้องเสียผลประโยชน์ เป็นต้นมา ครั้นพระยาสุรศักดิ์มนตรีพ้นจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรพินิจการ

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

แล้ว เหตุการณ์ก็ไม่เป็นไปตามที่ตกลงกันไว้ ทางราชการไม่สามารถจัดการให้เป็นไปตามข้อตกลงได้ ผู้แพคดียังคงทวนอายุต่อไปโดยไม่ยอมเสียค่าเช่าตามสัญญา ห้างไม่ยอมออกไปจากที่นาค่าย กลับชักชวนพวกพ้องเข้าไปตั้งทำนาในที่นั้นมากขึ้นอีก ค่าย เหตุการณ์ได้ยืดเยื้อมาจนถึง ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓) รวมเวลาดังแต่ ชาวนาผู้จับจองและผู้กรอกเงินกับบริษัท เริ่มถูกขับไล่ตั้งแต่ ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) เป็นเวลาถึง ๘ ปี^๑

ในปี ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๓) บริษัททำจึงได้ทำเรื่องราวเสนอพระยา เทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (หลาน กุญชร ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งตั้งขึ้นใหม่ ขอให้ดำเนินการให้ผู้แพคดี ออกไปจากที่นาตามคำตัดสินของคณะกรรมการและเสนาบดีสภา รัฐบาลได้ตัดสินใจที่จะใช้วิธีบังคับให้กลุ่มหลวงวาทีตบรเทศ ออกไปจากที่นาที่แพคดี โดยใช้พลตระเวนเป็นผู้เข้าทำการขับไล่ ขณะที่เป็นผู้ทำหน้าที่นั้น แม้ว่าพระวิภาคภูบาลซึ่งเป็นกรรมการท่านหนึ่ง จะไม่เห็นด้วยกับวิธีนี้ก็ตาม^๒ การตัดสินใจของรัฐบาลเช่นนี้ ทำให้บริษัทฯ กลายเป็นเจ้าของที่ดินรายใหม่เข้ามามีบทบาทในการขับไล่ โดยใช้พลตระเวนเป็นเครื่องมือ

เหตุการณ์รุนแรงได้เกิดขึ้นกับชาวนาอีกครั้งหนึ่ง เห็นได้จากรายงานของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ซึ่งได้ออกไปตรวจท้องที่ที่ชาวนาที่ได้รับ ความเสียหายจากการกระทำของบริษัทฯ และกองตระเวนครั้งนี้ ตอนหนึ่งว่า

^๑ หจช, ร.๕ กษ, แผนกบริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๑, เรื่องที่ ๑๐, หนังสือบริษัทชุกคลองแลคนาสยาม ถึงพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ที่ ๓๒๘/๑๑๘, ๑๘ กันยายน ๑๑๘, และ หจช, ร.๕ กษ.๘.๔/๑, หนังสือฎีกาทูลเกล้าถวายของพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์, หม่อมราชวงศ์สุวพรรณ, พระปฏิบัติ-ราชประสงค์, ที่ $\frac{๓๒๕}{๕/๖/๖/๑๘}$, ๖ กันยายน ๑๑๘. (พ.ศ. ๒๔๔๒).

^๒ สุนทรี อาสะไวย์, "ประวัติโครงการรังสิต," ไม่ปรากฏหน้า.

...เมื่อพลตระเวนได้ไปจับได้บังคับให้หรือตอนก็มีบ้าง ที่เอาเพลิงเผาก็มีบ้าง คิดควยเกล้าฯ วาจะมีแต่ขาราชการผู้มีชื่อที่แพคดีตามคำตัดสินจะไม่ให้หลังเรือนัก...

การที่โซวีชีเอาไฟเผาโรงเรือน เพื่อขับไล่ให้ออกไปจากที่นั่นแม้จะเป็นการเผาโรงเรือนของบรรดาผู้มีบรรดาศักดิ์และพวกที่เป็น "ตัวการ" และเป็นบุคคลจริง ๆ ก็ยังถือว่าเป็นการกระทำที่รุนแรงเกินไปอยู่แล้ว ซึ่งพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์คิดว่าคงจะไม่มีการให้หลัง และจะตองว่ากล่าวกันอีกควย ในการที่ทำการเกินกว่าเหตุครั้งนี้ แต่เมื่อพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ได้ไปเห็นด้วยตาตนเองและฟังคำของชาวนาในที่เกิดเหตุแล้วปรากฏว่าเหตุการณ์รุนแรงเกินกว่าที่ท่านคิดมากคือ

...การที่พลตระเวนไปจับไล่กันในคราวนี้ ได้ทราบเกล้าฯตามราษฎรว่า นายพลตระเวนเป็นฝรั่งโคพาพลตระเวนเขาไปตามคลองซอยที่ ๕ ที่ ๕ ที่ ๑๐ หรือลำรางลำบึง แลบอกให้ราษฎรร้อยถอนเรือนโรงลง ในที่ที่ภายในชั่วโมงหนึ่งหรือสองชั่วโมง ครั้นกลับออกมา ราษฎรร้อยบางยังไม่ได้ออกบาง พลตระเวนก็นำเอาน้ำมันไปโคเลียม สาคขึ้นบนหลังคา เรือนโรงแล้วเอาไฟจุดที่ราษฎรร้อยลงมากองไวก็เลยเอาไฟเผาเสียควย... ชาวพระพุทฺธเจ้าโคเพียงตรวจดู... เรือนโรงของราษฎรถูกเพลิงไหม้กันประมาณเวลา ๒ ชั่วโมงก็แลเห็นเป็นที่สังเกตโคประมาณที่ถูกเพลิงไหม้ไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ หลัง ที่ร้อยลงไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ หลัง แต่ชาวพระพุทฺธเจ้ายังตรวจดูไม่ทั่ว เพราะระยะทางห่างกัน หมู่บ้านหนึ่งประมาณไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ หรือ ๒๐๐ เส้นก็มี ๔๐๐ หรือ ๕๐๐ เส้นก็มี ไม่รู้เพลิงที่ติดลามไปไหม้ไม่ แต่เฉพาะที่เผาเท่านั้น ผู้ที่ถูกเพลิงไหม้ไซ้แต่ผู้แพควย ผู้ซึ่งไม่โคเกี่ยวของในเรื่องความร้ายนี้ถูกโคไลหรือแลถูกเพลิงเผาควย เช่น พวกพอคาคที่โคยืมที่โคใหญ่บ้านหรือโควิสาสะตั้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๔๒, หนังสือพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เสนาบคิกระทรวงเกษตราธิการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ที่ ๒๑/๓๕๑๓, ๔ กันยายน ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๔๓)

โรงค้ายายอยู่บนคันถนนหลวงเช่นนี้ ก็พลอยถูกเพลิงเผา และต้องรื้อถอนแล
 เสียสิ่งของต่าง ๆ ด้วย อีกพวกหนึ่งซึ่งเห็นเขาถูกเพลิงไหม้ข้างโนนมีความ
 สดุ้งตกใจกลัวก็พลอยรื้อลงเสียบางก็มี การที่ใครหรือเอาเพลิงเผากันใน
 คราวนี้ ชาวพระพุทธรเจ้าสืบถามตามราษฎรใดความว่าผู้ที่ไม่ใคร่เกี่ยวในคำ
 คัดสิน นี้ใครรับคำบอกเล่าใหญ่หลวงหนาเลย เมื่อชาวพุทธรเจ้าได้ออกไปถึง
 ราษฎรพวกกันตกใจว่าจะออกไปเอาไฟเผาโรงงานอันนั้นก็มิ ผู้ที่รู้จักเขามาถาม
 ว่า เหตุผลเป็นอย่างไรถึงเกิดขึ้นเช่นนี้ บางทีก็มารองปรับทุกข์ขอให้ช่วยว่า
 ไม่มีที่พัก จนไปถึงอาศรัยอยู่ตามวัด พลตระเวนก็ยังกลับไล่เสียไม่ให้อยู่ใน
 เขตที่นาเหล่านี้...พลตระเวนเอาไฟเผาที่ไทรยบเกล้ามาว่าตั้งแต่วันที่ ๒
 ถึง ๔ เดือนนี้ รวม ๓ วัน...

เหตุการณ์อันน่าเศร้าสลดนี้ น่าจะเกิดจากการบกพร่องของทางราชการ
 และกองตระเวน กล่าวคือจากการที่ราชการสั่งให้ มระ เเลน เจ้ากรมกองตระเวน
 ให้ขับไล่ผู้แพ้ออกจากที่นา โดยสั่งว่าถ้าคือ ก็ให้กองตระเวนใช้ความรุนแรงได้
 "แล้วแต่สมควร"^๒

ซึ่งเป็นการยากที่จะกำหนดว่า "แล้วแต่สมควร" นั้นมีความหมายแค่ไหน
 เพียงไร สำหรับทัศนคติของบริษัทยานั้นว่า โรงนาของชาวนาไม่มีราคา เพราะทำด้วย
 โรงมุงจาก แฉก หรือ เกรงว่าเมื่อกองตระเวนกลับไปแล้ว ชาวนาจะกลับมาอยู่
 ใหม่ จึงเห็นว่าการเผาตั้งเป็นการสมควรแล้ว^๓ แต่ทัศนคติของชาวนานั้นโรงนาคือ

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ หจข, ร.๕ กษ, แผนกบริษัทชุกคคลอง, เล่มที่ ๑, เรื่องที่ ๑๐, หนังสือ
 หม่อมเจ้าสง่างามกับพระยามหาโยธ กราบทูลกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวง
 นครบาล, ที่ ๑๓/๓๘, ตุลาคม ๑๑๘ (๒๔๕๓)

^๓ เอกสารเดียวกัน, หนังสือบริษัทชุกคคลอง แลคุณาสยาม ถึงพระยา
 เทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ที่ ๓๒๘/๑๑๘, ๑๘ กันยายน ๑๑๘ (๒๔๕๓)

ที่อยู่อาศัย ที่หลับนอน ที่ให้ความอบอุ่น เช่นเดียวกับคนมั่งคั่งอยู่ที่ตึกอันโอโถง ดังนั้น ความหมายของคำว่า "แล้วแต่สมควร" จึงผิดกันในความรู้สึกของชวานากับคนมั่งมี เช่น ผู้บริหารบริษัท ส่วนพลตระเวนนั้นน่าจะกำหนดในข้อที่ยอมอยู่ที่อิทธิพลของบริษัท ชุกคลองแลคูนาสยาม จนไม่ใช่ดุลยพินิจของตนเองว่าความเหมาะสมมีแค่ไหน ทำให้เห็นว่ากองตระเวนรักษาผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มหนึ่งก็บริษัทซึ่งประกอบด้วย เจ้านายและผู้มั่งคั่งมากกว่าที่จะคิดถึงประโยชน์ของชวานา นอกจากนี้ยังพบว่าบริษัท และคนงานของบริษัทเที่ยวชี้ให้กองตระเวนเรือและเผาโรงงานของชวานาที่ไม่ใช่พวก ของตน^๑ คว้าถือเอาเหตุผลความอาชญาส่วนตัวที่ว่าตนเคยเป็นคู่คดีของผู้แพคดีมาก่อน ครั้นพามีโอกาสก็จะแค้นให้พลตระเวนเผาโรงงานบุคคลเหล่านี้ โดยไม่ คำนึงถึงว่า จะเป็นบุคคลที่มีชื่ออยู่ในคำพิพากษาคัดสินหรือไม่ ดังนั้นจึงมีชวานาที่ถูก เผาโรงงานเป็นร้อยครอบครัว ทั้ง ๆ ที่มีบุคคลที่ต้องคำตัดสินให้ไล่ออกจากที่นาเพียง ๑๔ คนเท่านั้น^๒ ยิ่งกว่านั้นบริษัทและชวานาที่เป็นพวกบริษัทซึ่งเป็นผู้นำพลตระเวน ชี้ให้เผาโรงงานนี้ยังมีความประสงค์จะเก็บเกี่ยวชวานาซึ่งกำลังงอกงามดีในนาของผู้ ที่ตนชี้ให้ทำลายโรงงานเสียเอง^๓ หรือให้คนอื่นเช่าในราคาสูง เพราะตนชวานากำลัง

^๑ หจช, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๔๒, หนังสือเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕, ที่ ๒๑/๓๕๑๓, ๑๔ กันยายน ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๓).

^๒ หจช, ร.๕ กษ, แผนกบริษัทชุกคลอง, เล่มที่ ๑, เรื่องที่ ๑๐, หนังสือหม่อมเจ้าสง่างาม กับพระยามหาโยธา กราบทูลกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล, ที่ ๑๓/๓๕, ๑๑ ตุลาคม ๑๑๕ (๒๔๕๓)

^๓ เรื่องเดียวกัน.

งอกงามทีเดียว^๑

กล่าวโดยสรุปได้ว่า คดีระหว่างหลวงวาทิตบรเทศกับพวกและบริษัทชุกคลองแลคคูนาสยามนี้ เป็นการแย่งชิงอำนาจและผลประโยชน์ ระหว่างบุคคล ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มหลวงวาทิตบรเทศกับพวก และกลุ่มบริษัทชุกคลองฯ ชาวนาต้องตกเป็นเหยื่อของการแย่งชิงผลประโยชน์ระหว่าง ๒ ฝ่าย ขณะที่อยู่กับฝ่ายกลุ่มผู้มีบรรดาศักดิ์ ชาวนาที่ถูกกดขี่ข่มเหง ทูบตี ทำร้าย จนต้องบาดเจ็บ แมกระทั่งตาย และต้องเสียทรัพย์สิน เมื่อฝ่ายบริษัทมีอำนาจ ดูเหมือนชาวนาจะถูกกระหนาบจากการกระทำของบริษัทรุนแรงยิ่งขึ้น โดยทางบริษัทและพลตระเวนมิได้คำนึงเลยว่า ผู้ที่ถูกขบได้यरุนแรงทารุณในครั้งหลังนี้ ส่วนใหญ่เป็นชาวนาที่ถูกหลอกลวงให้ซื้อหรือเช่าที่ดินจากกลุ่มของหลวงวาทิตบรเทศ ซึ่งชาวนาเหล่านี้ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการขบไล่เลย ยิ่งกว่านั้นชาวนาที่ถูกกลุ่มของหลวงวาทิตบรเทศขบไล่ออกไป ก็ไม่ได้อยู่ในที่ดินนั้น เพื่อเรียกรอที่ดินคืน บริษัทชุกคลองฯ เข้าครอบครองที่ดินเหล่านั้นแล้วขายให้ผู้อื่นไป ผลสุดท้ายผู้ที่ถูกขบไล่มีทั้งเจ้าของที่ดิน และทั้งผู้เช่าที่ดินที่ไม่ได้เป็นที่วิวาทอย่างไร^๒

สิ่งที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งคือ สาเหตุแห่งการวิวาททางหนึ่งได้แก่ การที่รัฐบาลและบริษัทชุกคลองไม่ออกตรวจจงให้แก่ชาวนาที่มาขอกรอกไต่พื้นที่ แต่บอกให้ทำนาไปก่อนจนกว่าบริษัทจะชุกคลองไปถึงค่อยออกใบจอง เป็นสาเหตุให้ชาวนาไม่มีใบจองไว้สู้คดีกับผู้มีบรรดาศักดิ์นั้น เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นว่าบริษัทเป็นฝ่ายได้ผลประโยชน์ทั้งสิ้น เพราะการที่ปล่อยให้ชาวนาทำที่นาให้เป็นนาเตียนั้น ย่อมทำให้ที่ดิน

^๑สุนทร อัสระไวย์, "ประวัติโครงการรังสิต," ไม่ปรากฏหน้า

^๒David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 132.

ที่ดินแห่งนั้นมีราคาสูงขึ้นโดยชาวนาผู้ทำไร่ไถนา บริษัทคงเห็นแล้วว่าถ้าให้ชาวนาจับจองในระยะเวลาที่ชาวนาขอจับจองนั้นที่ยังเป็นปรก ราคาที่ต้องต่ำ หากปล่อยให้ชาวนาบุกเบิกไปก่อนกว่าบริษัทจะชุกคลองไปถึงที่แห่งนั้นก็เคยเห็นเป็นที่เจริญแล้ว บริษัทสามารถคิดราคาที่ดินแห่งนั้นในราคาสูงขึ้นได้ วิธีการเช่นนี้เห็นได้ชัดในการดำเนินงานของบริษัทฯ ในทุ่งดงละคร เมืองนครนายก ซึ่งบริษัทฯ ปล่อยให้ชาวนาที่บุกเบิกทำที่ป่าจนเป็นนาฟาง เป็นเวลานานถึง ๘ - ๑๑ ปี พอที่ดินมีราคาสูงขึ้น หม่อมราชวงศ์สุพรรณภักดิ์ฟ้องขับไล่ชาวนาผู้บุกเบิกในสมัยต้นรัชกาลที่ ๖^๑

คดีตราจองซึ่งออกโดยพระเสวียนรานุกการ (พ.ศ. ๒๔๓๓ - ๒๔๔๒)

บริเวณที่เกิดคดีตราจองของพระเสวียนรานุกการ คือ บริเวณ ตะวันตกของเขตสัมปทานบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เขตเมืองปทุมธานี ติดต่อกับกรุงเทพฯ พระเสวียนรานุกการเมื่อครั้งยังเป็นหลวงภักดีรังสิต ได้เป็นข้าหลวงเสนาประจำปี ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๒) ได้ออกเก็บเงินค่านาและรังวัดออกตราจองให้แก่ผู้ขอจับจองในเขตดังกล่าว และได้รวมเอาเขตสัมปทานของบริษัทฯ เข้าไปด้วย พระเสวียนรานุกการทำการออกตราจองให้แก่ผู้ขอจับจองซึ่งมีผู้มีบรรดาศักดิ์และญาติของพระเสวียนรานุกการรวมอยู่ด้วย^๒ ซึ่งเป็นระยะเวลาใกล้กับที่บริษัทเริ่มลงมือชุกคลองมาก คือ พระเสวียนรานุกการเริ่มออกตราจอง เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๓) ถึงเดือนมกราคม ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๓)^๓ และ

^๑ดูรายละเอียดใน, สุนทรื อาสะไวย์, "ประวัติโครงการรังสิต," ไม่ปรากฏหน้า.

^๒ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 122.

^๓ หจข, ร.๕ กษ.๘.๔ ก/๓๕, หนังสือกรรมการไต่สวนเรื่องบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม กราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินทางพระองค์, ๒๑ ตุลาคม ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

หนังสืออนุญาตของกระทรวงเกษตรพณิชการออกให้แก่บริษัท วันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๐๕ อนุญาตให้บริษัทชุกคลองไค้ในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๐๕^๑ เมื่อพิจารณาหลักฐานเหล่านี้จะเห็นว่า พระเสวียนรานุกการ ออกตราจองให้แก่อุปฮอจับจอง รวมทั้งพวกพ้องพี่น้องของตนเอง ก่อนบริษัทได้รับพระบรมราชานุญาต *

บริษัทชุกคลองแลคนาสยามถือว่าการออกตราจองของพระเสวียนรานุกการ ครั้งนี้มีเจตนาจะคักหน้าบริษัทฯ จึงฟ้องมายังทางรัฐบาล พระยาภาษกรวงศ์ (พร บุนนาค) ที่เกษตรฯ อธิบคิจึงเรียกพระเสวียนรานุกการกลับ และเรียกตราจองของที่ดิน ที่ทับที่ของบริษัทคืน แต่ปรากฏว่าพระเสวียนรานุกการมิได้คืนตราจองดังกล่าวแต่อย่างใด ตราจองของพระเสวียนรานุกการจึงถูกใช้อางสิทธิครอบครองต่อมา

เมื่อกระทรวงเกษตรส่งข่าหหลวงกองกสิการออกไปไต่สวนเรื่องที่ดินที่บริษัท กล่าวหาว่ามีกรออกตราจองทับที่ของบริษัทนั้น ข่าหหลวงกองกสิการพบว่า มีตราจองของพระเสวียนรานุกการอ่อนกว่าวันอนุญาตชุกคลองของบริษัทรวมอยู่ด้วยจริง จึงได้บังคับให้ชานานาที่ถือใบจองอ่อนกว่าสัญญาอนุญาตชุกคลอง ต้องเข้าที่นำจากบริษัทซึ่ง บางรายก็ยินยอม บางรายก็คัดอยู่ก็มี^๒ ชานานาเหล่านี้หลงกลซื้อที่ดินจากผู้มีบรรคาศักดิ์ ซึ่งได้จับจองไว้โดยไม่สุจริตด้วยความร่วมมือของพระเสวียนรานุกการ และเพ็ง

^๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๒๕, คำคักดินของศาลกรมการตรวจคักดิน ที่ंना, ๓๐ มิถุนายน ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

* ขณะนั้นใช้เดือนเมษายนเป็นเดือนขึ้นปีใหม่

^๒ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๒๕, คำคักดินของศาลกรมการตรวจคักดิน ที่ंना, ๓๐ มิถุนายน ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

รู้ในตอนหลังว่าเป็นที่กินอยู่ในเขตของบริษัท^๑

คดีของพระเสวียนรานุกการมีลักษณะแตกต่างจากคดีของหลวงวาทีบุตรเทศ กับพวก กล่าวคือ เป็นคดีที่เกิดจากการบริหารงานและตัวข้าราชการโดยตรง เริ่มตั้งแต่กระทรวงเกษตรจัดข้าหลวงให้ไปออกตรวจของ หัง ๆ ที่รู้ว่าเป็นที่ในเขตของบริษัทฯ ตัวข้าหลวงผู้มีหน้าที่ออกตรวจก็มีเงื่อนไขในการออกตรวจไม่สุจริต หลายประการ ทั้งกรมการเมืองในท้องถิ่นเองก็ร่วมมือในการกระทำไม่สุจริตด้วย^๒

ผลของการพิจารณาคดียึดเยื้อมาก เพราะยากแก่การพิจารณาตัดสินของ รัฐบาล เนื่องจากว่าตราจองที่ออกโดยพระเสวียนรานุกการนั้นเกินกว่าหนังสือ อนุญาตชุกคลองของบริษัท แต่ก็เป็นที่ยืนยันว่าเป็นเจตนาที่จะออกหลักฐานตราจอง คัดหน้าบริษัท ครั้นจะตัดสินให้ตราจองเป็นโมฆะทั้งหมดก็ไม่ได้ เพราะหลักฐานไม่ ชัดเจน จึงต้องถือเอาวันพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บริษัทชุกคลองเป็นหลัก^๓ ในที่สุดก็ตัดสินให้พระเสวียนรานุกการ เป็นผู้ผิดให้รับโทษตามบรรดาศักดิ์ แต่ใบจอง ของพระเสวียนรานุกการที่แก่กว่าวันพระบรมราชานุญาตให้เป็นใบจองที่ใช่ได้ บริษัทฯ

^๑ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๖, เรื่องที่ ๓๘๓๘, หนังสือพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์, หม่อมราชวงศ์สุวพรรณ, และพระปฏิบัติราชประสงค์ ถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ๒๔ พฤษภาคม ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗)

^๒ สุนทรื อาสะไวย์, "ประวัติโครงการรังสิต," ไม่ปรากฏหน้า

^๓ หจข, ร.๕ กษ.๕.๕ ก/๓๘, พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ ถึง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ, ไม่มีวัน เดือน ปี

^๔ หจข, ร.๕ กษ, แผนกหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๑, เรื่องที่ ๓๘๖๘, ลายพระหัตถพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงพระคลัง ถึง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ราชเลขานุการ, ๑๘ เมษายน ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑)

ไม่ยอมรับคำตัดสินนี้ กรมหลวงดำรงราชานุภาพจึงเสนอให้แก่ปัญหาโดยให้ผู้ถือใบ
จองของพระเสวียนรานุการเสียเงินค่าชुकคลองให้แก่บริษัททุกราย เพราะใบจอง
เหล่านี้ออกในเวลา "นุกละหุก" ใกล้กับวันชุกคลองมาก ถ้ายอมให้ผู้ถือใบจองเหล่านี้
นี้ไม่ต้องเสียค่าชุกคลอง ก็ต้องยอมให้บริษัทเก็บค่าเรือผ่านคลองจากผู้ถือตราจอง
ของพระเสวียนรานุการ^๑

เมื่อมาพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการจึงแก้
ปัญหานี้ด้วยการตกลงกับบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม ประกาศให้ใบจองที่พระยาเสวียน
รานุการออกไว้ในแขวงปทุมธานีและนนทบุรีเป็นโมฆะ^๒ มีผลให้ผู้ถือใบจองของ
พระเสวียนรานุการต้องเสียค่าชุกคลอง คือต้องซื้อที่ดินจากบริษัท ฯลฯ

คดีวิวาทหานี้เห็นได้ว่า สาเหตุของคดีเกิดจากหลายสาเหตุด้วยกัน เริ่ม
จากระเบียบงานเกี่ยวกับที่ดินสับสนไม่แน่นอน ตัวข้าราชการทุจริต ได้แก่ พระเสวียน
รานุการและเจ้าหน้าที่ในหัวเมือง ซึ่งเป็นฝ่ายได้ประโยชน์จากการขายที่ดินที่มีตรา
จองให้แก่ชาวนา สัญญาระหว่างรัฐบาลกับบริษัทฯ ก็หละหลวมไม่รัดกุม ผลสุดท้าย
ฝ่ายที่ต้องเสียผลประโยชน์และได้รับความลำบากที่สุดคือชาวนา ต้องเสียเงินซื้อที่ดิน
สองต่อ คือซื้อจากผู้มีบรรดาศักดิ์ แล้วต้องเสียเงินซื้อจากบริษัทอีก ชาวนาเหล่านี้
ไม่น่าจะต้องรับผิดชอบในตราจองทุจริตนี้เลย แม้ชาวนาที่หักล้างอ้างว่าทำนามาเป็น
เวลานานก่อนที่บริษัทฯจะได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตชุกคลองก็พลอยต้องรับ
เคราะห์กรรมจากการกระทำของพระเสวียนรานุการไปด้วย กล่าวคือ ชาวนาพวกนี้ได้
ใบเหยียบขย่ำจากก้านไผ่มานานมาแล้ว พระเสวียนรานุการให้นำใบเหยียบขย่ำไปเปลี่ยน

^๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔/๑, ร่างความเห็นเรื่องบริษัทชุกคลอง, ไม่มีวัน
เดือน ปี.

^๒ หจข, ร.๕/๑ น.๔๑.๔/๔๗, ประกาศบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม
ร.ศ.๑๑๘, ประกาศ ณ วันที่ ๒๗ กันยายน ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒)

รับตราของจากพระเสวียนรานุการมาถือไว้^๑ ใบตราของที่รับมาใหม่เหล่านี้ถูกตัดคืนให้เป็นโมฆะไปค้วย

ความลำบากที่ชาวนาได้รับจากคดีนี้ นอกจากจะต้องสูญเสียที่นาที่ตนได้หักร้างมาเป็นเวลาหลายปีก่อนพระบรมราชานุญาตให้บริษัทชุกคลองแล้วต้องซื้อที่นาของตัวเองจากบริษัทในที่สุดแล้วนั้น ยังได้รับความลำบากจากการกระทำของบริษัท และจากการต้องวิวาทระหว่างชาวนาคอยกันเองอีกด้วย

นอกจากความเดือดร้อนที่ชาวนาได้รับจากการกระทำของบริษัทแล้ว ความเดือดร้อนจากการวิวาทระหว่างชาวนาคอยกันเองก็มีไม่น้อย ชาวนาบริเวณนี้แบ่งกันเป็น ๒ พวก คือ ชาวนาที่กรอกซื้อซื้อที่นากับบริษัทถือว่าทางบริษัทสนับสนุนฝ่ายหนึ่ง ชาวนาที่จับจองที่นากับเจ้าพนักงานของทางราชการอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายหลังนี้มีทั้งชาวนาที่มีผู้มีอิทธิพลสนับสนุน และชาวนาที่ไม่มีพรรคพวกเลย

ชาวนาทั้ง ๒ พวกนี้ จะแย่งกันทำนาในที่นาเดียวกัน โดยฝ่ายแรกถือว่าตนมีสิทธิในที่ดินจากการที่บริษัทยอมให้ ฝ่ายหลังถือว่าคนเป็นผู้บุกเบิกขอจับจองมาก่อน หรือมีเจ้านายสนับสนุน เช่น ชาวนากลุ่มชาวมอญเมืองปทุมธานี พยายามปกป้องผลประโยชน์ของข้าราชการในท้องถิ่น^๒ ชาวนา ๒ ฝ่ายจะเริ่มการวิวาทกันตั้งแต่เมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเริ่มไถและหว่าน อีกฝ่ายหนึ่งก็จะมาไถและหว่านทับเสีย ทำให้เกิดการวิวาทบาดหมางกัน จนถึงขั้นใช้อาวุธ มีค ากาย ปืน เข้าทำร้ายซึ่งกันและกัน

^๑ หจข, ร.๕ กษ.๕.๔ ก/๑๒, คำให้การของนายพัน เป็นเลขสมออยู่กับนายฤทธิธรรมพระกลาโหม อยู่ที่บ้านใหม่ คลองสอง แขวงประทุมธานี คอ กรมการ ๗ ศาลที่กระทรวงเกษตรา, ๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘)

^๒ David Bruce Johnston, Rural Society and The Rice Economy in Thailand, p. 124.

นายโจอาคิม เกรซี* (Joachim Grassi) ได้กล่าวถึง การวิวาทระหว่าง ชาวนาในเขตของบริษัทใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ว่า ทุงนาในขณะนั้นถูกคล้ายกับเป็นคลังแสง อาวุธมากกว่าจะเป็นทุ่งสำหรับปลูกข้าวทำนา^๑ ผู้ที่ครอบครองที่ดินในเขตของบริษัท ส่วนใหญ่เป็นผู้มีเจ้านายในกรุงเทพฯคุมครอง จึงไม่เกรงกลัวผู้ใด เช่น กำนันคำ และพวก ถึงกับประกาศห้ามคนที่ซื้อที่จากบริษัทเข้าไปทำนา ถ้าใครเข้าไปทำนาใน ที่ดินเหล่านั้น กำนันคำกับพวกจะฆ่าให้หมดทุกคน^๒ เกรซียังได้เล่าถึงความรุนแรง ที่ชาวนาต่อชาวนากระทำแก่กันอีก เช่น ในเดือน มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) มีชาวมอญกลุ่มใหญ่มีอาวุธประเภท ดาบและเป็นครบมือทุกคน พวกกันตอนฝูงควายเข้าไป ในที่นาของชาวนาที่ซื้อที่ดินจากบริษัท ฝูงควายย่ำต้นข้าวที่กำลังอ่อน ๆ เสียหายหมด ชาวชาวมอญกลุ่มนั้นยังเชื่อว่าจะมีคนที่เป็นฝ่ายบริษัททุกคนถ้ายังขึ้นทำนาในบริเวณนั้น ต่อไป^๓ และในปลายเดือนเดียวกันนั้นเอง พวกมอญก็ได้ไล่ตอนควายของชาวนา

* นายโจอาคิม เกรซี (Joachim Grassi) วิศวกรชาวอิตาลีเคยได้ร่วมทุนกับพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พระนางาพิชภาณี และนายยม ตั้งบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามขึ้น ต่อมา นายเกรซีไม่ยอมเป็นคนในบังคับไทย จึงถอนตัวจากบริษัทฯ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ทรงชักชวน นายมุลเลอร์มารวมทุนแทน และได้บรรดาศักดิ์เป็นพระปฏิบัติราชการประสงค์เมื่อตอนเปิดคลองรังสิต

^๑ Ibid, p. 123.

^๒ หจข, ร.๕ กษ, แผนหนังสือเก่า, เล่มที่ ๘๖, เรื่องที่ ๓๘๓๔, หนังสือมิสเตอร์เกรซี (Grassi) ถึง พระยาสุรศักดิ์มนตรี, ๒๘ พฤษภาคม ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

^๓ เอกสารเดียวกัน, หนังสือมิสเตอร์เกรซีถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ, ๓ มิถุนายน ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

ฝ่ายตรงข้ามไปเฉย ๆ ทั้งเผ่าบ้านเจ้าของควายเสียด้วย^๑

จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะคิดความเรื่องนา จะเกิดจากการแก่งแย่งผลประโยชน์ระหว่างบุคคลกลุ่มใดก็ตาม ชวานายอมเป็นผู้ได้รับผลกระทบด้วยความขมขื่นตลอดเวลา ไม่ว่าจะ เป็นชวานาฝ่ายใด แม้แต่จะเป็นชวานาที่ไม่เป็นฝ่ายใดเลย ก็หนีไม่พ้นผลกระทบจากการแก่งแย่งผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ไปได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เอกสารเดียวกัน, หนังสืออมิตเตอร์ เครซี่ ถึงพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดี
กระทรวงเกษตราธิการ, ๒๕ มิถุนายน ๑๑๑.